

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Rapport

R25:1984

**Västerbottensgårdar
och småhus**

**Bevarande och arkitektonisk vidare-
utveckling i sju byar kring Umeå**

Gullik Dahlstedt

Bygghforskningsrådet

R25:1984

VÄSTERBOTTENSGÅRDAR OCH SMÅHUS

Bevarande och arkitektonisk vidareutveckling
i sju byar kring Umeå

Gullik Dahlstedt

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag
750463-4 från Statens råd för byggnadsforskning
till Kungl. Konsthögskolan, Stockholm.

I Byggforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

Författaren har tagit samtliga fotografier i denna rapport.

R25:1984

ISBN 91-540-4081-7
Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm
Liber Tryck Stockholm 1984

INNEHÅLL

1	INLEDNING	9
1.1	Syfte	9
1.2	Översikt 1947-1975	9
1.3	Handlingsprogram för byggandet i byarna i Umeå 1973	10
1.4	Uppgifter, mål, urval	11
2	TOTALINVENTERING I GRISBACKA, KÄDDIS OCH BRÄNNLAND 1975	13
2.1	Metod	13
2.2	Bebyggelsestruktur	14
2.3	Arkitektur	15
2.3.1	Hustyper och stommar	15
2.3.2	Fasadkomposition	26
3	BEBYGGELSEINVENTERING I VÄSTERBOTTENS LÄN 1947-1955	34
4	BEVARANDE AV TIMMERHUS I VÄSTERBOTTENS LÄN	35
5	FLYTTNING AV TIMMERHUS TILL GRISBACKA 1953	39
5.1	Initiativ	39
5.2	Genomförande	41
6	STADSPLAN I GRISBACKA 1956	45
6.1	Historik	45
6.2	Förslag	45
6.3	Genomförande	48
6.4	Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse . .	54
7	UTSTÄLLNINGEN VAD SKA DET BLI AV VÄSTER- BOTTENSBYN? 1959	56
8	PLANUTREDNING I KÄDDIS 1963	59
8.1	Initiativ	59
8.2	Planutredning	59
8.3	Genomförande	60
8.4	Ändamålsenlighet	62
9	BYGGNADSPÅN I BRÄNNLAND 1967 OCH 1969 .	65
9.1	Initiativ	65
9.2	Historik	65
9.3	Förslag 1964-1967	66
9.4	Genomförande	68
9.5	Ändamålsenlighet	72
9.6	Förslag 1968-1969	72
9.7	Genomförande	72
9.8	Resultat	76
10	BYGGNADSPÅN I SÄVAR 1969	79
10.1	Initiativ	79
10.2	Förslag	79
10.3	Genomförande	80

11	UTSTÄLLNINGEN BYGGA PÅ TRADITIONEN I VÄSTERBOTTEN 1967	85
12	STADSPLAN I BÖLE 1969	87
12.1	Bakgrund	87
12.2	Förslag	87
12.3	Genomförande	89
12.4	Bevarande av en gammal lantgård	94
13	BYGGNADSPPLAN I STÖCKE 1969	95
13.1	Bakgrund	95
13.2	Förslag	95
13.3	Genomförande	98
14	BYGGNADSPPLAN I TAVELSJÖ 1972	103
14.1	Bakgrund	103
14.2	Förslag	103
14.3	Genomförande	108
14.3.1	Centrum	108
14.3.2	Näset	108
14.4	Resultat	112
14.5	Ändamålsenlighet	112

BETECKNINGAR OCH DEFINITIONER

Områdesbeteckningar på stadsplanekartor och byggnadsplanekartor

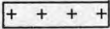
Allmän plats

	gata, vägmark, eller: park eller plantering
	park eller plantering

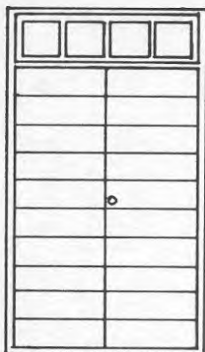
Byggnadskvarter, byggnadsmark

A	område för allmänt ändamål
B, Ba, Bb	område för bostadsändamål
BF	område för bostadsändamål, fristående hus
BR	område för bostadsändamål, radhus
BS	område för bostadsändamål, sammanbyggda hus
G	område för garageändamål
H	område för handelsändamål
J	område för industri
Jm/Bj	område för småindustri, bostadsändamål
K	område för kyrkogårdsmark
L, Lb	område för jordbruksändamål
Rb	område för friluftsbad
Ub	område för småbåtshamn
V	vattenområde
Vb	vattenområde som får överbyggas med brygga

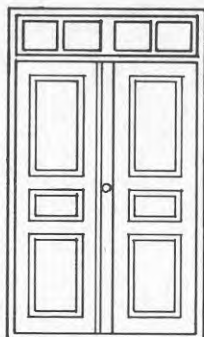
Övriga beteckningar

	mark som icke får bebyggas
	mark för uthus o.d.
I, II	antal våningar
ga	gemensamhetsanläggning
n	utöver angivet våningsantal får vind icke inredas
u	mark tillgänglig för underjordiska ledningar
v	vindsinredning

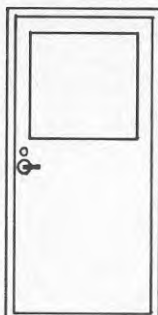
Definitioner av dörr- och fönsterelement

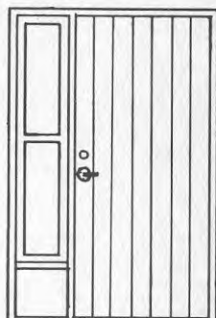
pardörr med klädsel av horisontella bräder och ett smalt fönster över karmen

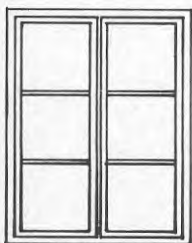
pardörr med ramverk och fyllningar och ett smalt fönster över karmen

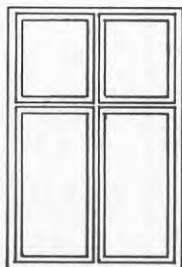
dörr med glasöppning

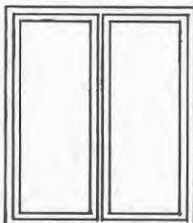
dörr med ett smalt fönster vid ena sidan av karmen

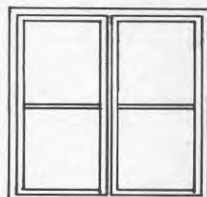
tvåluftsfönster med mittpost och tre rutor i var luft

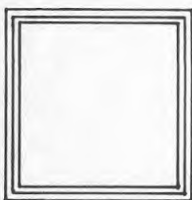
fyrluftsfönster med mittpost och tvärpost

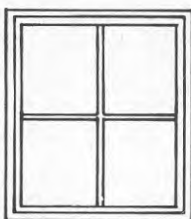
tvåluftsfönster med mittpost

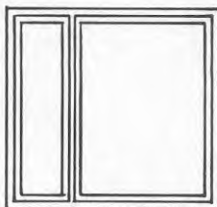
tvåluftsfönster med mittpost och två rutor i var luft

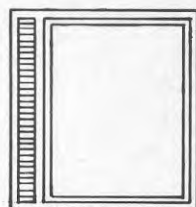
enluftsfönster

enluftsfönster med fyra rutor

tvåluftsfönster med en större luft och en mindre luft särskilt för vädring

enluftsfönster med en vädringslucka vid ena sidan av karmen

SAMMANFATTNING

Kring många städer utsätts i dag äldre bebyggelse för stark förtätning. Arbetet syftar till att ställa upp goda förebilder för införande av nya småhus i en ursprunglig miljö. På landsbygden kring Umeå finns exempel på ett synsätt, som har grundats mycket tidigt. Studiet har således avgränsats till Umeå.

Utvecklingen i Umeå har utspelats under samverkan mellan enskilda byggherrar av bostadshus för eget bruk, som på samma gång ofta har varit behöriga fackmän, bystämmor och ansvariga myndigheter på kommunal nivå och i Västerbottens län. Under åren 1956-1973 har detaljplaner lagts ut för områden i sju byar. Två utställningar har anordnats av länsmuséet 1959 och av stadsarkitektkontoret 1967.

Objekten var först s.k. västerbottensgårdar, d.v.s. parstugor med den för 1800-talet typiska västerbottenska utformningen. Initiativtagarna flyttade västerbottensgårdar till byar på pendelavstånd från staden, där de byggde om dem. På de återstående tomterna byggde man sedan nya regelhus. En del hus har avpassats efter en västerbottensk parstugas relativt långa och smala längd- och breddproportioner och även till dess höjd genom bottenvåning och förhöjd vindsvåning, försedd med en rad låga små fönster strax under takfoten. Dörr och fönster har sammansatts stilenligt och anordnats på fasaderna med hänsyn till hävdvunna regler såsom symmetri. Andra hus har inte proportionerats utan planerats med utgångspunkt från ordinära nyare hustyper. Ett tvåluftsfönster med mittpost har indelats i fyra rutor med en spröjs i var luft. Egenskaper som alltid återkommer hos dessa korsningsformer är den enkla byggnadskroppen med rektangulär grundplan, sadeltaket och den rödmålade lockpanelen och de vitmålade dörr- och fönsteromfattningarna. Många hus har också en farstukvist. På samtliga tomtplatser finns dessutom något slag av sidobyggnad med garage.

Senare kom önskemålen att bygga i byarna till uttryck genom de egna invånarna. Det gällde dels att göra det möjligt för uppväxta barn att bosätta sig i byarna med sina familjer, dels att bibehålla eller öka befolkningen, så att den var tillräckligt bärkraftig för lanthandel, post, skola o.a.

Till grund för projektet ligger emellertid en inventering av det totala beståndet av byggnader och trädgårdar under 83 fastigheter i tre avgränsade områden i byarna Grisbacka, Kåddis och Brännland. En redovisning av materialet har påbörjats för att belysa utvecklingen av bebyggelsestrukturen och av arkitekturen. Arbetet syftar således till att öka förståelsen för utvecklingen av det visuellt estetiska synsättet eller av den ortliga, arkitektoniska helhetsuppfattningen i förhållande till tillgång på material och teknik, betingelser av social och ekonomisk art, arkitektoniska förebilder m.m.

1 INLEDNING

1.1 Syfte

Upphov till projektet har varit ett intresse att tillvarata traditionell arkitektur som värdefull miljöfaktor i byar och andra små samhällen.

I projektbeskrivningen nämns bl.a.: "Kring många städer utsätts i dag äldre bebyggelse för stark förtätning. Ofta kan en värdefull miljö leda till de första etableringarna. De nya tilläggen sätts alltför ofta in utan hänsyn till den ursprungliga miljön ... Det förefaller därför vara av stort värde om goda förebilder för etableringar kan ställas upp. Enkla regler för skydd av en ursprunglig miljö kan också väntas få bred tillämpning. Avgränsningen av särskilda bevarandeområden i och kring äldre byar kommer också att kräva en diskussion av särskilda regler för dessa områden."

Projektet har bestämts att gälla ett studium av arkitektonisk anslutning av nya småhus till befintlig äldre bebyggelse i byar. Studiet har begränsats till byar kring Umeå, eftersom det där finns exempel på tillämpning av ett synsätt, som har grundats mycket tidigt, beträffande sådan arkitektonisk anslutning.

1.2 Översikt 1947-1975

Genom bebyggelseinventeringen i Västerbottens län, som pågick 1947-1955, kunde länsmuséet visa på stora miljövärden i beståndet av äldre byggnader. Samverkan mellan länsmuséet och länsarkitektkontoret kunde sedan påskynda den år 1948 inrättade länsbostadsnämnden att bevilja egnahemslån för upprustning av äldre timmerhus. Från och med 1948 kunde nämligen egnahemslån utgå till såväl ny- som därmed jämförlig ombyggnad av en- och tvåfamiljshus.

Genom personer som deltog i arbetet på länsmuséet och länsarkitektkontoret kom intresset också, från och med 1953, att omfatta flyttning av timmerhus, i första hand parstugor, till byar på pendelavstånd från staden. Även för dessa beviljade länsbostadsnämnden egnahemslån. Dessa parstugor benämndes västerbottensgårdar i handlingarna. Från att hänsyfta på en till en enskild tomtplats knuten bebyggelse har ordet gård i senare tid i Västerbotten kommit att också betyda bostadshus. Vid val av tomtplatser för dessa västerbottensgårdar förklarade byggherrarna, att de ville återuppföra sina hus i en lantlig omgivning med liknande bebyggelse. Deras timmerhus skulle på så sätt bidra till att upprätthålla byns ursprungliga miljö, ansåg man. Till detta synsätt bidrog också länsmuséet, vilket särskilt kom till uttryck genom utställningen Vad ska det bli av västerbottensbyn? (1959).

Frågan att utse tomtplatser kopplades emellertid till tätbebyggelse. Härigenom tillkom detaljplaner med sär-

skilda områden för västerbottensgårdar. Intresset att flytta och bygga om ett timmerhus inskränkte sig som regel till de första initiativtagarna. På de återstående tomtplatserna byggde man sedan nya regelhus. En del hus avpassades efter en västerbottnisk parstugas relativt långa och smala längd- och breddproportioner och även till dess höjd genom bottenvåning och förhöjd vindsvåning, försedd med en rad låga småfönster strax under takfoten. Dörr och fönster sammansattes i flera fall stilenligt och anordnades på fasaderna med hänsyn till hävdvunna regler såsom symmetri. Andra hus proportionerades inte utan planerades med utgångspunkt från ordinära nyare hustyper. Ett tvålufts-fönster med mittpost indelades i fyra rutor med en spröjs i var luft. Vid sidan av ett fåtal principiella kopior av en västerbottensgård tillkom efter hand olika korsningsformer mellan en västerbottensgård och olika nyare hustyper.

Egenskaper som alltid återkommer hos dessa korsningsformer är den enkla byggnadskroppen med rektangulär grundplan, sadeltaket och den rödmålade lockpanelen och de vitmålade dörr- och fönsteromfattningarna. Många hus har också en farstukvist, vilken kommer till uttryck på olika sätt med pelare som stöd för räcke med enkla eller i mönster utsågade former och plantak eller sadeltak. På samtliga tomtplatser finns också något slag av sidobyggnad med garage.

Senare kom önskemålen att bygga i byarna till uttryck genom de egna invånarna. Bystämman fungerar fortfarande i Västerbotten. Det gällde dels att göra det möjligt för uppväxta barn att bosätta sig i byarna med sina familjer, dels att bibehålla eller öka befolkningen, så att den var tillräckligt bärkraftig för lanthandel, post, skola o.a. Stadsarkitektkontoret upprättade två byggnadsplaner i Stöcke och i TavelSJö, fastställda 1969 och 1972, och siktade samtidigt på att de nya byggnaderna skulle utgöra enkla volymer med sadeltak och att fasaderna skulle vara klädda med stående träpanel och rödmålade.

1.3 Handlingsprogram för byggandet i byarna i Umeå 1973

Efter ett kommunalval blev centerpartiet det ledande borgerliga partiet. Byggnadsnämnden kom nästan uteslutande att bestå av landsbygdspolitiker. Pressen på byggnadsnämnden att få bygga i byarna blev stor (Burman 1975:7). Länsstyrelsen meddelade byggnadsnämnden dispensrätt vid lämplighetsprövning av glesbebyggelse. Stadsarkitektkontoret hann inte längre med att upprätta byggnadsplaner utan lade i stället ut tio planskisser och två illustrationsplaner för nytillkommande bebyggelse som en del av ett förslag till handlingsprogram för byggandet i byarna m.m. i Umeå. Därifrån sammanfattade stadsarkitektkontoret bl.a. följande principer för begränsad förtätning av byar:

- a) - Inga fler trafikutsläpp på väg av betydelse för genomfartstrafik.

- b) - Vatten och avlopp slutligt löst.
- c) - Ej förlänga byn.
- d) - Ej bygga på åkern eller i barrskogen utan i gränsområdet däremellan om ej särskilda skäl föreligga.
- e) - Behålla byggnadernas riktning.
- f) - Behålla byns individuella mönster och karaktär, d.v.s. inga strikta husrader.
- g) - Behålla traditionens proportioner, volymer, material och färger även i de nya byggnaderna.
- h) - Komplettering av bebyggelsen i gårdsgrupper på bestående jordbruk i samband med generationsväxling må prövas från fall till fall.

Byggnadsnämnden antog detta handlingsprogram genom beslut den 15.1.1973.

Med anledning av detta handlingsprogram lade överlantmätaren fram en promemoria den 29.1.1974, Fastighetsbildningsfrågor i samband med förtätning av bebyggelse inom jordbruksbyarna kring Umeå tätort:

"Bostadsbebyggelse utan sammanhang med jordbruksdriften måste försees med tomtplatser som är lämpade för de boende. Nutida jordbruksdrift är starkt mekaniserad och medför i flera avseenden störningar för omgivningen. Traktorer och torkfläktar medför buller, gödselhanteringen medför besvärande lukt och betesdjuren medför besvärande nedtrampning i trädgårdsanläggningar. Förhållandet har observerats av bl.a. stadsveterinären, som i skrivelse 1973-12-13 till Umeå hälso- och miljövårdsnämnd påtalat olägenheterna."

"Med hänsyn till de anförda omständigheterna kan det ifrågasättas lämpligheten av att byggnadsnämnden lämnar lov till nybebyggelse samtidigt som avstyckning av tomtplatsen avstyrks."

1.4 Uppgifter, mål, urval

Forskaren avsåg att belysa utvecklingen av bebyggelsestrukturen och av arkitekturen på underlag av en inventering av det totala beståndet av byggnader i avgränsade områden, vari ovan angivna korsningsformer förekommer vid sidan av ordinära äldre och nyare hustyper. Denna inventering pågick under månaderna augusti-oktober 1975. Materialet kompletterades sedan under 1976 allt eftersom det ordnades och bearbetades. En översikt över det förhandenvarande resultatet ges här nedan.

Ytterligare en uppgift tog tid i anspråk under hösten 1975. Det gällde att utreda samverkan mellan olika parter, dels enskilda byggherrar av ett bostadshus för eget bruk, dels bybor och ansvariga myndigheter, som har berett väg för den ovan angivna bebyggelseplaneringen på landsbygden kring Umeå. Konkret bestod denna uppgift främst av en inventering dels av vissa utställningar, dels av detaljplaner med särskilda områden för västerbottensgårdar och härtill anpassade nybyggnader och av mål, medel och problem vid genomförande vid dessa detaljplaner. Som helhet sammanställdes den föreliggande rapporten i huvudsak under 1978.

Tabell 2:1. Fördelning av bostadshus i tre områden för totalinventering i byarna Grisbacka, Kåddis och Brännland i Umeå landsförsamling år 1975 efter primär, sekundär och tertiär bebyggelsestruktur och olika hustyper och stommar.

	<u>Grisbacka</u>			<u>Kåddis</u>			<u>Brännland</u>					
	Bebyggelse- struktur			Bygg- nads- struktur			Bebyggelse- struktur			Bygg- nads- struktur		
	I	II	III	år	I	II	III	år	I	II	III	år
Liggtimmerhus	6	6	3	1785- 1910	3	3	3	1827- <1911	3	3	1	>1847- 1903
Enkelstugor m.m.		3			1	3				1		
Parstugor m.m.	3	2	2		2		3		3		1	
Längsindelade bredare enkel- stugor m.m.	1	1	1							1		
Längsindelade bredare par- stugor m.m.	2									1		
Stolpverkshus	1	2	4	1923- 1947						4		1903 1918
Regelhus		1	16	1946- 1964			2	1966- 1973			17	1955- 1974
Hus med fasa- der av puts, tegel eller mexitegel			5	1957- 1970							3	1955- 1974
Summa bostadshus	7	9	28		3	3	5		3	7	21	

Av 81 fastigheter har 5 fastigheter ett extra bostadshus, en bagarstuga e.d.

Flyttade timmerhus klassificeras beträffande bebyggelsestruktur efter förhållandet vid återuppförandet.

Tillbyggda timmerhus klassificeras beträffande hustyp och stomme efter det ursprungliga förhållandet vid uppförandet.

2 TOTALINVENTERING I GRISBACKA, KÅDDIS
OCH BRÄNNLAND 1975

2.1 Metod

Forskaren har avgränsat tre områden för totalinventering, vilka representerar utvecklingen från de tidigast flyttade och återuppförda västerbottensgårdarna i Grisbacka 1953 över de nästföljande initiativen till planutredning i Kåddis 1963 och byggnadsplan i Brännland 1967. Området för totalinventering i Brännland omfattar också en byggnadsplan av år 1969.

Områdena ligger på norra sidan av Umeälven och ansluter till förutvarande länsvägen mellan Umeå och Vännäs. Grisbacka, som ligger 2,3 km väster om Umeås centrum, ingick i Backens municipalsamhälle, då detta bildades 1934. Marken i municipalsamhället överfördes från jordregister till fastighetsregister. Kåddis och Brännland ligger 8 och 11 km nordväst om staden. Marken ligger här under jordregister.

Inventeringen har följt indelningen av marken i fastigheter och har gällt insamling av uppgifter och fotografering av byggnader och trädgårdsanläggningar. Inventeringen omfattar 83 fastighetsobjekt och 157 byggnadsobjekt, varav 43 och 72 i Grisbacka, 9 och 22 i Kåddis samt 31 och 63 i Brännland. Garage, som är sammanlänkat eller sammanbyggt med bostadshus, räknas då också som särskilt byggnadsobjekt.

Avsikten är att redovisa inventeringsmaterialet för att belysa:

- 1) Utvecklingen av bebyggelsestrukturen i en by och sättet att gruppera byggnader som kommer till uttryck i sammanhang härmed.
- 2) Utvecklingen av arkitekturen och sättet att under iakttagande av plan och sektion sammanställa olika byggnadsdelar omfattande grundval, stomme (bjälklag, väggar, taklag), öppningar (dörrar, fönster, trappor, eldstäder m.m.) och hölje (väggbeklädnad, taktäckning).

Syftet med denna belysning är att öka förståelsen för utvecklingen av det visuellt estetiska synsättet eller av den ortliga, arkitektoniska helhetsuppfattningen i förhållande till tillgång på material och teknik, betingelser av social och ekonomisk art, arkitektoniska förebilder m.m.

Avsikten är att utarbeta en katalog eller systematisk sammanställning över uppgifterna vid inventeringen och en uppställning av ritningar över olika typer av fönster, dörrar, fönster- och dörromfattningar, farstuvistar, räcken m.m.

Vid totalinventeringen i Grisbacka, Kåddis och Brännland har forskaren tillställt de enskilda husägarna olika frågor, som bl.a. har gällt de egna önskemålen om

arkitektur. Med intresse för att upprätthålla den ursprungliga, lantliga miljön har sju olika byggherrar av bostadshus för eget bruk under åren 1953-1966 tagit initiativ till att till något av de tre områdena i Grisbacka, Kåddis och Brännland flytta och där ombygga ett äldre timmerhus. Därefter har arkitekten, som har upprättat ritningar, 1957-1958 och stadsarkitekten eller byggnadsnämnden 1957-1974 föreställt resp. fyra och tjugutvå andra byggherrar att vidarebefordra vissa arkitektoniska egenskaper såsom i första hand sadeltak, stående träpanel och rödmålning. Av dessa byggherrar har elva haft önskemål i den vägen oberoende av styrning. Tolv byggherrar har godtagit styrning utan att göra avkall på egna särskilda önskemål. En del av dessa har också känt sig delaktiga av den ursprungliga miljön och har intresserat sig för att anpassa sitt hus till omgivningen, framgår det av svaren. En byggherre har först haft valmat sadeltak i tankarna. En byggherre har gjort avkall på fasadtegel till förmån för stående träpanel och rödmålning. Så har en byggherre faktiskt använt fasadtegel.

2.2 Bebyggelsestruktur

Följande klassificering av en bys bebyggelsestruktur hänför sig till de tre områdena för totalinventering:

Primär bebyggelsestruktur

Byggnader tillhöriga hemmansbruk som har uppförts på tomtplatser som är äldre än laga skiftet. - Denna skiftesform infördes genom 1827 års stadga om skiftesverket i riket.

Byggnader tillhöriga hemmansbruk som har uppförts på tomtplatser som har tillkommit i samband med laga skiftet eller därefter genom hemmansklyvning.

Sekundär bebyggelsestruktur

Byggnader tillhöriga soldattorp som har uppförts på tomtplatser som är äldre än laga skiftet.

Byggnader tillhöriga soldattorp som har uppförts på tomtplatser som har tillkommit i samband med laga skiftet. - Indelningsverket upphörde 1892.

Byggnader som har uppförts på tomtplatser som har tillkommit på ofri grund.

Byggnader som har uppförts på tomtplatser som har tillkommit efter avsöndring (från 1881 beskrivning av läge och gränser, från 1896 lagfart vid fastställelse av länsstyrelsen, från 1917 kartläggning av lantmätare för fastställelse). - Avsöndring innebar försäljning och frånskiljande av ett bestämt område på marken, främst avsett för torp eller husplats, utan förändring av stamhemmanets skattetal (Ljungman et al. 1968:10).

Byggnader som har uppförts på tomtplatser som har till-

kommit efter avstyckning (1926 års jorddelningslag).

Tertiär bebyggelsestruktur

Byggnader som har uppförts på tomtplatser som har tillkommit efter avstyckning enligt avstyckningsplan (1926 års jorddelningslag), byggnadsplan (1931 års stadsplanlag), stadsplan och stadsplan med tomtindelning. - Enligt 1947 års byggnadslag får mark användas till tätbebyggelse endast om den vid detaljplaneläggning funnits från allmän synpunkt lämpad härför (Ljungman et al. 1968:141).

2.3 Arkitektur

Spridningen av fönsterglastillverkningen i landet har antagligen varit av betydelse för arkitekturutvecklingen. Sandö glasbruk i Bjärträ, Västernorrlands län, fick privilegium år 1750, bl.a. för att tillverka fönsterglas. Det var sedan i drift till 1928. Strömbäcks glasbruk i Umeå landsförsamling började tillverka vanligt fönsterglas 1780. Det var i drift till 1885 (Nordström 1962:161).

2.3.1 Hustyper och stommar

Följande översikt hänför sig till det totala beståndet av byggnader i de tre områdena för inventering i Grisbacka, Kåddis och Brännland:

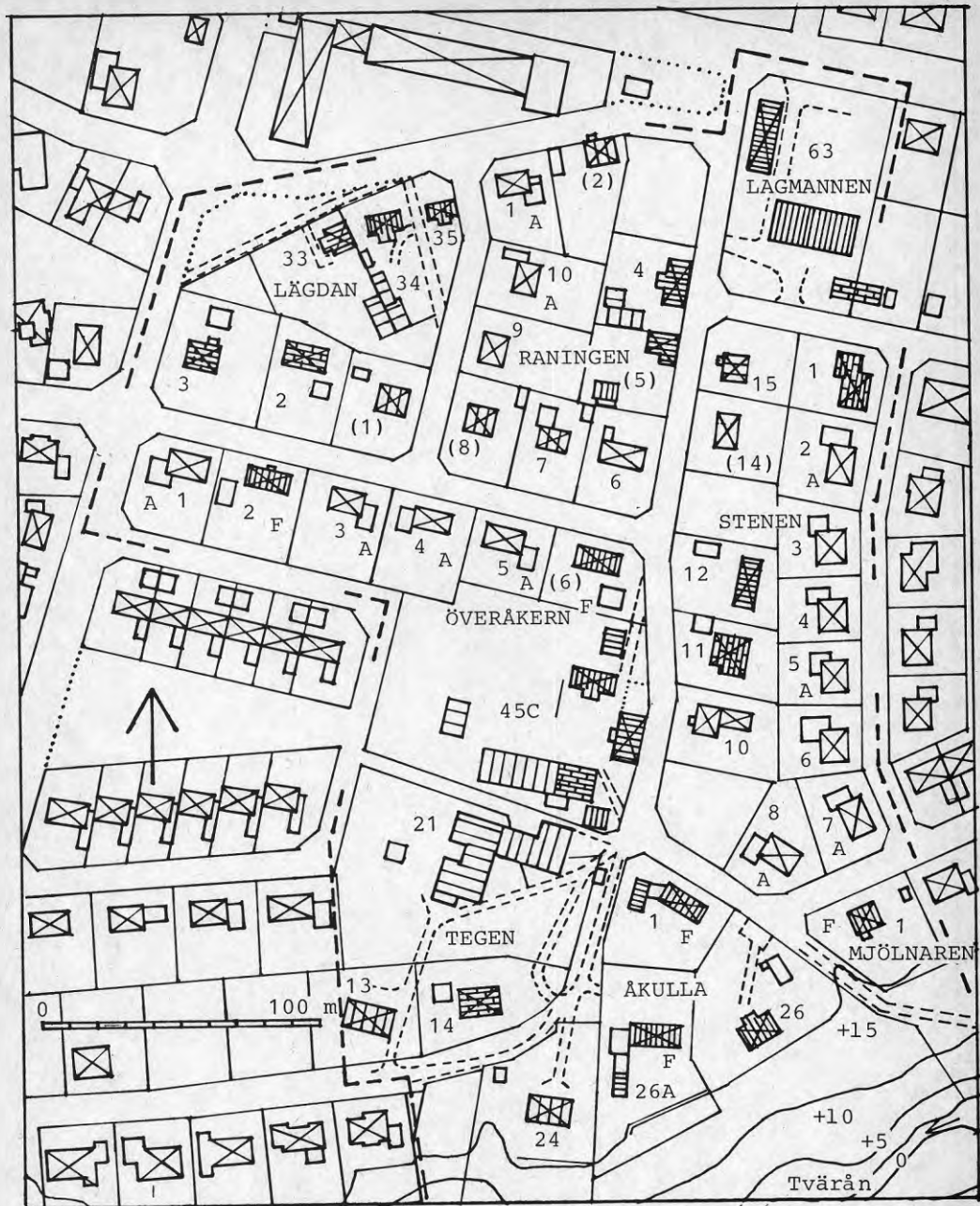
Timmerhus uppförda ca 1785 - ca 1813 representerar det tidigaste skedet i arkitekturutvecklingen. Att döma av de höjdmått som anges i förteckningen vid brandsyn av samtliga byggnader i Grisbacka år 1819 var väggarna endast uppförda med några få stockvarv över bjälklaget över bottenvåningen. Taklaget bestod av långsgående åsar, som vilade på röstena. Taklutningen var 30°. I beståndet av byggnader förekommer dels enkelstugor och parstugor, dels längsindelade enkelstugor eller byggnader, som utgör två tredjedelar av hela salsbyggnader, med fyra rum och längsindelade parstugor och salsbyggnader med fem eller sex rum (även farstu räknas som ett rum; angående benämningarna av dessa hustyper: Erixon 1947:286, 384, 494, 506). De förra kallas också resp. sexknutsbyggningar och åttaknudsbyggningar liksom de senare kallas resp. halvknutsbyggnader och helknutsbyggnader vid länsmuséet i Umeå (Ågren 1969:122).

Vid brandsyn år 1824 av en mangårdsbyggnad på landskamrerare E. G. Winblad von Walters hemman i Grisbacka uppgavs det att denna, en totalt 32 m lång förlängd parstuga med dubbla ytterkamrar i ena ändan (Erixon 1947:485) stod på stenfot, var brädfodrad och anstruken med röd färg och täckt med underlagda bräder, näver och takved. Den hade fjorton fönster av endast en typ och storlek, höga tvåluftsfönster med mittpost och tre rutor, indelade av två spröjsar, i var luft, och två pardörrar, båda med ett smalt fönster med tre rutor över karmen.

- primär bebyggelsestruktur
- sekundär bebyggelsestruktur
- tertiär bebyggelsestruktur

Figur 2.1. Karta A över inventeringsområdet i Grisbacka. Primär, sekundär och tertiär bebyggelsestruktur.

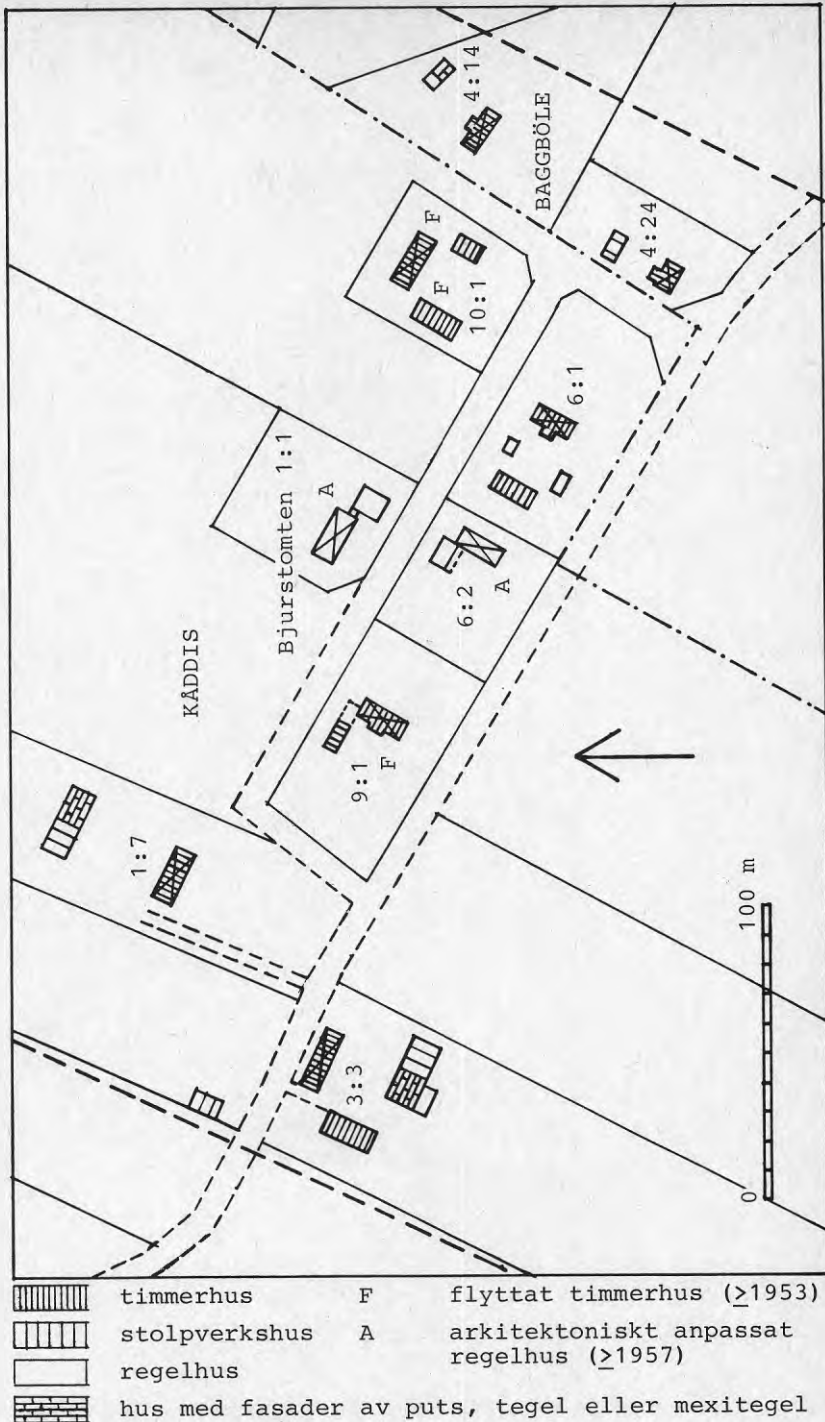
	timmerhus	F	flyttat timmerhus (>1953)
	stolpverkshus	A	arkitektoniskt anpassat regelhus (>1957)
	regelhus		
	hus med fasader av puts, tegel eller mexitegel		

Figur 2.2. Karta B Över inventeringsområdet i Grisbacka. Timmerhus, stolpverkshus och regelhus och hus med fasader av puts, tegel eller mexitegel.

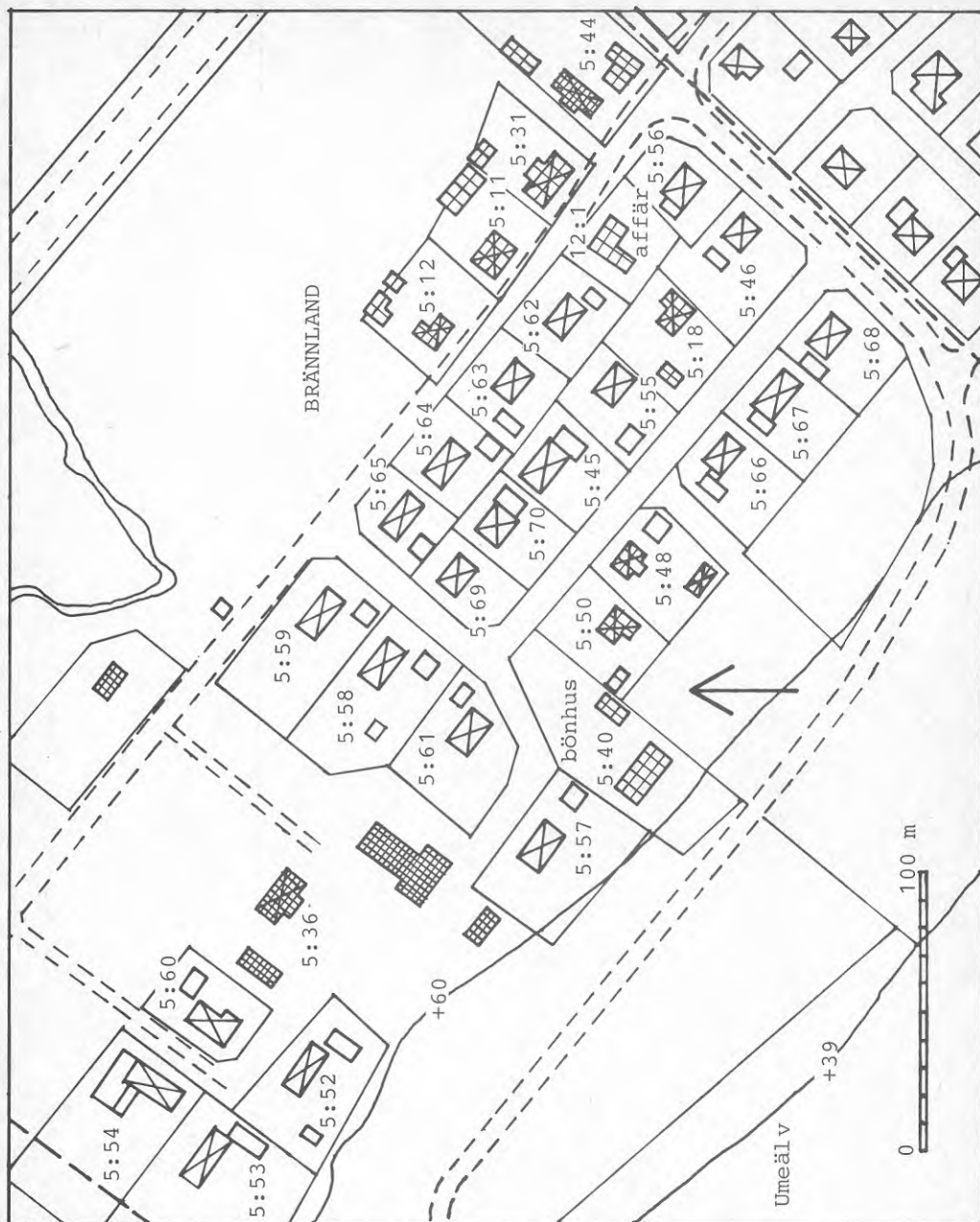

- primär bebyggelsestruktur
- sekundär bebyggelsestruktur
- tertiär bebyggelsestruktur

Figur 2.3. Karta A över inventeringsområdet i Kåddis. Primär, sekundär och tertiär bebyggelsestruktur.

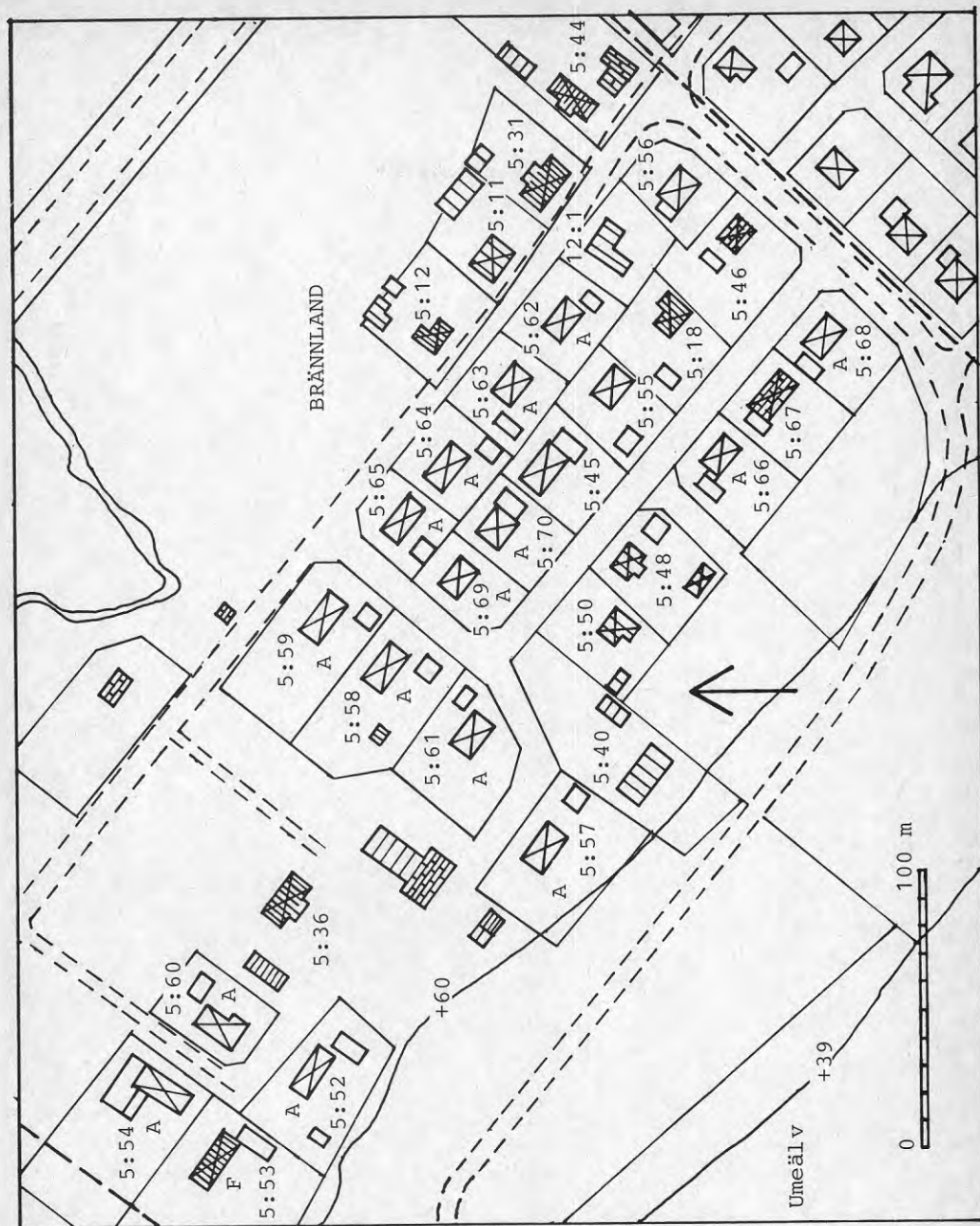

Figur 2.4. Karta B Över inventeringsområdet i Kåddis. Timmerhus, stolpverkshus och regelhus och hus med fasader av puts, tegel eller mexitegel.

- primär bebyggelsestruktur
- sekundär bebyggelsestruktur
- tertiär bebyggelsestruktur

Figur 2.5. Karta A över inventeringsområdet i Brännland. Primär, sekundär och tertiär bebyggelsestruktur.

	timmerhus	F	flyttat timmerhus (>1953)
	stolpverkshus	A	arkitektoniskt anpassat regelhus (>1957)
	regelhus		
	hus med fasader av puts, tegel eller mexitegel		

Figur 2.6. Karta B över inventeringsområdet i Brännland. Timmerhus, stolpverkshus och regelhus och hus med fasader av puts, tegel eller mexitegel.

Dateringen de tre decennierna efter 1819 är inte helt klar, men timmerhus uppförda 1848 - ca 1890 representerar det andra skedet i arkitekturutvecklingen. Väggar-
na vid långsidorna uppfördes nu till en höjd av omkring 1,5 m över bjälklaget över bottenvåningen. I botten-
våningen sattes höga tvåluftsfönster med mittpost och tre rutor i var luft och i den förhöjda vindsvåningen eller den halva övervåningen (Erixon 1947:534) rätt över dessa sattes låga, inte fullt tredjedelen så höga fönster. Troligen var det också nu som timmerväggarna alltmer kläddes med locklistpanel och målades med falu rödfärg (figur 2.11a, 6.4). Efter laga skiftet i Brännland år 1847 uppfördes en parstuga (Brännland 5:36), som stod kvar med den ursprungliga exteriören vid inventeringen. Huset placerades på särskilt utvalda, naturliga stenar under knutarna, varefter utrymmena däremellan fylldes ut till en hel sockel. Fasaderna kläddes med locklistpanel, som målades med falu rödfärg. Vidare försågs huset med en pardörr med klädsel av horisontella bräder och ett smalt fönster med fyra rutor över karmen. Därtill anbringades en bred dörromfattning, vari ingick en piedestal på var sida. Kring de höga fönstren i bottenvåningen och de låga fönstren i vindsvåningen sattes fönsteromfattningar. Såväl dörromfattningen som fönsteromfattningarna kröntes med en kornisch. Knutbräderna försågs med kapital, och runt om hela byggnaden sattes en bågfris under takfoten. Alla dessa detaljer målades vita.

Många timmerhus uppförda ca 1785 - ca 1813 byggdes också på med flera stockvarv till den höjd som nu blev tidsenlig. Låga fönster sattes samtidigt in i den förhöjda vindsvåningen, och timmerväggarna kläddes med locklistpanel. Två uppgifter härom har dateringen 1850 och 1862 (figur 5.3). En tredje uppgift gäller en parstuga i Kåddis (Kåddis 3:3), uppförd ca 1827 och där-
efter påbyggd med halv övervåning och klädd med locklistpanel från Baggböle sågverk i Umeå landsförsamling. Baggböle sågverk fick privilegium år 1819 och var i drift i Baggböle till 1885. Det var därefter i drift i Holmsund (Fahlgren 1970:262).

Under tiden 1903 - ca 1915 uppbyggdes väggstommen av 5" x 5" eller 6" x 6" stolpar. Sågspån användes som fyllning (Bjerking 1974:62). Ytterväggarna kläddes utvändigt med liggande spontad panel med fas, som målades med oljefärg, vanligen i vit eller ljus färgton. Härtill sattes höga fyrluftsfönster med mittpost och tvärpost. Flera timmerhus byggdes nu till med en farstu med en ordentligt tilltagen trappa, d.v.s. ett trapphus, framför dittillsvarande farstu, som nu disponerades som tambur. Helt nya stolpverkshus byggdes likaså ut med ett särskilt trapphus. Taknocken på dessa trapphus förlängdes som regel rätt genom taknocken på huvudbyggnaden, så att det bildades en frontespis över den motstående sidan av huvudbyggnaden (figur 6:3, 9:3).

En enkelstuga och en parstuga (figur 2.8, 2.7), som således byggdes till med ett trapphus 1906 och 1910-1915 på samma gång som vindsvåningen byggdes på, stod kvar

Figur 2.7. Grisbacka. Kvarteret Överåkern, stadsäga 45C i Backen. Parstuga, uppförd ca 1789, påbyggd med halv övervåning och tillbyggd med trapphus 1910-1915, försedd med farstukvist 1957. De ursprungligen vita fasaderna har omfärgats så att de nu är röda. Foto 1978.

Figur 2.8. Brännland 5:18. Enkelstuga, flyttad till nuvarande plats och påbyggd med halv övervåning och tillbyggd med trapphus i samband med avsöndring 1906. Gördelgesimserna under fönstren i övervåningen har tagits bort. Fönsteromfattningarna har bytts ut. Foto 1975.

mer eller mindre med den ursprungliga exteriören vid inventeringen. I och med att enkelstugan flyttades till en ny tomt, placerades den på en sockel av huggen sten. På både enkelstugan och parstugan kapades knutarna av. Fasaderna kläddes med 5" liggande spontad panel med fas, och därtill uppsattes knutbrädor och en gördelgesims under fönstren i övervåningen. Vidare anbringades fönsteromfattningar med en hög fris, som kröntes med en kornisch. Fasaderna målades gråvita och vita, medan detaljerna målades resp. grågröna och röda. Taket byggdes ut med stora taksprång. På parstugan täcktes det med spån.

På enkelstugan sattes dörren på ena sidan av trapphuset. Framför dörren, i hörnet mellan huvudbyggnaden och trapphuset, lades en bro och en trappa med pelare av avfasade sparrar som stöd för ett tak med diagonal snednock och för ett räcke med ledstång och understång med infästa, lyrformiga spjälor och för en fris under takfoten: en veranda.

Vid två nybyggnader 1918 och 1923, ett envåningshus med inredningsbar vind och brutet tak, och ett tvåvåningshus, byggdes farstun och trappan, d.v.s. trapphuset, nu in i byggnaden. Husen planerades så att rummen låg i dubbla rader. Fasaderna kläddes åter med locklistpanel.

I dessa hus från tiden 1903-1923 utgjorde farstun och trappan ett kallt utrymme. Bottenvåningen och övervåningen inrymde ofta två skilda bostäder.

År 1931 uppfördes ett stort stolpverkshus för en familj, vilket betecknades som villa (figur 2.11c, 6.7). Grunden gjöts av betong. Under ena delen av huset lades en källare, vari inrymdes anordningar för centralvärme m.m. Bottenvåningen planerades så att rummen låg i dubbla rader liksom i en längsindelad bredare parstuga. Ytterdörren och tamburen åtskildes av ett litet vindfång. Trappan ordnades med förbindelse direkt mellan tamburen och hallen i övervåningen. Väggarna vid långsidorna uppfördes nu till 1,9 m höjd i övervåningen. Rätt över höga tvåluftsfönster med mittpost och tre rutor i var luft i bottenvåningen sattes hälften så höga fönster i övervåningen. Därtill anbringades små cirkulära fönster i bottenvåningen till wc:t och trappan.

Fasaderna kläddes med locklistpanel, som målades gråvit. Därtill försågs huset med en pardörr och en portal med två kolonner som stöd för en gavel. Dessa detaljer målades bruna. På fasaderna uppsattes också fönsteromfattningar och breda lisener i motsvarighet till knutar, vilka målades vita. Räffelmönstret på dörren samordnades med de diagonala korsspröjsarna på de små cirkulära fönstren.

Taket täcktes först med papp, efter några år med röda tegeltakpannor.

År 1942 byggdes så ett litet stolpverkshus för en familj,

Figur 2.9. Grisbacka. Kvarteret Stenen 13. Stolpverks-
hus, uppfört 1942 med bostadsanskaffningslån enligt
typritning nr 13 vid Statens byggnadslånebyrå. Foto 1975.

Figur 2.10. Grisbacka. Kvarteret Stenen 14. Regelhus,
uppfört med egnahemslån och byggnadslov 1946 som system-
hus (monteringshus) från Holmsunds ab enligt typritning
av Knut Lindahl. Foto 1975.

ett s.k. barnrikehus, som bekostades med bostadsanskaffningslån (figur 2.9). Hela huset försågs med källare, vari inrymdes anordningar för centralvärme m.m. Bottenvåningen planerades som en längsindelad bredare enkelstuga e.d. enligt typritning nr 13 vid Statens byggnads-lånebyrå. Även här knöts trappan till tamburen innanför vindfånget. Taket byggdes med en svensk takstol med taklutningen 38°. Tvåluftsfönster med mittpost utan spröjsar togs nu i bruk, varjämte användes små kvadratiska fönster till wc:t och trappan. Härmed infördes enbostadshuset med inredningsbar vind och relativt högt sadeltak i arkitekturutvecklingen.

Huset försågs med en dörr med en kvadratisk glasöppning, framför vilken byggdes bro och trappa av betong med beläggning av gula klinkerplattor. Tre pelare av järnrör ställdes i linje som stöd för ett räcke av tunna järnstänger, vilka detaljer målades svarta, och för ett sadeltak.

År 1946 uppfördes så två s.k. systemhus (monteringshus) från Holmsunds AB, vilka bekostades med egnahemslån för bostadsytan 85 m² (figur 2.12a, 2.10). De försågs också med källare, men däröver byggdes endast bottenvåning. Väggstommen byggdes nu av reglar (Bjerking 1974:60). Kutterspån användes som fyllning. Taket konstruerades med en fackverkstakstol med taklutningen 20°. I stället för vindfång insattes dubbla ytterdörrar. Tamburen utvidgades till en korridor, till vilken anslöts köket, vardagsrummet, två av de tre sovrummen och bad- och wc-rummet. Vid sidan av tvåluftsfönster med mittpost till köket och sovrummen sattes ett treluftsfönster med en dubbelt så bred perspektivluft i mitten till vardagsrummet och små kvadratiska fönster till tamburen och bad- och wc-rummet. Fasaderna kläddes med stående smal spontad panel, som uppsattes utan fönsteromfattningar och målades ljusgrön. Taket täcktes med röda tegeltakpannor. Härmed infördes det typiska enplanshuset i arkitekturutvecklingen.

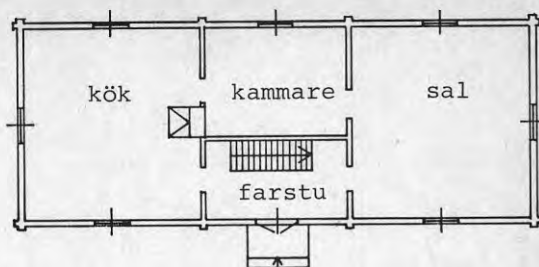
Från och med 1938 företogs s.k. reparation av olika timmerhus och stolpverkshus uppförda ca 1785 - 1923. I en del fall grävdes det då ut en källare under en del av byggnadsytan. Häri inrymdes anordningar för centralvärme m.m. Vindsvåningen togs i anspråk som bostad i större utsträckning än tidigare. Dörren och fönstren byttes ut. Fasaderna omkläddes med locklistpanel. Taket täcktes med röda tegeltakpannor i stället för spån som tidigare.

2.3.2 Fasadkomposition

Avsikten är att redovisa schematiska ritningar av plan av bottenvåning och fyra fasader av samtliga byggnader i området för totalinventering i Grisbacka. Dessa ritningar fördelas i tre kategorier, bostadshus, uthus och ladugårdsbyggnader, och uppställs radvis med plan av bottenvåning, främre långfasad 1 (med farstudörr), gavelfasad 1, bakre långfasad 2 och gavelfasad 2 i kronologisk ordning efter byggnadsår. Plan- och fasadrit-

a. Grisbacka. Kvarteret Stenen 12.

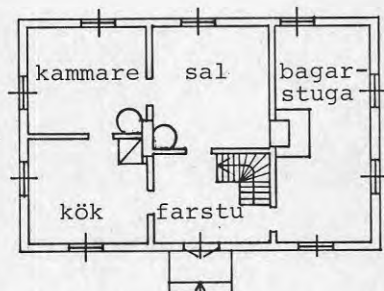
Parstuga, uppförd efter 1819 och före 1885, byggherre: Nils Olofsson, hemmansägare, eller hans son, reparerad 1914, ombyggd 1973.

PLAN AV BOTTENVÅNING

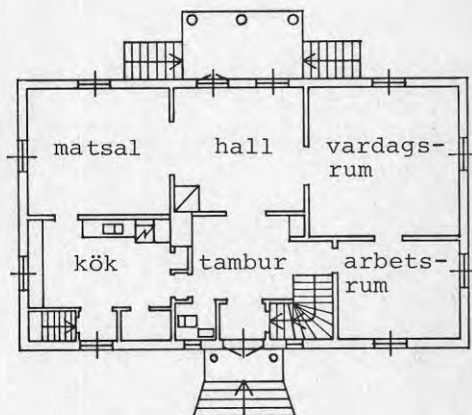
b. Grisbacka. Kvarteret Åkulla, stadsäga 26 i Backen.

Liten salsbyggnad, uppförd 1885-1890, byggherre: Zakris Johansson, hemmansägare, tillbyggd med trapphus ca 1914, ombyggd 1959.

c. Grisbacka. Kvarteret Åkulla, stadsäga 24 i Backen.

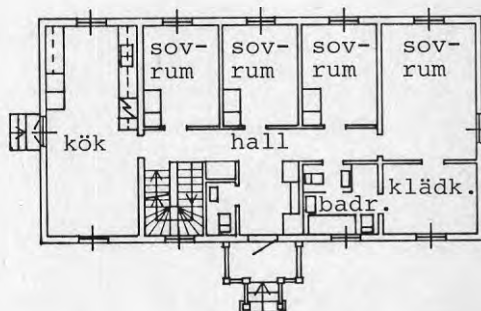
Stolpverkshus, uppfört 1931, byggherre och ritningar: Edvard Åberg, folkskollärare och kantor.

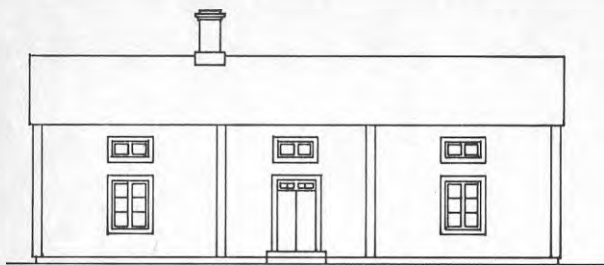
0 10 m

d. Brännland 5:57.

Regelhus, uppfört 1968, byggherre och ritningar: Folke Brännström, byggnadsingenjör.

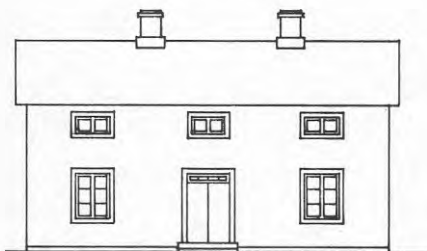
S. 27-29: Figur 2.11a-d (text s. 31).

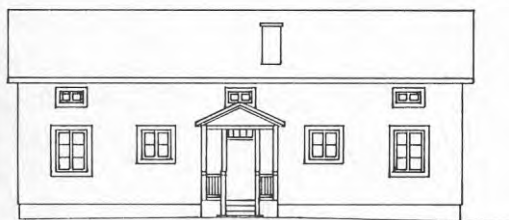
FRÄMRE LÅNGFASAD

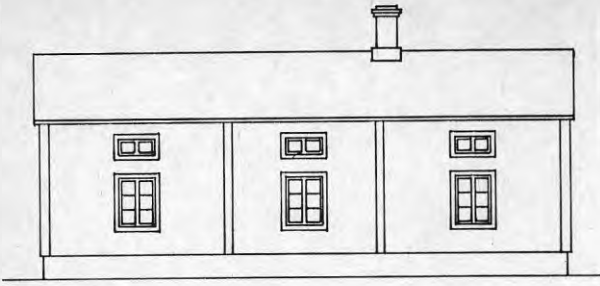

GAVELFASAD

0 10 m

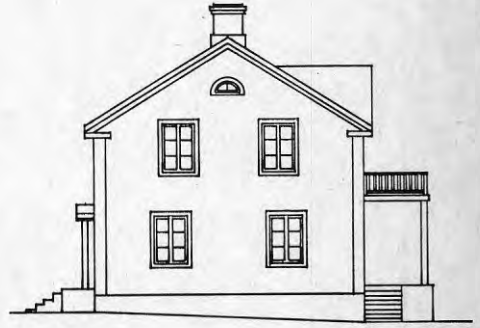
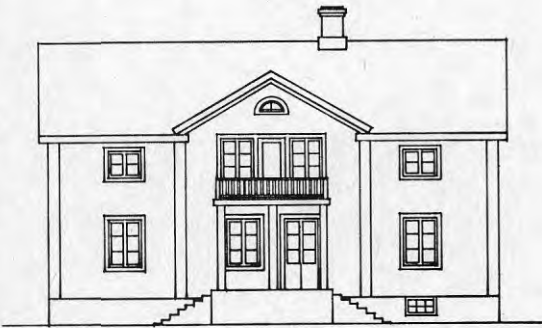
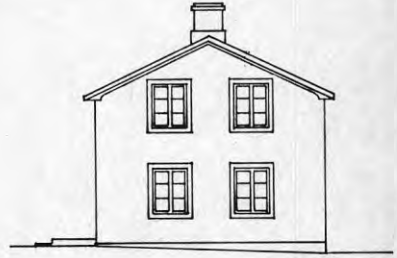
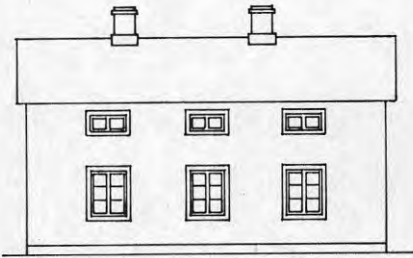

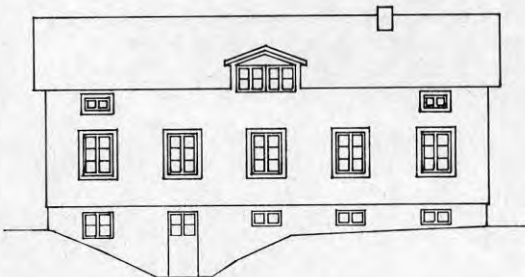
BAKRE LÅNGFASAD

GAVELFASAD

0 10 m

ningar har tagits fram för samtliga byggnader i Grisbacka. För ett hus finns ritningar vid egnahemslån, beviljat av egnahemsnämnden i Västerbottens läns hushållningssällskap 1910, i Folkrörelsernas arkiv i Västerbotten, och för ytterligare ett hus finns ritningar vid bostadsanskaffningslån, beviljat av Bostadsstyrelsen 1941, i länsbostadsnämndens arkiv. Från och med 1945 finns ritningar vid ansökan om byggnadslov för nybyggnad och ombyggnad i Backens municipalsamhälle, efter 1964 Umeå stad, i byggnadsnämndens arkiv. Fem äldre hus har haft felaktiga och ofullständiga uppmättningsritningar. Tre hus har helt saknat ritningar. Dessa åtta hus har således mätts upp.

Syftet med dessa ritningar är att visa sättet att anordna och gruppera fönster och dörr på fasaderna, d.v.s. fasadkompositionen. Det är inte möjligt att visa dessa ritningar nu men nödvändigt att helt kort nämna något om fasadkompositionen för att förstå vad som är kopior av s.k. västerbottensgårdar och vad som är korsningsformer mellan dessa och ordinära nyare hustyper.

Med anledning av fasadkompositionen nämns här: "Symmetri vill i dag säga, i det av arkitekter använda språket, inte bara jämvikt, ett samstämmande förhållande mellan delarna av ett helt, utan en likformighet mellan de motsatta delarna av ett helt, den exakta upprepningen till vänster om en mittellinje av det som är till höger." (Översättning från Viollet-le-Duc 1864:507.) Här godtas en förskjutning på upp till 5 cm från en sådan mittellinje.

Frågan är huruvida följderna av mönsterritningar för indelta officerares boställen under tiden 1687-1861 har utgjort norm för fasadkompositionen.

Här nedan behandlas gavelfasader och långfasader var för sig.

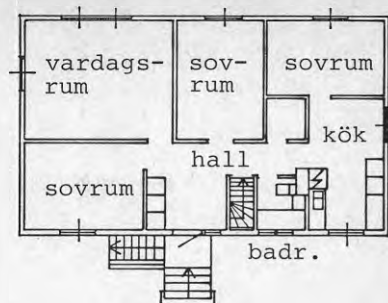
Samtliga byggnader i de tre områdena i Grisbacka, Kåddis och Brännland är byggda med sadeltak och, vilket förekommer en gång, brutet tak med undantag av ett hus, som är byggt med plantak (1968). Alla utom det sistnämnda har således två gavelkrönta kortsidor. En del hus har också gavelkrönta kortsidor av trapphus och gavelkrönta frontespiser, eftersom även dessa är byggda med sadeltak. Kortsidor av timmerhus har inte utskjutande vertikala knutar av längsgående mellanväggar, endast av längsgående ytterväggar.

På timmerhus och stolpverkshus uppförda ca 1785 - 1938 är fönstren anordnade med symmetri på hela gavelfasader och frontespiser. I sidled sitter antingen ett fönster mitt på gavelfasaden eller två fönster på lika avstånd till hörnen. I höjddled sitter antingen två fönster rätt över varandra, tre fönster som en triangel eller fyra fönster som en parallelltrapets eller en rektangel. Figurerna har basen i bottenvåningen (figur 2.11a-c). På gavelfasader av trapphus sitter dörren mitt på, om den förekommer. Bland samtliga gavelfasader på 37 bo-

a. Grisbacka. Kvarteret
Stenen 14.

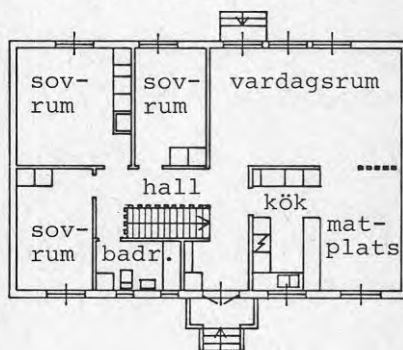
Regelhus, uppfört 1946
med egnahemslån, bygg-
herre: Margith Eriks-
son, fru, ritningar:
Knut Lindahl genom
Holmsunds ab (systemhus)

PLAN AV BOTTENVÅNING

b. Brännland 5:63.

Regelhus, uppfört 1972
med bostadslån, bygg-
herre och ritningar:
Erik Gruffman,
trädgårdsingenjör.

S. 31-33: Figur 2.12a-b. Schematiska ritningar av plan av bottenvåning och fyra fasader för två bostadshus i totalinventeringen. Anordning av dörr- och fönsterelement har huvudsakligen bestämts av andra hänsyn än symmetri.

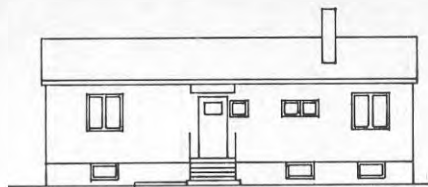
S. 27-29: Figur 2.11a-d. Schematiska ritningar av plan av bottenvåning och fyra fasader för fyra bostadshus i totalinventeringen. Anordning av dörr- och fönsterelement har bestämts med hänsyn till symmetri.

stadshus finns endast två undantag från total symmetri.

På ladugårdsbyggnader framträder gavelfasader av fähus, varpå tre eller fyra fönster är anordnade som en triangel med total symmetri (figur 6.6).

Långsidor av timmerhus har utskjutande vertikala knutar av både tvärgående ytterväggar och tvärgående mellanväggar. Dessa delar upp långfasaderna i mindre partier. Från och med ca 1785 är som regel en farstudörr, ett fönster eller två fönster vid sidan av varandra anordnade med symmetri på vart och ett av dessa fasadpartier (figur 2.11a).

Parstugor, längsindelade bredare parstugor och salsbyggnader har långfasader med tre partier. På timmerhus uppförda ca 1785 - ca 1813 är de två yttre partierna inte lika långa. För två parstugor är det ena 0,8 m

FRÄMRE LÅNGFASAD

GAVELFASAD

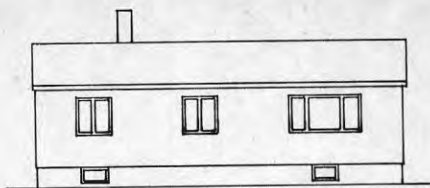

0 10 m

och 0,6 m längre än det andra. För sex parstugor från ca 1827 och framåt skiljer sig emellertid de två yttre partierna endast 0,3 m - 0,1 m. För fyra parstugor är de två yttre partierna lika långa (figur 2.11a). När farstudörren är anordnade med symmetri på samtliga fasadpartier, så är de för de fyra sistnämnda anordnade med symmetri såväl på hela den främre långfasaden som på hela den bakre långfasaden. Farstudörren sitter mitt på den främre långfasaden med ett fönster på var sida på lika avstånd till hörnen.

En liten salsbyggnad, uppförd 1885-1890, saknar över huvud taget utskjutande vertikala knutar (figur 2.11b). De två tvärgående mellanväggarna står emellertid på olika avstånd från gavelväggarna. Farstudörren befinner sig emellertid mitt på den främre långfasaden och har ett fönster på var sida på lika avstånd till hörnen. Dörren och fönstren är således anordnade med total symmetri på den främre långfasaden. På samma sätt är tre fönster anordnade på den bakre långfasaden.

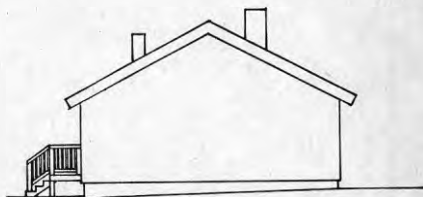
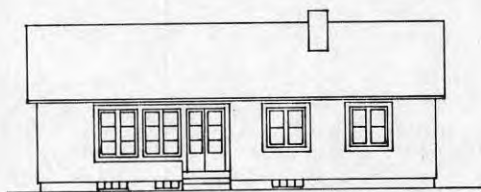
Sex stolpverkshus uppförda 1903-1931 förekommer i de tre områdena. På två hus är ett trapphus anordnat mellan två fönster på den främre långfasaden, på mitten av hela långfasaden på det ena och med 11 cm förskjutning från mitten på det andra. Dörren sitter på ena sidan av själva trapphuset på dessa. På två hus uppförda 1918 och 1931 sitter dörren mitt på den främre långfasaden och har ett fönster på var sida på lika avstånd till hörnen (figur 2.11c). På det 1931 uppförda huset sitter

BAKRE LÅNGFASAD

GAVELFASAD

0 10 m

dessutom närmast dörren ett litet cirkulärt fönster på var sida om dörren. På dessa två hus är dörren och fönstren således anordnade med total symmetri på den främre långfasaden. På samtliga sex hus är fönstren anordnade med total symmetri på den bakre långfasaden.

Den yttring av funktionalismen som omfattade läran om nyttan som högsta norm för mänskligt handlande avvisade symmetri såsom en konstgjord geometrisk uppfinning (Handler 1970:7).

På nya byggnader, som är uppförda från och med 1938, har man gjort avsteg från den symmetriska fasadkompositionen, t.ex. med avseende på möblerbarheten genom att utesluta ett av de två fönstren till ett sovrum, som är hörnrum, eller genom att utan förbehåll godta en udda placering av ett större fönster till ett vardagsrum eller ett mindre fönster till ett badrum (figur 2.12a). Helt radikalt har man också infört hörnfönster i hörnrum. Trots försök till återupprättelse på en del hus har man alltmer bestämt placeringen av dörren och fönstren på fasaderna av andra hänsyn än symmetri. I motsvarighet härtill har man också ändrat den ursprungliga fasadkompositionen på befintliga byggnader uppförda t.o.m. 1923 (figur 9.2).

3 BEBYGGELSEINVENTERING I VÄSTERBOTTENS
LÄN 1947-1955

Gunnar Westin, 1952, Om gammalt och nytt i västerbott-
nisk bebyggelse, i: Västerbotten 1952, årg. 33, p. 137:

"Få trakter i vårt land ha bevarat ett så förnämt tra-
ditionsrikt och på samma gång funktionsdugligt byggnads-
bestånd som Västerbotten. Detta gäller flera slag av
byggnader men särskilt parstugorna och rundlogarna.
Båda dessa byggnadstyper ge en särskild prägel åt det
västerbottniska kulturlandskapet."

Bengt Lidström, 1956, Riva ner eller bygga om? i: Hem
i Sverige, 2, årg. 49, p. 39:

"Det första initiativet att rädda den gamla bebyggelsen
i Västerbottens län togs av länsarkitekten Karl Sörensen
och landsantikvarien Gunnar Westin år 1947. Man sökte
då och fick småningom anslag från Humanistiska fonden
för en bebyggelseinventering i länet. Denna inventering
som ännu pågår, bedrivs nu med anslag från Stiftelsen
J. C. Kempes Minne. Inventeringen, som ursprungligen
startades för att åtminstone i fotografier och ritning-
ar bevara något av den gamla bebyggelsen, har visat sig
ha stor betydelse när det gäller att få kontakt med
husägarna ute i bygderna. Därjämte finns på länsmuséet
i Umeå ett arkiv ordnat sockenvis, som med uppmättnings-
ritningar och fotografier visar exteriörer, planlösning
och inredningar på de flesta byggnader av värde i de
bygder som inventerats."

4 BEVARANDE AV TIMMERHUS I VÄSTERBOTTENS LÄN

Erik Lundberg, 1940, Svensk byggnadstradition, i: Riksantikvarieämbetets och statens historiska museums utställningar, 1: Svensk byggnadstradition i bilder, p. 39-40:

"Om någon hustyp förtjänar att framför andra betecknas som landsbygdens nationella standard, så är det dessa timrade resliga parstugor med sina låga takfall ... Och kännetecknet är just den smala långa byggnadskroppen med rank resning ... Och den har visat sig i hög grad anpassningsduglig för moderna krav. Med värmeledningen mister den djupa byggnaden och den sammanträngda rummgrupperingen sin mening, och smala hus, med de större rummen gående genom längans bredd blir åter naturliga."

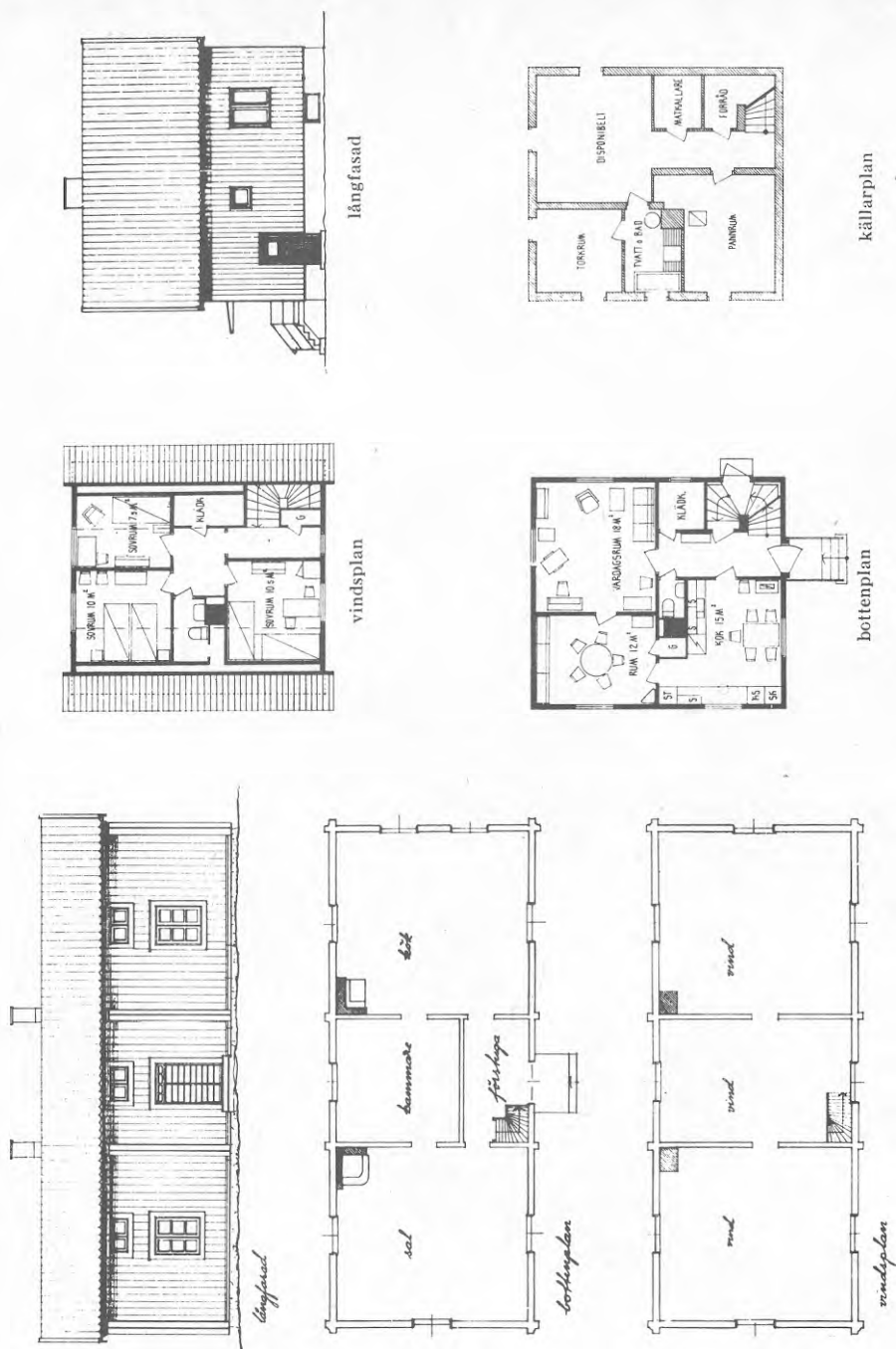
Gunnar Westin, 1952, Om gammalt och nytt i västerbottensk bebyggelse, i: Västerbotten 1952, årg. 33, p. 137 - 139:

"Förf. har i föregående årgång av denna årsbok givit utlopp åt sin förtvivlan över den i de flesta fall fullständigt onödiga förstörelsen av det för traktens ansikte så omistliga byggnadsbeståndet. Detta ej på grund av romantisk längtan att bevara allt som är gammalt utan därför att gammalt och nytt i detta fall som regel så väl går att förena, så att den enskilde får en större och gedignare bostad och bygden får behålla sin förnämliga egenart."

"Även om klagan alltfört är aktuell och berättigad, finns dock även glädjeämnen. Under det gångna året ha flera gårdar blivit räddade och fått möjligheter att i förnygrad form men i sin yttre gamla ibland t.o.m. återställda gestalt att tjäna ytterligare många generationer. I samarbete med länsarkitektkontoret, länsbostadsnämnden och länsmuséet har en del kunnat göras för det gamla bostadsbeståndet. Förhoppningar finns också, att ett fortsatt samarbete skall kunna ge effekt, ungefär som ringarna i vattnet sprider sig. Har en familj fått en lagom stor och ändamålsenlig bostad i sin gamla gård för i varje fall ej ett högre pris än en liten och trång nybyggnad, manar detta till efterföljd. Ännu så länge är ej någon byggnad helt färdig, men arbetet pågår och ritningar till ombyggnad har färdigställts till flera."

"Hur som helst är det att skämma husens fasader att åtminstone i någon högre grad minska fönstrens höjd och överhuvudtaget ändra deras form och placering."

Bengt Lidström, 1952, Några synpunkter på den äldre bostadsbebyggelsen i Västerbotten, I o. II, i: Västerbotten: Tidskrift för Västerbottens läns Hushållningssällskap och Skogsvårdsstyrelse, 5, årg. 1952, p. 124, o. 2, årg. 1953, p. 41:

Figur 4.1. En vanlig västerbottnisk parstuga och Bostadsstyrelsens typhus 167. Ur: Lidström, B., 1952, Några synpunkter på den äldre bostadsbebyggelsen i Västerbotten, II, p. 42-43.

"De flesta äldre byggnader i länet är s.k. västerbottensgårdar med 8 eller flera knutar. Som byggnadstyp brukar den kallas parstuga, en benämning som kommer att användas i det följande. Många byggnader är också s.k. sexknutebyggnader (enkelstugor)."

"För de flesta ägare till gamla byggnader blir den situationen aktuell, då det gäller att förse byggnaden med tidsenlig teknisk utrustning. Detta är ju mycket naturligt eftersom byggnaderna ofta äro 100 år och däröver. Då uppkommer frågan om det är "lönt att reparera". Om vi jämföra fig. 2 (vad man har) med fig. 1 (vad man får vid nybyggnad) så bör vilken person som helst kunna se att byggnaden å fig. 2 är byggnaden å fig. 1 överlägsen ur flera synpunkter, exempelvis ifråga om rymlighet och goda proportioner (figur 4.1). Det bör därför vara odiskutabelt, att man får en bättre bostad genom att förse den gamla byggnaden med tisenlig teknisk utrustning, än man får genom nybyggnad enligt den å fig. 1 visade lösningen. Hur det sen ställer sig med kostnaderna ären sak som varierar från fall till fall. Så mycket kan emellertid redan sägas att kostnaderna ha ej i något fall som förf. haft att göra med överskridit kostnaderna för nybyggnad, men i flera fall har de hållit sig 30 % lägre. Den i artikelns början citerade satsen borde därför formuleras: Om man har ett bra timmerhus och kan bygga om detta för samma kostnad som en nybyggnad drar, då är det fördelaktigt att bygga om."

"Men hur kommer det sig då att så många ägare till gamla timmerhus sälja dessa till kol- och vedhandlare och sedan bygger nytt av sämre material, med mindre utrymmen och dåliga proportioner i exteriören."

Arkitekt Åke Lundberg kom år 1952 från egnahemsstyrelsen och LBF i Stockholm till länsarkitektkontoret i Umeå. Han höll ett anförande i kulturhuset i Stockholm med anledning av det europeiska byggnadsvårdsåret 1975:

"Vad var det då för omständigheter och krafter som påskyndade förstörelsen av timmerbyggnaderna? Bestämmelserna för lånegivningen delvis i kombination med vissa låsta krav i byggnadsstadgan för grundläggningen var kanske de mest påtagliga. Bostäder över 85 m² fick inte belånas. För ombyggnader fanns visserligen en möjlighet till avvikelse upp till 20 %. För manbyggnader - och främst då de stora husen - betydde detta att de inte kunde få statligt lån. För dem som kunde belånas gällde dessutom en inskränkning av belåningsvärdet till 80 % av vad som kunde erhållas för nybyggnad. Jämför detta med dagens förhöjda lån för ombyggnad av värdefulla äldre hus!"

"En teknisk svårighet som hängde ihop med lånet var att ombyggnaderna vid upprustningen skulle grundläggas på frostfritt djup. Även om byggnadsstadgan inte formellt behövde tillämpas var lånemyndigheterna måna om att byggnaderna i tekniskt avseende skulle få god kvalitet - och därför tyckte man att det var säkrast att följa

stadgan. Detta hade till följd att manbyggnader som skulle byggas om normalt ordnades med en dyrbar källare. Byggnaden rycktes för säkerhets skull upp en bit från marken för att få bra källarfönster och en lämplig garagednfart. Märk även: Garage belånades endast om dom var placerade i bostadens källare. Fristående garage var en lyx som staten inte ville lämna lån til! Källarlös grundläggning - som sedan gammalt fungerat med s.k. mullbänk - blev stor nyhet genom särskild forskning på 1950-talet."

"Det var med dessa dåliga förutsättningar vi ryckte ut och missionerade bland bönderna. Först var det svårt att komma till tals. En reserverad tystnad bröts med ett frejdigt: "Vi mäter i alla fall upp huset för dokumentation." Sen vi väl fått en måttriktig skiss av timmerbyggnadens plan halades den tilltänkta nybyggnaden fram - på genomskeinligt papper - och las på uppmätningen av det gamla huset. Här började husets folk tina upp, kaffepannan kom på spisen och omvändelsen var i gång. Gunnar Westin blev alltmer modig och markerade med stolar hur stort - eller rättare sagt litet - det nya köket skulle bli i förhållande till det vi befann oss i. Vi den punkten var frun i huset mogen för omvändelse - och därmed var saken för familjens del i allmänhet också klar."

"Nästa åtgärd blev sen att bearbeta länsbostadsdirektören Halvard Nordin. Vi hade många båda heta och trevliga diskussioner om lån för ombyggnad. Oftast mjuknade Nordin som var förstående för saken och tänjde så gott han kunde på sina omöjliga lånebestämmelser. Så småningom kunde också droppen urholka stenen. Bestämmelserna ändrades successivt så att de blev förmånligare för ombyggnader."

"Vi har försökt uppskatta hur många manbyggnader som räddats. Några säkra uppgifter kan omöjligen lämnas. På VAB - där Bengt Lidström basat för ritandet - har man årligen haft ca 10-talet ombyggnader. Arbetet har haft i stort sett samma omfattning under 50-, 60- och 70-talen. I stort torde det då röra sig om ca 200 hus bara för VAB. Till detta kommer andra konsulenters, stadsarkitekters och kommunalingenjörers arbeten säkerligen det dubbla mot VAB:s. 500-600 restaurerade Västerbottensgårdar under den gångna 25-årsperioden är i varje fall inte för mycket sagt."

5 FLYTTNING AV TIMMERHUS TILL
GRISBACKA 1953

5.1 Initiativ

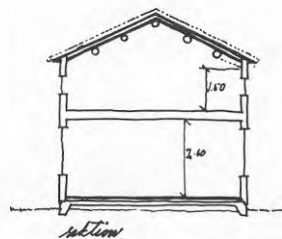
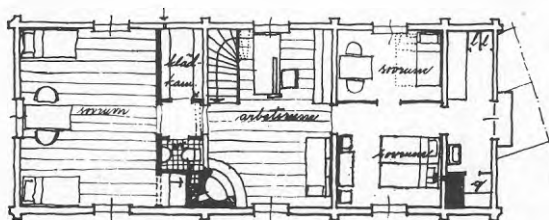
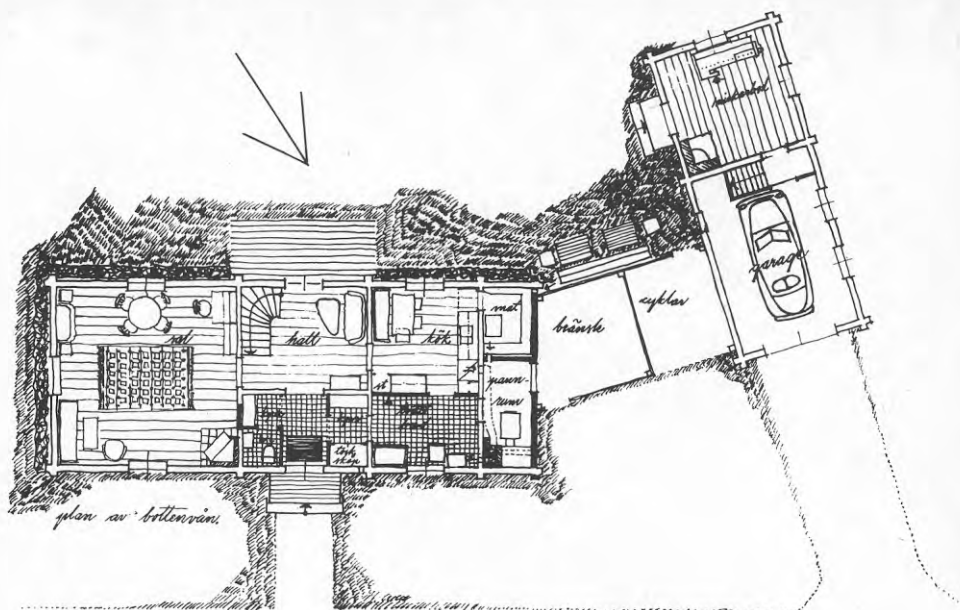
Bengt Lidström, 1953, Några synpunkter på den äldre bostadsbebyggelsen i Västerbotten, II, i: Västerbotten: Tidskrift för Västerbottens läns Hushållningssällskap och Skogsvårdsstyrelse, 2, årg. 1953, p. 44:

"Enligt förf. bestämda uppgift har den som är ägare till en bra parstuga de bästa förutsättningar att få en trivsamt och ändamålsenlig familjebostad till rimliga kostnader. Då det i vissa byar finns överskott på parstugor, ofta två vid varje gård, är det ju möjligt för vem som helst att lösa egnahemsproblemet genom att inköpa en lämplig parstuga och flytta till en lämplig tomt. En knuttimrad byggnad är väl den allra förnämligaste formen för "monteringsfärdiga trähus" och tillvägagångssättet att flytta timmerbyggnader är väl känt särskilt från storskiftets dagar. Tyvärr har färdigheten att handskas med timmer, och kärleken till materialet som sådant nästan försvunnit. Men där färdigheten med och kärleken till timret finnes kvar där finns också möjligheten att lösa bostadsproblemet på ett trevligt och billigt sätt med hjälp av en parstuga av timmer, som av en eller annan anledning blivit övertalig."

Bengt Lidström, 1956, Riva ner eller bygga om? i: Hem i Sverige, 2, årg. 49, p. 40-43:

"En höstdag 1951 var jag i Strand, Vännäs landskommun, hos en bonde som var ägare till en mycket fin parstuga, som han av olika anledningar beslutat riva och i stället bygga nytt. Därav blev nu intet men under diskussionens gång råkade jag säga: "om huset vore mitt så skulle ... ". Lidström kan ju köpa ett hus här hos grannen, svarade han, och pekade på ett timmerhus ett par hundra meter därifrån. Jag blev intresserad och efter en första mätning med famnen (2,01 m mellan långfingertopparna) och en kvälls ritande och diskuterande med min hustru avgjordes köpet. Huset kostade 2 050 kr där det stod, utan brädfodring, golv fanns endast i ett rum på vinden. Av bygdeforskaren J. P. Johansson i Strand fick jag följande upplysningar om huset. Byggnadsår någonstans mellan 1742 och 1785, se rekonstruktionsritning. Påbyggnad med fyra timmervarv, nya och högre fönster, brädfodring och spåntak 1862 och där efter ingen väsentlig förändring. Byggnaden hade stått obebodd den senaste tiden, eftersom en nyare och större timrad parstuga fanns på gården."

"Nu visade det sig att tomtfrågan var det svåraste problemet, men även detta löste sig liksom av en slump. Miljön dit huset flyttades är än så länge en lantlig idyll med blandad äldre och nyare bebyggelse efter en smal, krokig byväg där det fortfarande finns ladugårdar med kreatur. Tätbebyggelsen tränger dock på och slukar åkrarna, vi får hoppas att den inte slukar trevnaden också."

0 10 m

Figur 5.1. "Rymlig entré, stort kök där man äter, badrum och plats för tvätt och en riktig gammaldags sal finns på nedre botten."

"Övervåningen har egentligen endast fönster på gavlarna. De typiskt nordsvenska småfönstren ger ensamma ljus åt övre hallen-arbetsrummet." Ur: Lidström, B., 1956, Riva ner eller bygga om? p. 42-43.

"På våren 1953 var alla papper klara och den 5 maj sattes spaden i jorden för vatten och avlopp, den 12 oktober s.å. flyttade vi in ehuru mycket då återstod. Själva byggnadsarbetet drevs i egen regi och av träarbetet gjorde jag det mesta själv, och jag har aldrig förut i livet haft så god nytta av hela mitt förflutna som då. Sommaren 1953 var lika arbetsam som lärorik och stor nytta har jag haft därav i det fortsatta arbetet med gamla timmerhus."

5.2 Genomförande

Bengt Lidström och Lennart Ringmar var båda anställda vid länsarkitektkontoret i Umeå. Båda hade utbildning till byggnadsingenjör, men Ringmar utgick som arkitekt från Kungliga tekniska högskolan 1953.

Ringmar fick först avstycka ett $2\,456\text{ m}^2$ stort område att bygga på, och invid detta erhöll Lidström en $1\,351\text{ m}^2$ stor styckningslott. Stamfastigheten, stadsäga 26 i Backen, tillhörde Grisbacka by i Umeå landsförsamling. Tomtplatserna låg vid södra ändan av Kvarnvägen, ovanför slutningen mot Tvärån.

Ringmar skaffade sig en parstuga i Vännfors i Vännäs. Byggnadsåret var 1851. Den hade längd-, bredd- och höjdmåtten $17,7\text{ m} \times 6,8\text{ m} \times 4,7\text{ m}$ (inklusive sockel i Grisbacka). Taklutningen var 30° . Den monterades alltså ned och flyttades till Grisbacka. Grunden lades direkt på marken. I och med att huset återuppfördes bibehölls salen i parstugan, medan det stora köket indelades i ett nytt kök, tvättstuga och pannrum. Övervåningen inreddes för sovrum. Direkt mot ena gaveln uppfördes en låg sidobyggnad för bränsle och cyklar (figur 5.2).

Ringmar flyttade också en liten parstuga från Västerhiske, 2 km längre upp vid Umeälven. En del togs bort av den, och återstoden lades som en enkelstuga på avstånd från, i rätt vinkel mot bostadshuset.

Lidström skaffade sig alltså ett timmerhus i Strand i Vännäs. Det var en långa, som bestod av ett stort kök, farstu och kammare, matbod, vedbod. Den hade längd-, bredd- och höjdmåtten $21,8\text{ m} \times 6,4\text{ m} \times 5,6\text{ m}$. Taklutningen var 26° . $5,4\text{ m}$ av vedboden togs bort. Grunden lades direkt på marken, och när huset sedan återuppfördes, togs det stora köket tillvara som en sal. Matboden indelades i ett nytt kök och tvättstuga. Nya rumsförbindelser samlades till kammaren, där en trappa inrymdes till övervåningen. Ett pannrum lades i den kvarstående delen av vedboden (figur 5.3).

Lidström använde den borttagna delen av parstugan från Västerhiske och byggde till den på längden till ett uthus med snickarbod och garage. Bostadshuset och uthuset lades i 72° vinkel mot varandra, parallellt med Kvarnvägen och en annan väg, som förgrenade sig från Kvarnvägen (en björkallé). De sammanlänkades av en 3 m lång, låg byggnad för bränsle och cyklar.

Från ett hus i Ratan hämtade Lidström en pardörr med ramverk och fyllningar och ett smalt fönster över karmen och från ett annat hus tog han en portal, som bestod av en piedestal och en pilaster på var sida och däröver en fris och en kornisch med tandsnitt. Ringmar anordnade också en pardörr med ett smalt fönster över karmen och en portal på sitt hus. Vidare bibehölls fönster av endast en typ och storlek, tvåluftsfönster med mittpost och tre rutor i var luft, varmed samordnades en parfönsterdörr till kammaren. Rätt över dessa bibehölls dessa låga, inte fullt tredjedelen så höga fönster i övervåningen.

Fasaderna kläddes med lockbrädspanel, som målades med falu rödfärg. Även knutbrädorna målades röda, medan portalerna och fönsteromfattningarna målades vita. På ena gaveln på båda husen anordnades en balkong med ett räcke med vertikala spjälor av trä, som målades svarta. På Lidströms hus målades även vindskidorna svarta.

Både Ringmar och Lidström bekostade sina byggnadsföretag med egnahemslån år 1953. Lidström uppger att timmerhuset kostade 2 650 kr och att tomten kostade 2 300 kr. Den totala produktionskostnaden blev 59 453 kr. Därtill kommer den egna arbetsinsatsen under 900 timmar, som Lidström värderar till 5 400 kr (Lidström 1956:44).

Bengt Lidström övergick till Västerbottenskommunernas arkitekt- och byggnadskontor (VAB), då detta grundades som en ekonomisk förening år 1956. Där fick han som gruppleddare bl.a. hand om projektering vid ombyggnad av äldre trähus. Lennart Ringmar flyttade till Luleå 1957.

Figur 5.2. Grisbacka. Kvarteret Akulla, stadsäga 26A i Backen. Parstuga, uppförd 1851 i Vännfors i Vännäs, flyttad till Grisbacka och ombyggd med egnahemslån och byggnadslov 1953. Foto 1975.

Figur 5.3. Grisbacka. Kvarteret Akulla 1. Timrad länga, uppförd 1742-1785 i Strand i Vännäs, påbyggd med halv övervåning 1862, flyttad till Grisbacka och ombyggd med egnahemslån och byggnadslov 1953. Foto 1975.

6 STADSPLAN I GRISBACKA 1953

6.1 Historik

På den år 1711 kalkylerade s.k. geometriska avritningen över Grisbacka by låg gårdstomterna samlade och anknutna till två fädrev mellan inägorna. På den år 1802 upprättade avvitrings- och storskifteskartan fanns dessa två fädrev inritade som vägar, och på den år 1897-1905 upprättade lagaskifteskartan utgick dessa två vägar från en korsning med gamla landsvägen genom Grisbacka. Dessa byvägar, som gick mot söder och mot väster från korsningen, kallades Kvarnvägen och Mellanvägen.

Vid brandsyn i Grisbacka år 1819 gjordes en förteckning över samtliga byggnader i Grisbacka. Den hade bl.a. uppgifter om byggnadernas ålder. Förutom mangårdsbyggnader m.m. på de med mantal angivna hemmanen förtecknades hus som ägdes av obesuttna, såsom en skeppare, en sockenskräddare, en korpral, och byggnader på tre soldattorp. På lagaskifteskartan låg flera sådana hus, som ägdes av obesuttna, på båda sidor av Mellanvägen i närheten av vägkorsningen.

År 1934 bildades Backens municipalsamhälle, bestående av områden under Grisbacka, Grubbe och Västerhiske byar samt Kyrkobordet och Kyrkoplatsen (Backen). Med anledning härav kartlade överlantmätaren dessa områden och godkände länsstyrelsen en plan för jordavsöndring och ägostyckning 1927-1931. Vid sidan om den gamla landsvägen, som gick i en båge genom byarna, utlades nu den nya räta Backenvägen, som gick genom den ovannämnda vägkorsningen i Grisbacka. En liten krök på Kvarnvägen rätades ut i planen och området öster därom närmast söder om Backenvägen indelades i kvarter och gator.

År 1946 upprättade distriktlantmätaren en avstyckningsplan, varvid en rad av nya egnahem skulle sammanfogas med ett antal äldre hus, som låg i två rader vid Mellanvägen och Kvarnvägen, närmast söder om vägkorsningen. Härigenom skulle två kvarter med tätbebyggelse bildas (Lägdan och Raningen).

6.2 Förslag

År 1955 upprättade länsarkitektkontoret ett förslag till stadsplan för sydöstra delen av Grisbacka på uppdrag av Umeå landskommun. Planområdet låg söder om Backenvägen och omfattade den ovannämnda vägkorsningen och hela sträckningen av Kvarnvägen. Den för nybebyggelse avsedda arealen hade plan terräng med undantag av en höjdskillnad på 1 m - 1,5 m strax öster om Kvarnvägen.

Lennart Ringmar utarbetade stadsplanen. Av trafiksäkerhetsskäl skildes Mellanvägen från korsningen mellan Backenvägen och Kvarnvägen, varvid ett antal äldre hus vid Mellanvägen skulle komma att rivas.

Miljön kring Kvarnvägen strävade Ringmar efter att be-

vara i stadsplanen. Kvarnvägen utlades som gata. På gårdstomten närmast öster om vägkorsningen (Lagmannen, stadsäga 63 i Backen) låg den ca 1785 uppförda och ca 1814 tillbyggda, rödmålade mangårdsbyggnaden nästan parallellt med och 6 m från gatan. Det var en förlängd parstuga, som hade längd-, bredd- och höjdmåtten 25,3 m x 7,3 m x 5,8 m (inklusive sockel mot gatan, figur 6.2). Byggnadsytan avgränsades nu som ett särskilt byggnadskvarter. De två ingångarna på mangårdsbyggnaden vette mot en rektangulär gårdsplan, som inramades av en bagarstugulänga på ena sidan och en ladugårdsbyggnad på andra sidan. Den fjärde sidan av gårdsplanen avgränsades av en rad av björkar. Bagarstugulängan revs senare vid breddningen av Backenvägen. Ladugårdsbyggnaden stod fortfarande kvar vid inventeringen 1975, då den användes som verkstad för ett bilplåtslageri.

På västra sidan av Kvarnvägen låg två vitmålade hus (Raningen 4 och 5) tätt intill Kvarnvägen (figur 6.3). Det ena var en förlängd halvkorsbyggnad och det andra var en i vinkel tillbyggd enkelstuga. Båda hade tillkommit i samband med avsöndring av tomtplatser 1888 och 1886 eller tidigare på ofri grund. De innefattades nu av ett byggnadskvarter, som gick fram till gatan utan förgård.

Mitt emot på andra sidan av vägen låg två hus nästan parallellt med och 8 m från Kvarnvägen, först ett s.k. barnrikehus med ljusgul locklistpanel från år 1942 (figur 2.9) och därefter ett systemhus från Holmsunds ab med ljusgrön stående smal spontad panel från år 1946 (figur 2.10). De hade tillkommit i området för den första planen i Backens municipalsamhälle. Här utlades nu den inre förgårdslinjen.

En liten krök på Kvarnvägen inarbetades i gatan. På östra sidan låg här en lantgård, som öppnade sig mot Kvarnvägen med sina tre byggnader som låg nästan i rät vinkel mot varandra. Här måste ladugårdsbyggnaden och den ca 1785 uppförda äldre parstugubyggnaden avlägsnas, eftersom de sköt ut över gatan. Den yngre likaså rödmålade parstugubyggnaden stod sedan ensam kvar inne i byggnadskvarteret. Den renoverades år 1973 (Stenen 12, figur 6.4).

Ett stycke längre ned på västra sidan av Kvarnvägen låg ytterligare en gammal lantgård (Överåkern, stadsäga 45C i Backen). Den rödmålade yngre mangårdsbyggnaden låg här tätt intill Kvarnvägen och hade den äldre mangårdsbyggnaden och ladugårdsbyggnaden på var sida inåt den rektangulära gården (figur 6.5). Här lades stadsplane-gränsen ut så att den sammanföll med gränsen för gatan. Hela gårdstomten bevarades således utanför planområdet. Den yngre mangårdsbyggnaden hade uppförts som salsbyggnad ca 1813. Den hade måtten 16,5 m x 9,0 m x 5,9 m (inklusive hög sockel mot gatan). Nämndeman Thorsten Sandström beviljades egnahemslån för ombyggnad, då byggnaden renoverades år 1954. Härvid upprättades ritningar av Bengt Lidström. Den äldre mangårdsbyggnaden hade uppförts som parstuga ca 1789. Den hade sedan

Figur 6.2. Grisbacka. Kvarteret Lagmannen, stadsäga 63 i Backen. Parstuga, uppförd ca 1785, förlängd ca 1814, påbyggd med halv övervåning, reparerad och försedd med farstukvistar 1938. Foto 1975.

Figur 6.3. Grisbacka. Kvarnvägen sedd från norr. Kvarteret Raningen 4 och 5. Närmast t.h.: Förlängd halvkorsbyggnad med halv övervåning och trapphus, färdigställd 1888, reparerad 1946. Därefter: Enkelstuga, tillbyggd i vinkel 1935, reparerad 1945. Foto 1975.

byggts till med trapphus och samtidigt på med halv övervåning något av åren 1910-1915 (figur 2.7). Ladugårdsbyggnaden stod också kvar vid inventeringen, då den användes som plåtslageriverkstad (figur 6.6.). Utanför den rektangulära gruppen bidrog en stolpbod till miljön vid Kvarnvägen liksom en liten bagarstuga, där det bakades tunnbröd vid inventeringen 1975.

Vid en stor krök i södra ändan av Kvarnvägen och ovanför sluttningen ned mot Tvärån fanns de i föregående kapitel avhandlade, år 1953 hitflyttade timmerhusen grupperade i en ring tillsammans med den 1885-1890 uppförda rödmålade lilla salsbyggnaden i stamfastigheten (Åkulla, stadsäga 26 i Backen).

Här ovanför sluttningen ned mot Tvärån låg också ett stolpverkshus med ljusgrå locklistpanel (figur 6.7). Till detta hus hade folkskollärare och kantor Edvard Åberg själv upprättat ritningar år 1930. Han hade som förebild dels en västerbottensgård i Stöcksjö, som han själv kom från, dels en herrgård på ett bruk i Ådalen, som hans hustru kom från. Han planterade björkar på båda sidor av en väg, som ledde från Kvarnvägen och passerade hans hus. Detta hus inlades nu tillsammans med de tre föregående i ett särskilt byggnadskvarter mellan Kvarnvägen och sluttningen ned mot Tvärån.

Strax väster om planområdet, ovanför sluttningen ned mot Tvärån, låg ännu en gammal lantgård. År 1824 lät dåvarande ägaren, landskamrerare Esaias Winblad von Walter, förrätta brandsyn. Härvid infördes om den äldre 22 m långa delen av den totalt 32 m långa förlängda parstugan med dubbla ytterkamrar i ena ändan: "uppförd för pass 50 år sedan, af groft och moget furutimmer och en vånings höjd, ... är i godt stånd och kan ännu, med behörigt underhåll, ega bestånd i 100de år." Hela längan revs år 1970. Det nedersta stockvarvet var förstört av röta m.m. Bengt Lidström tillvaratog en stuga och ytterkamrar i den äldre delen och flyttade dessa till sitt sommarställe i Rismyrliden. I Grisbacka ersattes den gamla byggnaden av ett tvåfamiljshus med två våningar och mexitegel. Ladugårdsbyggnaden stod fortfarande kvar vid inventeringen 1975, då den användes för uppfödning av grisar.

Den lilla rödmålade halvkorsbyggnaden ovanför kvarnfallet i Tvärån slutligen kunde inte inarbetas i stadsplanens byggnadskvarter. År 1958 flyttades den emellertid till den inre förgårdslinjen och renoverades (Mjölaren 1).

Kungl. Maj:t fastställde stadsplanen den 20 juli 1956.

6.3 Genomförande

I stadsplanen utlades en rät tvärgata mot Kvarnvägen (Godemansvägen). På norra sidan av Godemansvägen låg fyra egnahem i enlighet med den år 1946 upprättade avstyckningsplanen. Dessa var uppförda som trähus med sadeltak och målade i ljus färgton. Två av dem hade

Figur 6.4. Grisbacka. Kvarteret Stenen 12. Parstuga med halv övervåning, uppförd efter 1819, brandförsäkrad 1885, ombyggd med byggnadslov 1973. Foto 1975.

Figur 6.5. Grisbacka. Kvarteret Överåkern, stadsäga 45C i Backen. Gammal lantgård vid Kvarnvägen. T.v.: Salsbyggnad, uppförd ca 1813, påbyggd med halv övervåning, ombyggd med byggnadslov 1954. Därefter: Ladugårdsbyggnad, parstuga och stolpbod. Foto 1975.

hornfönster, d.v.s. två i hörn mötande fönster. Det var ett inslag som hörde ihop med funktionalismen. Tomterna på södra sidan var obebyggda. De bildade kvarteret Överåkern. Förgårdslinjen låg 4 m från gatan. Marken tillhörde Thorsten Sandström.

Under det att länsarkitektkontoret utarbetade stadsplaneförslaget förvärvade slakteriföreståndare Klas Järholm den äldre parstugubyggnaden på gårdstomten på östra sidan av den lilla kröken på Kvarnvägen. Den skulle avlägsnas eftersom den skulle komma att skjuta ut över gatan. År 1956 flyttade han den till en tomt i kvarteret Överåkern på andra sidan av Kvarnvägen. Bengt Lidström upprättade ritningar avseende byggnadslov och egnahems-lån för ombyggnad till två lägenheter. Grunden lades direkt på marken. Huset hade längd-, bredd- och höjdmåtten 15,5 m x 7,0 m x 5,7 m. Den ursprungliga, i pil-mönster brädpanelade dörren utbyttes mot en ny dörr av samma modell. Tvåluftsfönster med mittpost och tre rutor i var luft bibehölls i bottenvåningen, men rätt över dessa sattes nära två tredjedelar så höga fönster i övervåningen. Fasaderna kläddes med locklistpanel, som målades med falu rödfärg. Parallellt med bostadshuset uppfördes ett garage, vilket sammanlänkades med bostadshuset genom en särskild byggnad. Klas Järholm hade fått erfarenhet av timmerhus efter arbetet med att flytta Lars Färgares gård till museiområdet på Gammlia. Han blev sedan syssloman vid länsmuséet.

Vilmar Viklund hade en parstuga eller västerbottensgård, som han benämner den, i Svarttjärn i Burträsk, som var hans uppväxtort. Byggnadsåret var 1848. Genom sitt arbete som bensinstationsföreståndare hade han ett ärende hos Thorsten Sandström i Grisbacka och fick ta del av dennes erfarenhet av att upprusta ett timmerhus. Sandström kunde nu anvisa en tomt i kvarteret Överåkern, dit Viklund flyttade sin västerbottensgård år 1957. Byggnadsingenjör Rune Jäderberg upprättade ritningar. Det mötte inte minsta hinder att få egnahemslån för ombyggnad. Huset försågs med en källare. Det hade måtten 14,2 m x 6,2 m x 5,2 m (inklusive sockel, figur 6.8). Fasaderna kläddes med locklistpanel, som målades med röd oljefärg. Vidare uppsattes bågfris under takfoten runt om hela byggnaden. Den målades vit liksom fönsteromfattningarna, knutbrädorna och vindskidorna. Framför ingången byggdes en farstukvist av delar från ett annat äldre hus: bukiga pelare och ett räcke med av brädor utsågade balusterformiga spjälor. Garaget ställdes helt fritt från bostadshuset.

För det tredje huset i området upprättade Bengt Lidström ritningar år 1957 avseende byggnadslov och egnahemslån. Huset planerades med ett genomgående vardagsrum vid ena gaveln och försågs med halv övervåning. Grunden lades direkt på marken. Väggstommen uppbyggdes av reglar. I bottenvåningen sattes en dörr med ett smalt fönster över karmen och tvåluftsfönster med mittpost och två rutor i var luft. Rätt över dessa i övervåningen sattes inte fullt hälften så höga fönster. Fasaderna kläddes med locklistpanel, som målades med falu rödfärg.

Figur 6.6. Grisbacka. Kvarteret Överåkern, stadsäga 45C i Backen. Ladugårdsbyggnad, uppförd ca 1812, inredd till plåtslageriverkstad 1968. Foto 1977.

Figur 6.7. Grisbacka. Kvarteret Åkulla, stadsäga 24 i Backen. Stolpverkshus, uppfört 1931 enligt ritningar av folkskollärare och kantor Edvard Åberg, byggherre av bostadshus för eget bruk. Foto 1975.

Fönster- och dörromfattningarna målades vita. Huset fick längd-, bredd- och höjdmåtten 12,0 m x 8,1 m x 5,0 m (figur 6.9). Garaget uppfördes som en sidobyggnad med sadeltak direkt mot ena husgaveln.

Det fjärde huset blev det andra exemplet på att anpassa arkitekturen till en västerbottensgård. Den som köpte tomten var först inte inställd på den ifrågavarande hustypen men fick sedan besked härom genom byggnadsnämnden. Han skaffade ett timmerhus, en parstuga utan halv övervåning med små fönster, som han aldrig flyttade till Grisbacka. Han överflyttade emellertid längd-, bredd- och höjdmåtten till det nya huset: 13,4 m x 6,7 m x 4,1 m. Huset stod färdigt år 1959.

Kvarteret Överåkern ingick i stadsplanen för sydvästra delen av Grisbacka, som Västerbottenskommunernas arkitekt- och byggnadskontor (VAB) upprättade 1959. Här ändrades områdesbeteckningen för kvarteret från BF Iv till BF II och byggnadshöjden från 5,4 m till 7,2 m. Fick inte planavdelningen någon information om arten av den tidigare utbyggnaden i kvarteret? De två återstående tomterna i kvarteret kom att utnyttjas för tvåfamiljhus med två våningar. Lidström ritade det första och anpassade hushöjden till de föregående i kvarteret genom att sänka takkonstruktionen över övervåningen. Huset fick måtten 14,3 m x 8,5 m x 6,0 m.

Det är först i byggnadslovsärendet år 1962 för det sista huset i kvarteret som det finns ett uttalande i skrift av stadsarkitekten (Torkel Sjöström):

"Byggnaden är avsedd att uppföras inom ett färdigbyggt kvarter med byggnader av i stort sett västerbottenstyp. ... Den föreslagna byggnaden har måtten (14 x 8,8 x 6,2) m. Det synes olyckligt om detta kvarter som erhållit en så enhetlig karaktär skall behöva förstöras genom tillkomsten av en byggnad som är bredare samt högre än övriga byggnader inom kvarteret. Ritningar bör därför omarbetas så byggnaden blir högst 5,70 m hög samt c:a 7,30 - 8,0 m bred." (figur 6.10).

VAB upprättade år 1957 ett förslag till ändring för en del av stadsplanen för sydöstra Grisbacka. Initiativet att flytta och återuppföra gamla timmerhus till området vid södra ändan av Kvarnvägen blev vägledande för den fortsatta utbyggnaden däromkring. I kvarteren Lantmannen, Mjölnaren och Stenen utsattes områdesbeteckningen BF Iv (fristående hus) och BSr I (radhus). I de delar av kvarteren som vette mot de två nya buktade gatorna Tvärågatan och Hammargatan siktade VAB på att det skulle byggas trähus med traditionell förankring, målade med falu rödfärg. VAB var emot fasadtegel i dessa delar, uppger Bengt Lidström.

Länsstyrelsen fastställde ändringen av stadsplanen år 1957.

I kvarteret Stenen bl.a. upprättade VAB under 1957 och 1958 ritningar till fyra regelhus med en våning och in-

Figur 6.8. Grisbacka. Kvarteret Överåkern 2. Parstuga med halv övervåning, uppförd i Svarttjärn i Burträsk 1848, flyttad och ombyggd med egnahemslån för ombyggnad och byggnadslov 1957. Foto 1975.

Figur 6.9. Grisbacka. Kvarteret Överåkern 3. Regelhus, uppfört med egnahemslån och byggnadslov 1957 enligt ritningar av Västerbottenskommunernas arkitekt- och byggnadskontor. Foto 1975.

redningsbar vind. Bostadsytan vid egnahemslån var nu 125 m². Bengt Lidström, som medverkade till ritningar för dessa hus med källarlös grundläggning, förfogade över bottenvåningen ungefär som en längsindelad bredare parstuga. För ett hus, Stenen 5, var tomtkostnaden för den 702 m² stora tomten 4 300 kr och byggnadskostnaden 66 500 kr (1959).

Lidström uppger, att han siktade på att ge dessa hus en viss hållning och regelbundenhet (figur 6.11). Endast fönster av en typ och storlek användes, vanliga tvåluftsfönster med mittpost. En fönsterdörr samordnades härmed. En ny typ av ytterdörr infördes. Den hade ett smalt fönster vid ena sidan av karmen. Tre sådana element placerades med jämnstora avstånd på den främre långfasaden och den bakre långfasaden, och två sådana element placerades rätt över varandra mitt på ena gaveln. Direkt mot den andra gaveln byggdes garage och biutrymmen. Fasaderna kläddes med smal locklistpanel på huvudbyggnaden och med fjällpanel på sidobyggnaden samt målades med falu rödfärg. Fasaderna kompletterades med särskilda fönster- och dörröppningar, som målades vita.

6.4 Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

I Umeå generalplan 1966 ingick Grisbacka, ett bostadsområde, under miljökomplex i förteckningen över kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. "Vid Kvarnvägen ligger sex välrenoverade parstugubyggnader, dels ursprungliga, dels ditflyttade ... Området har på detta sätt fått en homogen ålderdomlig karaktär."

På tre gårdstomter vid Kvarnvägen ingår fortfarande ladugårdsbyggnader. De står med fähusgaveln mot Kvarnvägen. Djuren släpptes ut och in på baksidan av längan genom en s.k. port, som låg vid sidan av fähuset i längan, och drevs ursprungligen dagligen uppför bygatan till skogen för bete, längre fram i tiden, efter slåtttern, till Änget norr om byn. Låt hela den vackra gamla lantgården i kvarteret Överåkern, stadsäga 45C i Backen, stå kvar och visa något av den ursprungliga dispositionen vid Kvarnvägen.

Gatunamnet Kvarnvägen ändrades till Kvarnstensvägen efter sammanslagningen av Umeå stad och Umeå landskommun 1965.

Figur 6.10. Grisbacka. Kvarteret Överåkern sett från sydväst. "... ett färdigbyggt kvarter med byggnader av i stort sett västerbottenstyp" (1962). Foto 1975.

Figur 6.11. Grisbacka. Kvarteret Stenen 8. Regelhus, uppfört med egnahems lån och byggnadslov 1957 enligt ritningar av Västerbottens kommunernas arkitekt- och byggnadskontor. Foto 1975.

7 UTSTÄLLNINGEN VAD SKA DET BLI AV
VÄSTERBOTTENSBYN? 1959

Den 14 februari 1959 öppnades utställningen Vad ska det bli av Västerbottensbyn? på länsmuséet i Umeå.

Signaturen B. O., Västerbottensbyn på foto-skärmar, i: Västerbottens-Kuriren den 14.2.1959:

"De som närmast svarat för planläggningen och utformningen av utställningen är amanuens Per-Uno Ågren och arkitekt R. Teglund på länsarkitektkontoret, och bildmaterialet har insamlats främst under de bebyggelseundersökningar som under flera år bedrivits av länsmuséet."

"Bildmaterialet på de femton skärmarna ... (åskådliggör) hur nya byggnadsstilar, utformade utan hänsyn till miljöns krav, brutit sönder det helhetsintryck som de gamla byarna gav. Landsortssamhällellenas viktigaste centrumbildande byggnader är handelsbod (figur 7.1, 7.2) (och kiosk!), skola samt kapell eller böhus, men dessa byggnader är alltför sällan också samhällellenas estetiska medelpunkter, påpekas det t.ex. på en skärm i anslutning till några sådana stilbrott."

"Mot detta ställs de harmoniska inslag i landskapsbildningen som utgörs av den gamla timmerarkitekturen, sådan som den kom till uttryck i den västerbottniska parstugan och i ekonomibyggnadernas dekorativa former."

"Hur skall man nu samtidigt bevara det bästa av det gamla och ge plats för ny bebyggelse, som hjälper till att hålla folk kvar på landsbygden? Länsarkitektkontoret försöker ge svar på den frågan genom att visa upp några aktuella planläggningar, tillkomna närmast med anledning av vägomläggningar. I de här fallen har det bl.a. gällt att undvika för många utfarter till genomfartslederna, och man har då lagt upp ett lokalt vägnät och samlat den nya bebyggelsen kring de nya bygatorna, samtidigt som de gamla bondgårdarna i stort sett fått ligga i okvald ro och ge sin särprägel åt byn som helhet."

Signaturen P-é, Vad ska det bli av Västerbottensbyn? i: Västerbottens Folkblad den 16.2.1959:

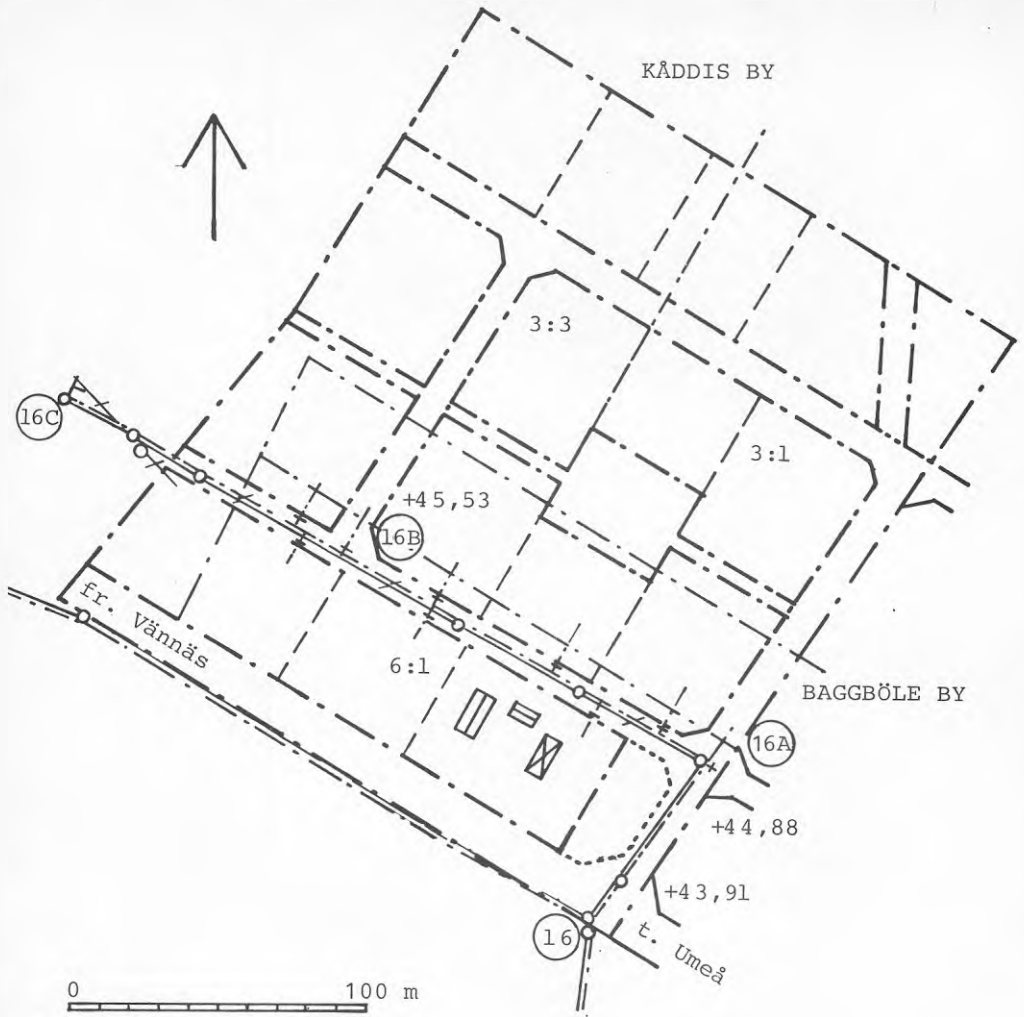
"Amanuens Ågren berörde även den centrumbildande bebyggelsen. Och hade självfallet anledning komma in på de många främmande element som med denna kommit in i landskapet. T.ex. de bleksiktiga ljusmålade husen som blir så ytterst tröstlösa i det västerbottniska klimatet med långa vintrar och ordentligt tilltagna köldgrader."

Figur 7.1. Tavelnsjö 5:12. Hus med lokal för lanthandel vid landsvägen genom Tavelnsjö. Foto 1975.

Figur 7.2. Brännland 12:1. Lokalhus för lanthandel, uppfört ca 1933-1934, avstyckning för Umeortens konsumtionsförening 1938. Foto 1975.

Figur 8.1. Planutredning rörande delar av fastigheterna Bjurstomten 1:1, Kåddis 3:3 och Kåddis 6:1 i Umeå socken, upprättad 1963 genom byggnadsnämnden i Umeå landskommun.

8.1 Initiativ

Ingenjör Georg Svensson hade växt upp i Blekinge men hade likväl en stark känsla för Västerbottens gamla timmerhus. Han köpte först en parstuga i Kasamark i Umeå landsförsamling. Byggnadsåret var 1886. Bonden där hade en högt och vackert belägen gårdstomt med byggnader på fyra sidor, som han övergav för ett gult fasadtegelhus. Georg Svensson ville ha en stor tomt utanför staden för sitt hus. Kommunalingenjör Bengt Boström var positiv och anvisade en tomt i ett område med byggnadsplan i Brännland, avsett för egnahemsbebyggelse.

Major och fru Gunnar och Astrid Wahlberg var leds på att bo i hyreshus. De längtade till ett eget hus i en genuin miljö. De tog först kontakt med distriktlantmätare Lars Björkgren, sedan även med arkitekt Rune Teglund vid länsarkitektkontoret. De fann ett billigt alternativ i att bygga en västerbottensgård. De uppfattade också att för att få dispens att bygga på landet skulle det vara en västerbottensgård. De fick kännedom om en parstuga med utbyggd farstu i Torrböle i Nordmaling, som de köpte. Byggnadsåret var okänt.

8.2 Planutredning

I Kåddis, i dalgången 8 km nordväst om Umeå, fanns ett område nära bygränsen mot Baggböle, som var aktuellt för bebyggelse. Som underlag för dispensprövning krävde länsmyndigheterna planutredning. År 1963 upprättade således distriktlantmätaren en planutredning rörande deklarer av fastigheterna Bjurstomten 1:1, Kåddis 3:3 och Kåddis 6:1. Området låg i ett skogsbryn och gränsade i sydväst mot gamla landsvägen genom Kåddis. Marken var plan. Området indelades i femton rektangulära tomter.

Ungefär hälften av området, där man sedan byggde, härörde från en avsöndring av ett soldattorp, vilket hade sina byggnader på en tomt vid landsvägen (Kåddis 6:1, figur 8:2). Den ursprungliga enkelstugan hade byggts till, så att den nu framstod som en parstuga med halv övervåning och trapphus.

Bengt Lidström upprättade ritningar för både Svensson och Wahlberg. Wahlberg uppger, att han motiverade hos byggnadsnämnden att tanken var att förtäta och förbättra den något deformerade lantliga miljön. I protokollet för Wahlbergs ärende införde byggnadsnämnden i Umeå landskommun den 13.11.1963:

"Då intresse härför föreligger har byggnadsnämnden velat medverka till att möjlighet att uppföra byggnader av typ västerbottensgård skapas inom naturlig miljö i närheten av Umeå. Nämnden har därför som underlag för 2 aktuella dispenser låtit upprätta ett planutredningsförslag som kan infogas i en eventuell plan över området. Detta område ligger i anslutning till en genom

privat initiativ aktuell större planläggning och bebyggelsegrupp i Kåddis. Området kan beträffande va erhålla anslutning till den närbelägna s.k. Älvdalsledningen."

8.3 Genomförande

Tomterna Kåddis 10:1 och Kåddis 9:1 var 2 200 m² och 3 000 m² stora.

Svensson införskaffade också en avkapad parstuga från Svallet i Umeå landsförsamling. Den hade ett mynt med årtalet 1766 under kroppåsen. Han inrymde bl.a. ett garage i återstoden, som han placerade på litet avstånd från, i rät vinkel mot bostadshuset (figur 8.3).

Wahlberg tog till garage en liten byggnad från en tomt inne i Umeå. Han uppförde också en loggia som länkbyggnad mellan bostadshuset och garaget. Framför ingången på bostadshuset byggde han en stor bro med fyra pelare som stöd för en altan i övervåningen (figur 8.4).

Både Svensson och Wahlberg bekostade sina hus med bostadslån för ombyggnad år 1964. Svensson uppskattar byggnadskostnaden till mellan 50 000 och 60 000 kr. Därtill kommer att han gjorde hälften eller mer av allt arbete själv. Tomten kostade omkring 4 000 kr. Den äldre snickaren som hjälpte Svensson ville först inte timra upp mellanväggarna i huset. Wahlberg beräknar den totala produktionskostnaden till mellan 128 000 och 130 000 kr. Här ingår de 3 000 kr som tomten kostade.

När en byggmästare ville uppföra ett nytt regelhus för försäljning, fick han besked hos byggnadsnämnden att han kunde få dispens endast med en västerbottensgård. Arkitekt Torkel Sjöström upprättade ritningar avseende byggnadslov och bostadslån år 1966.

Huset planerades som en vanlig parstuga och försågs med halv övervåning. Grunden lades direkt på marken och stommen byggdes av regler. I bottenvåningen sattes en pardörr med ett smalt fönster över karmen och fönster av endast en typ och storlek, tvåluftsfönster med mittpost och tre rutor i var luft. I övervåningen rät över dessa sattes tredjedelen så höga fönster. Fasaderna kläddes med lockbrädspanel och försågs med blindknutar av fyra ytterväggar och två tvärgående mellanväggar. På ritningarna anordnades fönster och dörr med symmetri på gavelfasaderna och på fyra partier av långfasaderna (figur 8.5). Garage, biutrymmen och loggia inrymdes i en sidobyggnad med sadeltak i rät vinkel mot ena långsidan på huvudbyggnaden. Huvudbyggnaden blev en huvudsak en kopia av en västerbottensgård. Den fick längd-, bredd- och höjdmåtten 15,5 m x 6,5 m x 4,9 m, medan de två föregående parstugorna hade måtten 17,0 m x 6,0 m x 5,1 m och 15,0 m x 5,7 m x 5,1 m.

På taket lades nu svarta betongtakpannor i stället för röda tegeltakpannor.

Figur 8.2. Kåddis. "Då intresse härför föreligger har byggnadsnämnden velat medverka til att möjlighet att uppföra byggnader av typ västerbottensgård skapas inom naturlig miljö i närheten av Umeå" (1963). Byggnaderna på tomten närmast t.v., Kåddis 6:1, härrör från ett soldattorp. Foto 1975.

Figur 8.3. Kåddis 10.1. Parstuga med halv övervåning, uppförd 1866 i Kasamark i Umeå landsförsamling, flyttad och ombyggd med bostadslån för ombyggnad och byggnadslov 1964. Foto 1975.

P.g.a. den otillräckliga vatten- och avloppsförsörjningen av Älvdalsledningen satte byggnadsnämnden sedan stopp för ytterligare byggnader i området. År 1973 tillkom emellertid ett nytt bostadshus i området. Byggherren, Sven Löfqvist, fick bygga på tomten, Bjurstomten 1:1, mot att Umeå kommun fick köpa ett skifte av hans fars och farbrors hemman, Kåddis 3:3, som ligger väster om området. Arkitekt Sören Burman upprättade ritningar med utgångspunkt från enplanshuset Magdalena i stadsarkitektkontorets utställning Bygga på traditionen i Västerbotten.

Vintern 1966-1967 uppförde Georg Svensson ännu en parstuga, så att han nu har tre timmerhus grupperade i rät vinkel mot varandra.

Vägen i området, som tomterna har sina utfarter till, är endast grusad, vilket harmonierar med omgivningen. För övrigt framhåller Georg Svensson (1975:4):

"Att bygga gator i gammal bebyggelse är i praktiskt taget alla avseenden, inte minst då i ekonomiskt, förkastligt och kan närmast hänföras till avdelningen teknisk slentrian. För en långt lägre kostnad är det oftast möjligt att förstärka och hårdgöra vägbanorna utan egentliga ingrepp i vägmiljön i övrigt. Denna miljö är ju också omistlig, om bykaraktären skall bevaras."

8.4 Ändamålsenlighet

Närmaste brukningscentrum av betydelse ligger 200 m från västra områdesgränsen. Några konflikter mellan boende och jordbruk hördes inte av vid inventeringen.

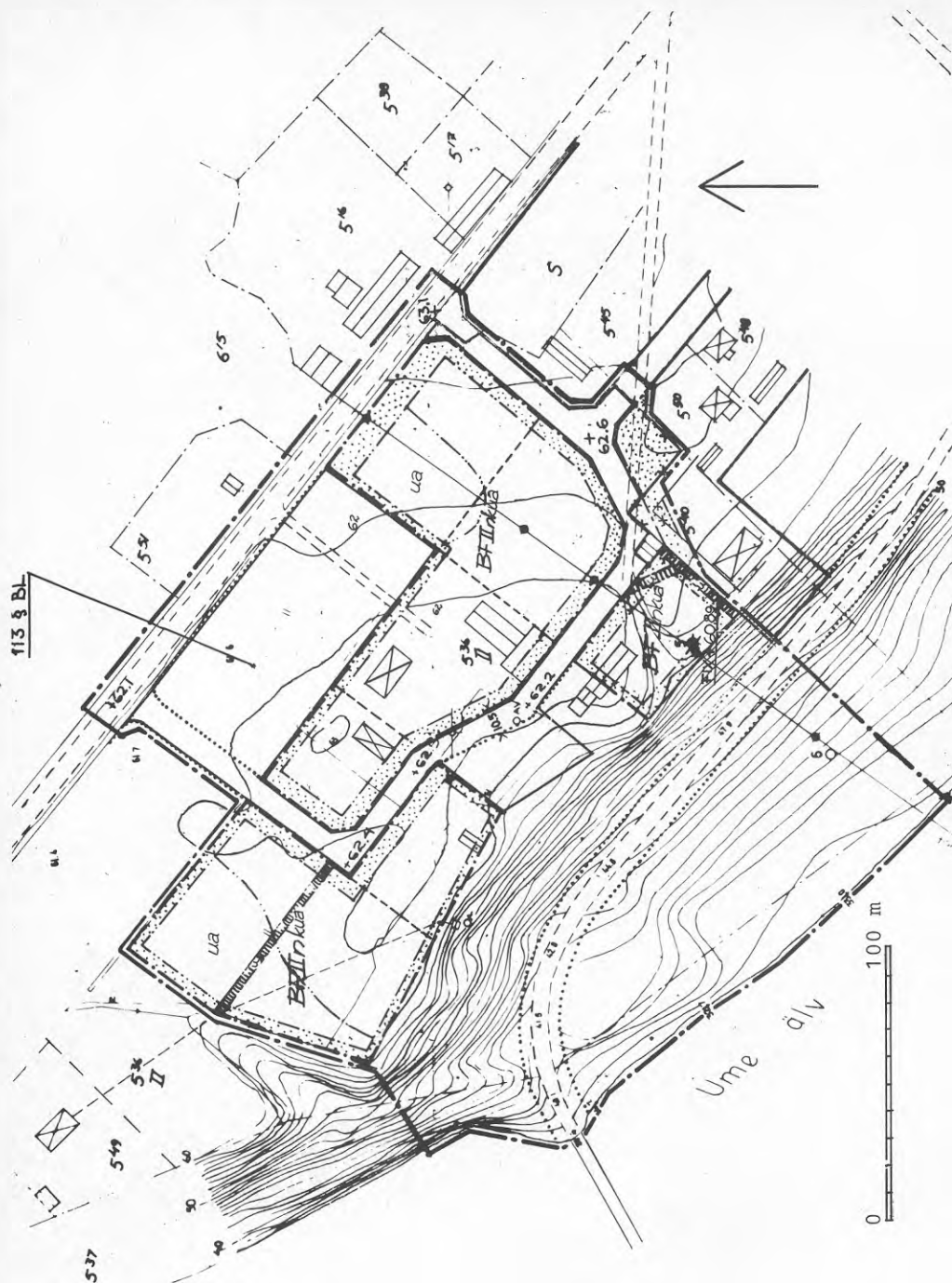

Figur 8.4. Kåddis 9:1. Parstuga med utbyggd farstu och halv övervåning, uppförd i Torrböle i Nordmaling, flyttad och ombyggd med bostadslån för ombyggnad och byggnadslov 1964. Foto 1975.

Figur 8.5. Kåddis 6:3. Regelhus, uppfört med bostadslån och byggnadslov 1966 enligt ritningar av arkitekt SAR Torkel Sjöström, Umeå. Foto 1975.

Figur 9.1. Utvidgad byggnadsplan inom ett område av Brännlands by i Umeå stad, upprättad av Harry Andersson och Bo Gustafson 1964, fastställd den 25.2.1967 av länsstyrelsen.

9.1 Initiativ

Bengt Lidström visade en av sina medarbetare på Västerbottenskommunernas arkitekt- och byggnadskontor (VAB), ingenjör Harry Andersson, på ett timmerhus i Järnäs i Nordmaling, som var till salu. Det var en parstuga med dubbla kamrar och farstur mellan de två stugorna. Byggnadsåret var 1886. Arkitekt Bo Gustafson hade också i tankarna att uppföra ett timmerhus men stannade för att bygga ett helt nytt regelhus och anpassa detta till en parstuga.

Efter Kåddis fortsatte den gamla landsvägen i dalgången genom Brännland. Här kunde Andersson och Gustafson få köpa tomter av en jordbruksfastighet, som gränsade mot ett område med byggnadsplan.

9.2 Historik

På den år 1847 upprättade lagaskifteskartan över Brännlands by låg gårdarna spridda längsmed landsvägen, som löpte på jämnt avstånd från Umeälven. Genom en bäckravindelades bebyggelsen i östra (sydöstra) och västra (nordvästra) delen av Brännland. I västra delen förgrenade sig den stora landsvägen med vägen över Umeälven till Sörfors by, den s.k. Tvintstigen. Något öster om vägskälet låg ett litet område som bysamfällighet (grus-täkt).

Det första huset i området kring vägskälet var en handelsbod, som var i gång under olika innehavare till 1955. Det andra huset flyttades hit år 1879 från östra delen av byn till norra sidan av just vägskälet. Det var en längsindelad bredare parstuga eller salsbyggnad, som byggdes till med trapphus. Det användes först som mejeri. Det renoverades år 1975, varvid fasaderna kläddes med ny lockläktspanel, som målades gul, vartill uppsattes bågfris som målades vit (Brännland 5:31, figur 9.3).

Järnvägen mellan Umeå och Vännäs kom också till Brännland. Omkring år 1901 började Brännlands träförädling ab en industri med såg, hyvel och snickeri i en långa vid norra sidan av landsvägen, vilken sedan var i drift till 1944. Från och med 1903 tillkom ett antal bostadshus efter avsöndring av tomtplatser, främst från hemmanet väster om skiftesgränsen (figur 2.8). Här gick landsvägen i nästan rät linje med 80° vinkel mot skiftesgränsen. Antagligen medverkade lantmätaren till att nya hus kom att ligga i huvudsak parallellt med den stora landsvägen oavsett tomtplatserna låg vid denna eller den diagonala Tvintstigen.

Den nuvarande avtagsvägen till Sörfors anlades direkt väster om skiftesgränsen samtidigt som den nya bron byggdes över Umeälven 1910-1912.

Norrfors-Brännlands ungdoms- och missionsförening byggde ett bönhus efter avstyckning år 1930 av en tomtplats, som låg på krönet av Tvintstigen ovanför den trädbeväxta slutningen ned mot Sörforsen i Umeälven. Det var ett timmerhus med vit locklistpanel och högt sadeltak. Den stora församlingssalen försågs med höga rundbågsfönster. Vid samma tid eller något senare byggde Umeortens konsumtionsförening ett hus i ett plan med pulpettak. Butiken vette mot landsvägen med stora skyltfönster (figur 7.2).

År 1954 upprättade distriktlantmätaren en byggnadsplan i västra Brännland. I beskrivningen uppgavs: "Genom utveckling av industriföretaget Ålö-Maskiner har uppstått visst behov av bostäder för de anställda. Genom byggnadsplanen och därav föranledd kommunal markanskaffning kommer ett tjugotal tomter för egnahemsbebyggelse att tillhandahållas för att tillgodose bostadsförsörjningen i Brännlandsområdet."

Planområdet innefattade dåvarande länsvägen mellan Umeå och Vännäs och området söder därom med avtagsvägen till Sörfors. Öster om avtagsvägen utlades en ny väg, parallellt med den stora landsvägen, vid vilken utlades ett område för en bygdegård.

Länsstyrelsen fastställde byggnadsplanen år 1957.

På den år 1847 upprättade lagaskifteskartan låg gårdstomten på hemmanet väster om skiftesgränsen 150 m norr om landsvägen. Där lades sedan den nya riksvägen mellan Umeå och Vännäs, varför byggnaderna måste avlägsnas. Efter laga skiftet tillkom en ny gårdstomt 250 väster om vägskälet. På den år 1902 upprättade hemmansklyvningskartan låg här tre byggnader i rät vinkel mot varandra. Såväl bagarstugan som den stora mangårdsbyggnaden var uppförda som parstugor. Den sistnämnda byggdes till med trapphus år 1926, varvid ny locklistpanel påsattes och målades i ljus färgton. Samtidigt planterades en rad av björkar parallellt framför mangårdsbyggnaden (Brännland 5:36, figur 9.5).

9.3 Förslag 1964-1967

För att Harry Andersson och Bo Gustafson skulle få bygga krävde länsmyndigheterna en utvidgning av den tidigare fastställda byggnadsplanen i Brännland. År 1964 upprättade de två vid VAB anställda ett förslag härtill. Kommunalfullmäktige i Umeå landskommun godkände preliminärt förslaget före utgången av 1964 och sammanslagningen.

Planområdet utsträckte sig söder om landsvägen. Den för ny bebyggelse avsedda arealen hade plan terräng. Mitt i området låg den ovannämnda lantgården. Gården och marken, som till största delen bestod av åker, ägdes av bröderna Folke och Evert Wännman. Sju nya tomter indelades i planområdet.

I beskrivningen till byggnadsplanen infördes: "Försla-

Figur 9.2. Brännland. Gamla landsvägen sedd från nordväst. Närmast t.v.: Brännland 5:11. Stolpverkshus, uppfört 1918 som disponents- och kassörsbostad i Brännlands nya träförädling ab, ombyggt 1965. Den symmetriska fasaden med dörr och veranda mitt på och ett fönster på var sida förändrades helt. Foto 1975.

Figur 9.3. Brännland 5.31. Längsindelat bredare parstuga eller salsbyggnad, flyttad til nuvarande plats 1879 och påbyggd med halv övervåning och tillbyggd med trapphus, brandförsäkrad 1886, först använd som mejeri, ombyggd med byggnadslov 1975. Foto 1978.

get avser planläggning för småhusbebyggelse och upptager det antal bostadstomter, som med rådande förutsättningar vad beträffar VA-frågan utan extraordinära åtgärder kan anslutas till befintligt nät. Då ett starkt intresse finnes att förse området med bebyggelse av traditionell art i form av västerbottensgårdar och miljöbildande åbyggnader efter individuellt behov, har så stora tomtplatser redovisats, att en dylik bebyggelse är möjlig."

Tomtplatserna fick inte ges mindre areal än $1\,500\text{ m}^2$. Områdesbeteckningen BF IIIn utsattes, vartill högsta tillåtna hushöjden bestämdes till 5,5 m. Därtill kom bestämmelsen att taket fick ges en lutning av högst 30° mot horisontalplanet.

På den särskilt upprättade illustrationsplanen ritades nya mangårdsbyggnader och miljöbildande åbyggnader ut i grupper parallellt och i rät vinkel mot, väster om och öster om stamfastighetens byggnader.

Länsstyrelsen fastställde byggnadsplanen den 25 september 1967.

9.4 Genomförande

Tomterna Brännland 5:53 och Brännland 5:52 var $2\,862\text{ m}^2$ och $1\,761\text{ m}^2$ stora. De låg vid den västra sidan av gårdstomten i stamfastigheten, ovanför slutningen mot Sörforsen i Umeälven. Harry Andersson och Bo Gustafson upprättade själva ritningar till sina hus. De uppförde dem år 1966. Andersson löste kostnaderna med bostadslån för ombyggnad. Gustafson bekostade sitt hus med lån i Västerbottens läns stadshypoteksförening. Han uppger att tomtkostnaden var 17 100 kr och att byggnadskostnaden var 162 000 kr (1966).

Anderssons timmerhus hade längd-, bredd- och höjdmåtten $20,8\text{ m} \times 6,3\text{ m} \times 5,2\text{ m}$ (figur 9.6). Grunden lades direkt på marken. Garage och förråd inrymdes i en sidobyggnad med pulpettak, som lades i rät vinkel, direkt mot ena gaveln på huvudbyggnaden.

Gustafsons nya regelhus var en länga i ett plan, som hade längd-, bredd- och höjdmåtten $19,9\text{ m} \times 7,0\text{ m} \times 3,4\text{ m}$ (figur 9.7). Grunden lades direkt på marken. Huset försågs med fönster av endast en typ och storlek, enluftsfönster med fyra rutor, en dörr med ett smalt fönster vid ena sidan av karmen och en farstukvist med pelare av enkla regler som stöd för ett relativt lågt sadeltak. Fasaderna kläddes med lockbrädspanel, som målades med falu rödfärg, och taket täcktes med svarta betongtakpannor.

Bo Gustafson upprättade även ritningar till ett hus med bottenvåning och halv övervåning, som fick samma typ av fönster, dörr och farstukvist som hans eget. Överläkare Bertil Cedergren behövde relativt stora utrymmen. Avsikten var att hålla måtten på en västerbottensgård, vilket gick på höjden medan bredden blev för stor: $19,9$

Figur 9.4. Brännland. Gamla landsvägen sedd från sydost. Husen närmast från vänster på Brännland 5:62 t.o.m. Brännland 5:65 byggdes 1972-1974 på den av byamännen avyttrade bysamfälligheten. Foto 1978.

Figur 9.5. Brännland. Området "med bebyggelse av traditionell art i form av västerbottensgårdar" (1964) sett från nordost. T.v. ligger mangårdsbyggnaden och bagarstugan på lantgården i området, Brännland 5:36. Längst t.h. syns det år 1968 uppförda regelhuset på Brännland 5:54. Foto 1978.

m x 8,0 m x 4,7 m (Brännland 5:54, figur 9.5). Eftersom avloppsledningen på den västra sidan låg för grunt för att anordna källare, fick detta hus, direkt mot ena gaveln, en utbredd sidobyggnad i ett plan med plantak.

På östra sidan av gårdstomten i stamfastigheten tillkom samtidigt 1968-1969 ytterligare ett regelhus. Byggnadsingenjör Folke Brännström upprättade själv ritningar som byggherre av bostadshus för eget bruk. Han ville anpassa nybyggnaden till en västerbottensgård genom att förse den med halv övervåning med små fönster. Proportionerna blev 15,0 m x 7,5 m x 4,6 m (Brännland 5:57, figur 9.8). Huset försågs med källare. Bottenvåningen planerades med ett genomgående kök och ett genomgående sovrum vid gavlarna, men däremellan anslöts entré, badrum, trappa och tre små sovrum till en korridor. Vardagsrum m.m. lades i övervåningen. Garage lades i en sidobyggnad på avstånd från och i rät vinkel mot bostadshuset. Fasaderna kläddes med lockbrädspanel, som målades med falu rödfärg. Taket täcktes med röda tegeltakpannor.

En dörr med ett smalt fönster över karmen placerades mitt på den främre långfasaden. På var sida om dörren sattes, på lika avstånd till hörnen, ett tvåluftsfönster med tre rutor i var luft och närmast dörren ett fönster med högre bröstning till resp. badrummet och trappan. Dörren och fönstren anordnades med total symmetri på den främre långfasaden. Fem lika fönster anordnades på samma sätt på den bakre långfasaden etc. (figur 2.11d). Brännström framhåller, att han ville uppnå lugn och balans genom symmetri utan att härma gamla hus genom att bygga ut knutbrädor.

Brännström bekostade sitt hus med lån i Västerbottens läns stadshypoteksförening. Han uppger, att tomtekostnaden var 20 000 kr och att byggnadskostnaden var ca 180 000 kr (1968-1969). Förutom att han själv arbetade vid bygget, hade han tre snickare. Garaget byggde han helt själv.

På östra sidan utnyttjade samtliga möjligheten att förse byggnaderna med källare. År 1969 tillkom tre enplanshus med tämligen ordinär planlösning, ett på den västra och två på den östra sidan. Till de två senare, som var kapvirkeshus, levererade ab G. Utterström, Umeå, virke och upprättade även ritningar genom Dick Edin. Här sattes tvåluftsfönster med mittpost och två rutor i var luft men därutöver till vardagsrum och allrum stora fönster med lägre bröstning och upp till fem jämbreda lufter och tre rutor i var luft. Fasaderna kläddes med lockbrädspanel, som målades med falu rödfärg. På taken lades röda tegeltakpannor (figur 9.9).

År 1971 tillkom slutligen ett monteringshus i ett plan från Mo och Domsjö ab, Örnsköldsvik (se 13.3).

På dessa enplanshus gavs taken en lutning av 27°. Bostadshusen och garagen ställdes helt fritt från varandra. Till en av tomterna flyttades också en liten stolpbod.

Figur 9.6. Brännland 5:53. Parstuga med dubbla farstur och kamrar och halv övervåning, uppförd i Järnäs i Nordmaling 1887, flyttad och ombyggd med bostadslån för ombyggnad och byggnadslov 1965 och 1966. Foto 1975.

Figur 9.7. Brännland 5:52. Regelhus, uppfört med stads-
hypotekslån och byggnadslov 1964 och 1966 enligt rit-
ningar av arkitekt Bo Gustafson, byggherre av bostads-
hus för eget bruk. Foto 1975.

9.5 Ändamålsenlighet

Bröderna Wännman driver ett mindre jordbruk med uppfödning av ungdjur och grisar. De som bor på östra sidan närmast bakom ladugården besvärades av flugor, när ungdjuren hölls i en inhägnad bakom ladugården.

9.6 Förslag 1968-1969

Brännlands byamän ville göra det möjligt för söner och döttrar att bosätta sig i Brännland. De sålde därför en bysamfällighet (se 9.2) till Umeå stad. Vidare avstod Brännlandsortens bygdegårdsförening ett område, som var reserverat för bygdegård. År 1968 upprättade distriktlantmätaren ett förslag till ändring och utvidgning av den år 1957 fastställda byggnadsplanen i Brännland.

Planområdet låg väster om avtagsvägen till Sörfors. Den nya byggnadsmarken innefattade Tvinststigen och fördelade sig omkring det tidigare utlagda vägnätet (figur 9.4).

Tomtplatsen fick inte ges mindre areal än 900 m². Områdesbeteckningen BF Iv utsattes, vartill högsta tillåtna hushöjden bestämdes till 5,5 m. Taket fick ges en lutning av högst 30° mot horisontalplanet.

Länsstyrelsen fastställde byggnadsplanen den 11 juni 1969.

9.7 Genomförande

Genom ändringen tillkom tio nya tomtplatser. Dessa fördelades genom tomtkön i Umeå stad, varvid barn av invånare i Brännland fick förtursrätt.

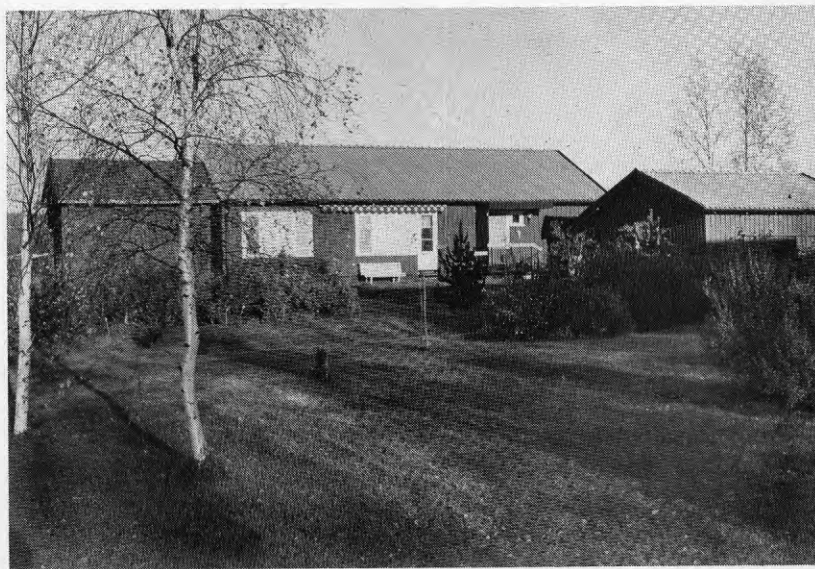
Byggnadslovsavdelningen betraktade utbyggnaden av de nya tomtplatserna som en fortsättning av utbyggnaden av området för västerbottensgårdar, som pågick ännu 1969 och då gällde enplanshus. Byggnadslovsavdelningen siktede på liknande enplanshus i det angränsande området. Man rekommenderade att fasaderna skulle vara klädda med stående träpanel och rödmålade. Byggnadslovsavdelningen anbeföll också tvåluftsfönster med mittpost och två rutor i var luft. Man motiverade med att oindelade fönster skulle se ut som håll. Av mittpost och spröjsar indelade fönster skulle i stället bilda ett nätverk på fasaderna.

Utbyggnaden började redan 1969 med ett enplanshus med ljus gulbrun locklistpanel. Först vid den sammanhängande utbyggnaden 1971-1974 trädde byggnadslovsavdelningen in med ovan angivna avsikter. Då tillkom åtta enplanshus, varav sju med källare, och ett enplanshus med inredningsbar vind, varav allt som allt fem lösverkeshus, ett kapverkeshus och tre monteringshus.

Av dem som byggde lösverkeshus upprättade fyra själva ritningar medan den femte hade hjälp av byggnadsingen-

Figur 9.8. Brännland 5:57. Regelhus, uppfört med stads-
hypotekslån och byggnadslov 1968 enligt ritningar av
byggnadsingenjör Folke Brännström, byggherre av bostads-
hus för eget bruk. Foto 1978.

Figur 9.9. Brännland 5:58. Regelhus, uppfört med stads-
hypotekslån och byggnadslov 1969 enligt ritningar av ab
G. Utterström, Umeå, Dick Edin. T.v. en inflyttad bod
och t.h. ett garage. Foto 1975.

jör Roy Andersson, sedermera anställd vid Umeå prefabricering ab. De fyra var Curt Westerlund, son i Brännland, ingenjör vid Svenska fläktfabriken, Brännland 5:62, Erik Gruffman, son i Brännland, trädgårdsingenjör vid parkavdelningen, Brännland 5:63, Jan Hansson, gift med en dotter i Brännland, byggnadsingenjör, Brännland 5:66, och Runar Jonsén, son i Brännland, byggnadsingenjör, Brännland 5:68. Den femte var Martin Forsgren, son i Brännland, tekniker vid universitetet, Brännland 5:65. Alla dessa bekostade sina hus med bostadslån. I runda tal uppgick tomtkostnaden till mellan 14 500 och 17 000 kr och byggnadskostnaden till mellan 140 000 och 168 000 kr. Därutöver kom den egna arbetsinsatsen. Curt Westerlund uppgav att han arbetade mellan 600 och 800 timmar själv, medan snickarna tillsammans arbetade 1 500 timmar.

Samtliga fem hus är planerade så att entrén med kapprummet, köket, vardagsrummet, sovrummen och badrummet ligger i dubbla rader och ansluter till ett smalt genomgångsrum (figur 2.12b).

Nybyggnaderna på Brännland 5:62, 5:63 och 5:68 påminner om varandra. De är enplanshus. De har vanliga tvåluftsfönster med mittpost och två rutor i var luft till sovrum m.m. Till vardagsrum har de två tvåluftsfönster med lägre bröstning och mittpost och tre rutor i var luft samt en parfönsterdörr av motsvarig typ och storlek, vilka alla sitter helt sammanskjutna med endast smala regler som stöd emellan. Framför dessa förekommer en broläggning (uteplats), som går att täcka med en stor markis. Därutöver förekommer små kvadratiska fönster med fyra små rutor till badrum och, på ett hus, ett tvåluftsfönster med högre bröstning över en diskbänk. Dessa fönster förekommer endast på långfasaderna. Garagen har tvåluftsfönster av samma typ som bostadshusen fast mindre.

Den egna arbetsinsatsen omfattade också olika detaljutföranden på exteriören. Erik Gruffman bifogade en ritning av en pardörr med ramverk och fyllningar och ett smalt fönster över karmen, när han beställde snickerier. Från ett hus i Spöland hämtade han mönster till fasonerade konsoler som stöd för vattbrädor över fönster och dörrromfattningar. Han gjorde emellertid konsolerna kortare, så att de skulle passa till nutida fönster. Mitt framför dörren anordnade han en bro och en trappa av trä, som han försåg med ett räcke med av sparrar utsvärvade, närmast balusterformiga ståndare som stöd för ledstång och understång med infästa, av brädor utsågade balusterformiga spjälor (figur 9.12).

Rune Westerlund försåg sitt hus med pardörr och konsoler som stöd för vattbrädor och anordnade bro och trappa på samma sätt som sin granne.

Runar Jonsén satte också fasonerade konsoler som stöd för vattbrädor. Därunder satte han dessutom tandsnitt. Han försåg ingången med en farstukvist på så sätt att han anordnade en bro och en trappa mitt framför dörren,

men han satte också av sparrar utsvavade bukiga pelare i fyra hörn som stöd för ett relativt högt sadeltak och för ledstång och understång med infästa, av brädor utsågade lyrformiga spjälor (figur 9.11).

Nybyggnaden på Brännland 5:66 är ett enplanshus med inredningsbar vind som påminner om en serie typhus från Umeå prefabricering ab (se 13.3).

Nybyggnaden på Brännland 5:65 är ett enplanshus av samma typ som de tre föregående. Det har emellertid fönster av endast en typ och storlek, spröjsfria tvåluftsfönster med mittpost, där var luft utgör en isolerruta. Den anlidade fackmannen grupperade sex fönster med symmetri på hela den bakre långfasaden. På den främre långfasaden anordnade han emellertid bron och trappan längsmed fasaden framför en dörr med ett smalt fönster vid ena sidan av karmen. Han satte pelare av enkla regler i två yttre hörn som stöd för ett plantak och ett räcke av tre horisontella brädor (figur 9.13).

Här i Brännland kom också faluröd akrylatfärg i bruk i stället för äkta falu rödfärg. Som taktäckningsmaterial använde man svarta betongtakpannor och svarta vågiga eternitplattor.

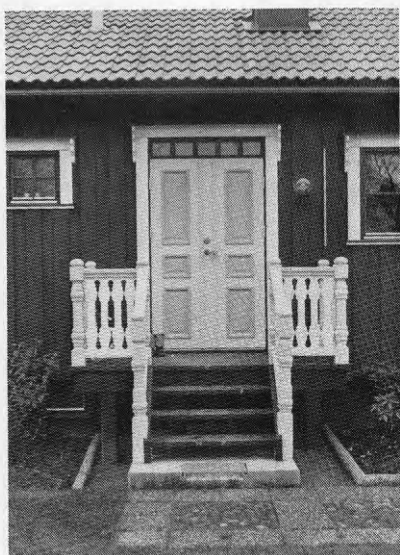
Sökanden på Brännland 5:67 kom in med färdiga handlingar på ett monteringshus från Åsedahus med gult fasadtegel. Det hade ett garage som stod som en sidobyggnad med plantak direkt mot ena husgaveln. Sökanden motiveerade fasadtegel med att det var underhållsfritt. Byggnadslovsavdelningen hade uppfattningen att gamla trähus i en by skulle komma att förlora i utstrålning vid sidan av nya hus med fasadtegel. Byggnadslovsavdelningen tillstyrkte emellertid ansökan. Sedan valde byggherren rött i stället för gult tegel.

9.8 Resultat

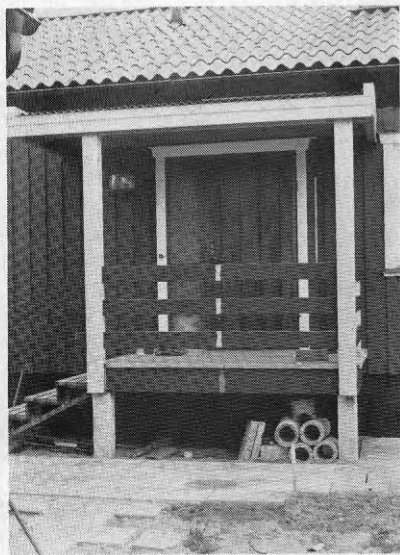
I hela det avhandlade området väster om avtagsvägen till Sörfors ligger den nya och den vid planläggningen befintliga bebyggelsen i huvudsak i samma riktning som den gamla landsvägen. Tjuguåtta bostadshus, två lokalhus, uthus m.m. är av trä. Endast tre hus har fasader med puts, tegel eller mexitegel. Samtliga hus har sadeltak. Dessa trähus företräder olika skeden i arkitekturutvecklingen men främst den äldre timmerhus- och stolpverkshusarkitekturen och den nyare regelhusarkitekturen med traditionell förankring. Småhusen bildar olika grupper, som hakar på där de äldre husen ligger i andra grupper, lantgården och bostadshuset och uthuset på avsöndringarna vid landsvägen och vid den genom planläggningen överflyglade Tvintstigen. Förhållandet att husen ligger i samma riktning bidrar till att ge den något blandade bebyggelsen en viss harmonisk stämning, genom vilken det förflutna återklingar i nutiden.

Figur 9.11. Brännland 5:68. Regelhus, uppfört med bostadslån och byggnadslov 1974 enligt ritningar av byggnadsingenjör Runar Jonsén, byggherre av bostadshus för eget bruk. Foto 1975.

Figur 9.12. Brännland 5:63. Bro och trappa mitt framför dörren. Foto 1975.

Figur 9.13. Brännland 5:65. Bro och trappa längsmed fasaden. Foto 1975.

10 BYGGNADSPLAN I SÄVAR 1968

10.1 Initiativ

I Sävar fick kommunalingenjör Berne Danielsson en förfrågan om det fanns en tomt att uppföra en västerbottensgård på. Det visade sig att länsbostadsnämnden räknade företaget att montera ned, flytta och återuppföra en västerbottensgård som ombyggnad. Statliga bostadslån för ombyggnad var inte kvoterade. Detta var en fördel som en kommun kunde ta vara på.

10.2 Förslag

Torsten Holm var chef för planavdelningen på Västerbottenskommunernas arkitekt- och byggnadskontor (VAB) och samtidigt stadsarkitekt i Sävar kommun. Han lade in ett särskilt område för västerbottensgårdar i byggnadsplanen för norra delen av Östermalm inom Sävars kyrkby, vilket VAB upprättade 1967 och reviderade 1968.

I beskrivningen till byggnadsplanen uppges bl.a.: "För att skapa ytterligare tomtplatser för småhus inom Sävars kyrkby har kommunen förvärvat mark norr om gällande byggnadsplaneområde, öster om Sävarån."

"Planområdet genomkorsas av Majorsvägen, varför denna får karaktär av matarväg. Väster om denna har på ett plant område utlagts två bostadsgrupper, vilka innehåller kedjehus samt friliggande hus. Inom området öster om vägen stiger terrängen. Här föreslås en bebyggelse med "Västerbottensgårdar" i anslutning till befintliga sådana."

"Bebyggelsen (väster om Majorsvägen) har föreslagits utformad med plana tak bl.a. för att medge att man från de högre belägna "Västerbottensgårdarna" öster om Majorsvägen får utsikt över grupphuset mot bl.a. kyrkan och strandbrinken väster om Sävarån."

"Området i sin helhet tänkes utfört utan andra staket i tomtgränserna än de som motiveras av trafiksäkerhetsskäl utmed Majorsvägen och Slöjdvägen. Härigenom understrykes särskilt för den friliggande bebyggelsen ett intryck av hus belägna i park."

"Från kommunens sida har bedömts föreliggande intresse för att ett område reserveras för hus av typ "Västerbottensgård". En sådan bebyggelse föreslås inom kvarteret Od-laren, Mataren, Lantmannen och del av Slättaren, och det är ytterst angeläget att bebyggelsen i dessa kvarter inte blandas upp med hus av andra typer. Stor enhetlighet bör eftersträvas i form av likartade byggnadsvolymer, styrd färgsättning och taklutning samt genom att trä användes som fasadmateriel. Äldre genuina gårdar bör med fördel flyttas till området. Kompletterande uthusbyggnader bör väljas så att de väl inpassas i den eftersträvalde miljön."

Områdesbeteckningen BF utsattes efter den beräknade hushöjden på en västerbottensgård.

Länsstyrelsen fastställde byggnadsplanen den 3 oktober 1968.

Planområdet omfattade den ursprungliga jordbruksbebyggelsen i Sävars kyrkby, som låg ovanför sluttningen, d.v.s. uppe på "brånet", öster om Sävarån. I kommunen tyckte man, att det var fint att man fick anledning att bevara något av den gamla miljön i Sävars kyrkby. I kvarteret Lantmannen bestod den befintliga bebyggelsen av fem mangårdsbyggnader, som låg i en ojämn rad. Längst i söder låg en gul bredare länga, en salsbyggnad, som hade varit gästgivargård. Därefter följde tre röda längor, varav två var parstugor. Alla dessa hade halv övervåning. Så ingick ett vitt stolpverkshus med brutet tak i denna rad (figur 10.2). Öster härom låg en rad med ladugårdsbyggnader utanför byggnadsplanegränsen.

De nya tomterna med byggnadsmarken för västerbottensgårdar fördelade sig dels nedanför sluttningen utmed en ny väg, Solvägen, som löpte parallellt med Majorsvägen och även förhöll sig parallellt till den befintliga bebyggelsen ovanför sluttningen (kvarteren Lantmannen och Odlaren), dels utmed en annan ny väg, Slöjdvägen, som låg som en tvärgata mot Solvägen (kvarteret Slåtaren).

10.3 Genomförande

Utgångsläget var att kommunen ägde marken och inte sålde en tomt förrän det var klart, att det skulle byggas en västerbottensgård på den. Den första förfrågan ledde inte till byggnad. Samma förfrågan, om det fanns en tomt att bygga en västerbottensgård på, kom därefter från komminister Sigurd Åhdén i Åmsele (Vindeln). Han och hans hustru hade alltid varit intresserade av allt gammalt. De köpte en parstuga av mycket fint furutimmer i Holmträsk i Vindeln. Byggnadsåret var 1836. Kommunalingenjör Manfred Lindahl i Vindeln upprättade ritningar år 1969. Åhdén flyttade timmerhuset till en tomt i kvarteret Odlaren (Sävar 66:3) för att ha det som bostad, när han avgick med pension (1979, då han var kyrkoherde i Dororteå, figur 10.4).

Under åren 1970 och 1971 flyttades ytterligare tre parstugor till kvarteret Odlaren.

Stadsarkitekten gav följande yttrande om exteriören den 10.12.1969 i byggnadslovsärendet för Sävar 66:3:

"Ansökan avser tillstånd att till tomtplatsen flytta - samt där ombygga - ett s.k. Västerbottenshus."

"Ritningarna är i huvudsak godtagbara för byggnadslov."

"Med hänsyn till möjligheterna att framdeles kunna anpassa byggnaderna på grantomterna till den nu aktuella, bör avståndet mellan huvudbyggnaderna och tomtgränsen

Figur 10.2. Sävar. Två rödmålade parstugor med halv övervåning och ett vitmålat stolpverkshus med brutet tak i den vid planläggningen befintliga bebyggelsen i kvarteret Lantmannen. Foto 1976.

Figur 10.3. Sävar. Solvägen. "Inom området öster om Majorsvägen stiger terrängen. Här föreslås en bebyggelse med "Västerbottensgårdar" i anslutning till befintliga sådana" (1967). Foto 1976.

emot Solvägen uppgå till ca 9 meter, mätt vinkelrätt emot gatan. Byggnaden skall dessutom förläggas parallellt med gatan framför tomten, vilket resulterar i en vridning jämfört med förslaget. Utsättning skall ske genom byggnadskontorets försorg."

"Beroende på marklutningen och den särpräglade byggnadstypen bör sockelmuren på entrésidan utföras utan fönsteröppningar. Förrådet synes ändå erhålla tillräckligt dagsljus genom den uppglasade dörren mot källartrappan."

"Timmerknutarna bör markeras i fasaden för att rytmen i fasaduppbbyggnaden skall bibehållas. Knutbräderna utföres av kraftiga virken och avfärgas i väggfärgen."

"Genom kompletteringen med knutar kommer det avsteg från den i övrigt regelbundna fasaduppbbyggnaden, som badrumsfönstret utgör, att ytterligare understrykas. Detta fönster bör göras så omärkligt som möjligt. Bäst synes ett enluftigt fönster fylla detta krav - i synnerhet som karmyttermåttet begränsas till ca 60 x 60 cm och fönstret utföres utan foder."

"Garagebyggnadens gavelportfasad saknar den i detta sammanhang eftersträfvade symmetrin. Detta kan emellertid enkelt åtgärdas genom att dörren till sopförvaringsutrymmet flyttas till gavelfasaden. Soprummet skall förses med ventilation."

"Det plank, som sammanbinder byggnaderna, bör ges en stramare form genom att överkanten utföres horisontell och gärna krönes med en täckbräda."

"Vid granskningen har förutsatts, att den utvändiga avfärgningen sker i faluröd färgton. Knutarna målas, enligt ovan, i väggfärgen. Vindskivorna göres kraftigare och lika för båda byggnaderna. En begränsning av taksprånge medverkar till att byggnaderna får den önskade "tyngden". Vindskivorna kan målas i väggfärgen eller i svart färg."

Därutöver uppfördes fyra nya regelhus, i huvudsak som kopior av en västerbottensgård. Den högsta tillåtna hushöjden räckte inte, utan byggnadsnämnden måste ge dispens för 4,8 m. Två tomter i kvarteret Lantmannen bebyggdes inte, eftersom marken var så oländig där.

För två regelhus upprättades ritningar år 1970 och 1974 av resp. Bengt Lidström och elektriker Lars-Olov Forslund, som var byggherre av bostadshus för eget bruk (Sävar 66:6 och Sävar 66:9). Husen planerades med utgångspunkt från en parstuga med lika långa stugor och halv övervåning. Den förra blev endast omkring 14 m lång och 6 m bred, eftersom förutsättningen var att kostnaderna skulle lösas med bostadslån. Knutbrädor byggdes ut vid fyra ytterväggar och två tvärgående mellanväggar, varigenom var och en av långfasaderna indelades i tre partier. Dörren för sig och fönstren, vart och ett för sig, placerades mitt på vart och ett av dessa fasadpartier och anordnades således också med

Figur 10.4. Sävar. Tre flyttade och i kvarteret Odlaren ombyggda parstugor. Längst t.h.: Sävar 66:3, parstuga med halv övervåning, uppförd 1836 i Holmträsk i Vindeln, flyttad och ombyggd med byggnadslov 1969. Foto 1976.

Figur 10.5. Sävar 66:8. Kvarteret Lantmannen. Regelhus, uppfört med byggnadslov 1971 enligt ritningar av ingenjör Nils Kriström. Foto 1976.

symmetri på såväl hela den främre långfasaden som på hela den bakre långfasaden.

För två andra regelhus i kvarteret Slåttaren och i kvarteret Lantmannen (Sävar 66:52 och Sävar 66:8) upprättades ritningar år 1970 och 1971 av ingenjör Nils Kriström, varvid det förre gällde hans eget bostadshus. Deras längd-, bredd- och höjdproportioner avpassades också efter en parstuga med halv övervåning. De planerades inte med utgångspunkt från fixa tvärgående mellanväggar. Dörr och fönster anordnades emellertid med total symmetri både på långfasaderna och på gavelfasaderna. Dörren placerades mitt på den främre långfasaden, och två lika fönster anordnades på var sida om dörren på lika avstånd till hörnen (figur 10.5).

På samtliga hus anbringades en enkeldörr eller en pardörr, båda med ett smalt fönster över karmen. I bottenvåningen sattes fönster av endast en typ och storlek, tvåluftsfönster med mittpost och tre rutor i var luft. I övervåningen rätt över dessa sattes tredjedelen så höga fönster.

Till Sävar 66:4 flyttades en parstuga med utbyggd farstu. Framför ingången lades en stor bro med fyra pelare som stöd för en altan i övervåningen. För att inte en sådan utbyggnad skulle inkräkta på den 4 m breda förgården, lades samtliga huvudbyggnader längre in på tomterna. Garagen lades i rät vinkel mot bostadshuset, antingen helt fritt eller med en liten länkbyggnad. De drogs in på tomterna, så bostadshuset skymdes inte av garagen längs med gatan.

Från och med 1974 ingick Sävar i Umeå kommun, varvid Torsten Holm slutade som stadsarkitekt. År 1975 tillkom ännu ett regelhus i kvarteret Slåttaren (Sävar 66:51). Det var ett ordinärt enplanshus med inredningsbar vind och spröjsfria fönster med en vädringslucka vid ena sidan av karmen från Umeå prefabricering ab (se 13.3). Det godtog man nu endast på villkor av att huset var rödmålat.

11 UTSTÄLLNINGEN BYGGA PÅ TRADITIONEN
I VÄSTERBOTTEN 1967

Efter sammanslagningen av Umeå landskommun och Umeå stad 1965 fann stadsarkitekten Hans Åkerlind m.fl. att det behövdes en uppryckning av arkitekturen vid upprustning och nybyggnad på landsbygden, särskilt beträffande fritidshus och uthus. För att ge information om hur stadsarkitektkontoret ansåg att man borde bygga, utarbetade Hans Åkerlind, Sören Burman m.fl. utställningen Bygga för framtiden 1966. Påföljande år utvidgade stadsarkitektkontoret utställningen till att även gälla bostadshus för permanent bruk. Utställningen fick namnet Bygga på traditionen i Västerbotten. Den hängs upp regelbundet varje år i trapphallen i Stadshuset i Umeå.

Utställningen bestod av 24 planscher. Här görs några utdrag som är viktiga för att förstå den följande utvecklingen.

Utställningen riktas först till dem som står i begrepp att rusta upp ett gammalt hus till fritidshus eller bostadshus:

1. Behåll den utvändiga stående träpanelen.
2. Behåll den faluröda färgen. - Den riktiga färgen i Västerbottens jordbruksdistrikt, som åldras vackert, som kan kompletteras och som är prisbillig.
3. Behåll fönstrens form, antal och dimensioner.
4. Behåll fönstrens spröjsindelning.
5. Behåll fönsteromfattningarna.
6. Behåll fönsterkarmens och -bågens vita färg.
7. Entrédörren.
8. Överljuset, d.v.s. det liggande fönstret över entrédörren.
9. Uthusen.
10. Staket, grind, vårdträd, gårdsträd.
11. Yttertakets svarta färg. - Ursprungligen var tjärade takspån en vanlig takbeläggning.
12. Vindskivornas bredd. - Om de målas vita, röda eller svarta är en smakfråga.
13. Landskapets öppna karaktär. - Håll undan slyskogen i diken och på stränder och barrskogen runt husen.

Utställningen riktas sedan till dem som har för avsikt att bygga ett nytt hus:

"Av den allra största betydelse när man bygger hus i landskap är den inbördes placeringen till en gårdsbildning. Husen stå i rät vinkel i förhållande till varandra. Denna placering är tradition i Västerbotten och bör bevaras, då den ger stadga i grupperingen och lä i "solhörn"."

"Viktigt är att den nya bebyggelsen i de gamla jordbruksbyarna i material, färg, form och volym ansluter väl till den traditionella."

"Den enda takform som hör traditionen till är sadelta-

ket, det gäller bostadshus, uthus, lador, lekstugor eller hundkojor."

"Pulpettaket är främmande i landskapet, liksom osymmetriska takformer."

Angående uthuset: "Placera byggnaden intill bostadshuset i absolut rät vinkel, d.v.s. 90 grader, så att dessa båda byggnader tillsammans bildar en gårdsplan, något som verkligen hör traditionen till."

"Använd alltid dom gamla takvinklarna 5 på 12 respektive 7 på 12."

Utställningen visade också typritningar på olika fritidshus, ett uthus och fyra olika bostadshus för permanent bruk, varav två enplanshus och ett enplanshus med inredningsbar vind, Kristina, Elin och Magdalena, och ett tvåplanshus, Emma. Dessa ritningar var utarbetade efter studier av den gamla bebyggelsen i södra Västerbotten.

12.1 Bakgrund

År 1964 upprättade Västerbottenskommunernas arkitekt- och byggnadskontor (VAB) ett förslag till stadsplan för en del av Böleängsområdet i Tegs municipalsamhälle på uppdrag av Umeå landskommun. Planområdet låg väster om slakteriet och sträckte sig mellan Bölevägen och förutvarande riksvägen söderut från Umeå: Röbbäcksgatan. I den östra delen av planområdet låg bl.a. sex lantgårdar, var och en med tre byggnader grupperade i rät eller nästan rät vinkel mot varandra omkring en gårdsplan. Gårdarna låg i olika riktningar i förhållande till varandra och hade sina utfarter mot en byväg, som gick mellan Bölevägen och Röbbäcksgatan i en stor båge med en liten krök.

Två av delägarna i Böle by, Nils Eriksson, Böleå 5:4, och Jenny Sandberg, Böleå 5:6, undantog den mark som innefattade deras gårdstomter, trädgårdar och impediment, öster om byvägen, vid försäljning av mark i Böle by till Umeå landskommun.

Stadsplaneförslaget innebar att nya hyreshus och småhus med en eller två våningar utlades parallellt eller i rät vinkel i förhållande till Bölevägen och Röbbäcksgatan, som divergerade något mot väster. Emellan dessa lades en park och en skola.

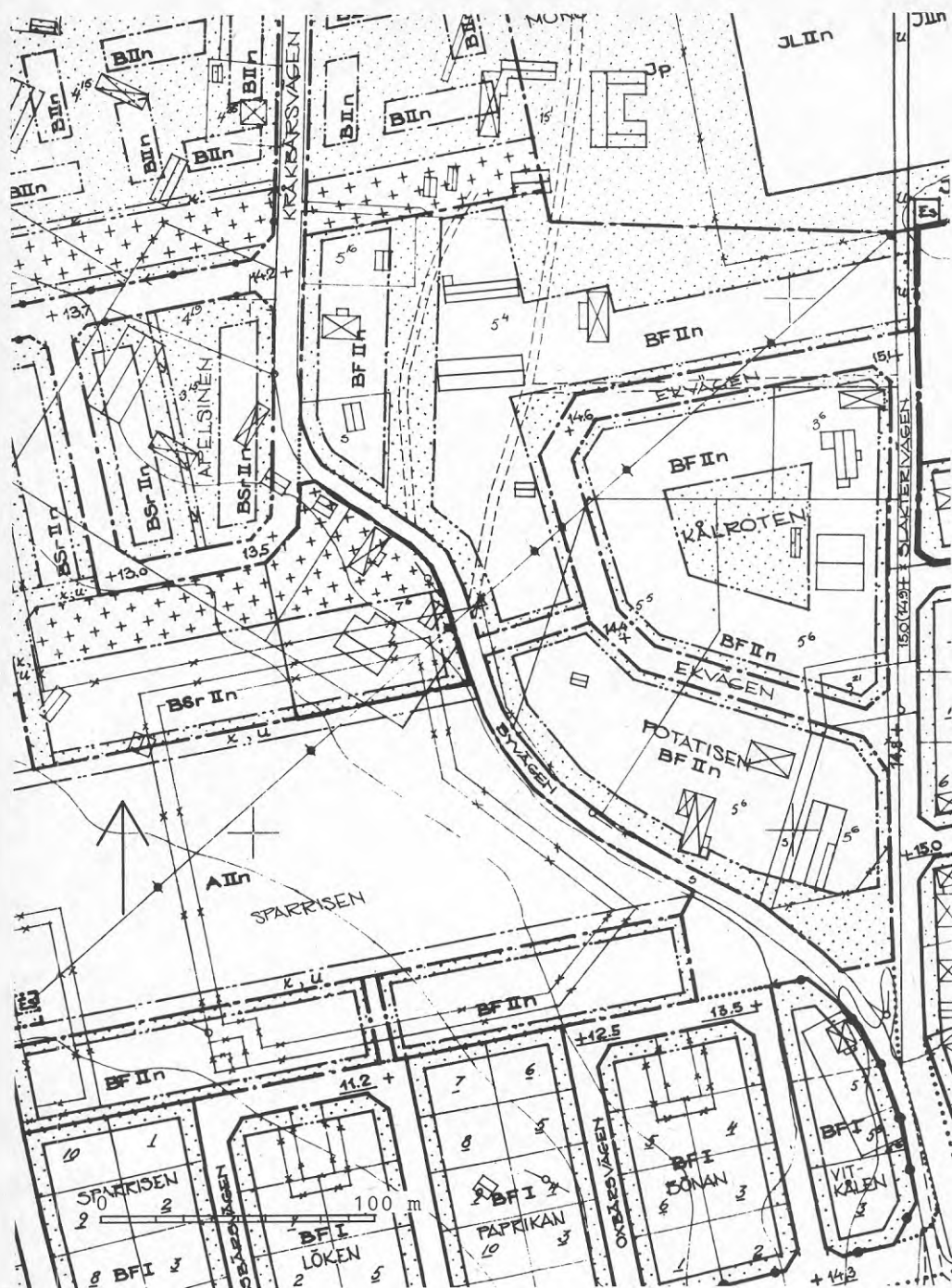
Ett stycke av byvägen från korsningen med Röbbäcksgatan utlades som gata. Därvid rätades den lilla kröken på byvägen ut. Angränsande mot denna gata låg Nils Erikssons och Jenny Sandbergs två gårdstomter i särskilda byggnadskvarter med områdesbeteckningen BF IIIn. Man-gårdsbyggnaderna skulle emellertid komma att ligga snett i förhållande till de tätt intilliggande radhuslängorna. Flygel- och ladugårdsbyggnaderna skulle skjutas ut över förgård och i ett fall t.o.m. gata. Byggnaderna på de fyra andra gårdstomterna skulle avlägsnas.

Nils Eriksson, som var byålderman i Böle sedan flera år tillbaka, invände mot stadsplaneförslaget, eftersom det tog för litet hänsyn till den befintliga bebyggelsen. Byvägen skulle bli en gata med genomfartstrafik, och gatunätet över huvud taget såg ut att hota lugnet i området. När länsstyrelsen fastställde stadsplanen den 14 februari 1966, undantog länsstyrelsen därför byvägen och området öster om byvägen.

12.2 Förslag

Efter ett sammanträde senare under 1966 med berörda invånare i Böle by fick stadsarkitektkontoret i uppdrag att upprätta ett nytt förslag till stadsplan bl.a. för det tidigare planområdet inklusive det undantagna området.

Stadsplaneförslaget innebar sedan att byvägen bibehölls

Figur 12.1. Stadsplan för Böle by samt ändrad och utvidgad stadsplan för Böleängsområdet i Umeå stad, upprättad 1966 av stadsarkitektkontoret, fastställd den 10.3.1969 av länsstyrelsen. Avsnitt.

i hela sin sträckning, som gata ett stycke från korsningen med Bölevägen, som gång- och cykelväg det återstående stycket till korsningen med Röbbäcksgatan. Den senare delen benämndes Byvägen.

De två tomterna öster om byvägen fick sina utfarter mot en ny gata, som lades som en båge öster om Byvägen och sammanband två befintliga vägar, som låg i 80° vinkel mot varandra, till en ring. Hela denna gata benämndes Ekvägen. Det infördes i beskrivningen: "Kring denna gata har stora tomter utlagts för friliggande bebyggelse av helst samma karaktär som den befintliga."

Områdesbeteckningen BF IIIn med högsta tillåtna byggnadshöjden 5,5 m utsattes i hela det berörda området öster om Byvägen. Därtill kom bestämmelsen om att taket fick ges en lutning av högst 30° mot horisontalplanet. Förgården gjordes 4 m bred.

Den särskilt upprättade illustrationsplanen visade att bostadshusen skulle anpassas till en parstugas långa och smala längd- och breddproportioner. Garagen skulle stå fritt från och i rät vinkel mot bostadshusen. På norra sidan av Ekvägen skulle bostadshusen stå längre in på tomterna än vid den inre förgårdslinjen med trädgårdarna framför sig mot söder.

Stadsarkitektkontoret gjorde inga större ändringar av områdesindelningen väster om byvägen. Söder om området för en skola utlade emellertid stadsarkitektkontoret ett nytt byggnadskvarter med åtta tomter i en rad. Anledningen var att Umeå stad behövde särskilda tomter för att kunna flytta dels två parstugor, som stod i vägen för utbyggnaden av Volvo-Umeverken på norra sidan av Bölevägen, dels en parstuga och stolpbod, som måste avlägsnas från en gårdstomt i planområdet väster om byvägen.

Nu godkände markägarna öster om byvägen stadsplaneförslaget. Emellertid önskade ägaren av ett område, som låg vid den lilla kröken direkt väster om byvägen, Johan Marmsten, Böleå 7:6, att hans gårdstomt skulle få disponeras för friliggande bebyggelse, bl.a. för att en befintlig "mangårdsbyggnad av västerbottenstyp", vilken nyligen hade genomgått en genomgripande upprustning, skulle kunna bibehållas på längre sikt. I länsarkitektens utlåtande nämndes bl.a.: "Ur miljösynpunkt är det värdefullt att bebyggelsen i den gamla byakärnan får bibehållas." Länsstyrelsen undantog därför området vid den lilla kröken direkt väster om byvägen, när länsstyrelsen fastställde stadsplanen den 10 mars 1969.

12.3 Genomförande

Det ankom på byggnadslovsavdelningen att styra utformningen av den nya bebyggelsen vid prövningen av ansökan om byggnadslov. Förste stadsplaneingenjören, Birger Enqvist, som själv köpte en tomt i området, biträdde emellertid byggnadslovsavdelningen. Byggnadslovsavdelningen siktade också på tvåluftsfönster med mittpost

och två eller tre rutor i var luft. Byggde någon en farstukvist, så skulle denna ha sadeltak.

Markägarna i området öster om Byvägen stödde knappast stadsarkitektkontoret i dess avsikter genom särskilda överenskommelser med köparna av de olika tomterna.

Med byggnadslov av år 1969 flyttades en parstuga från Åbyn i Burträsk till en tomt i kvarteret Kålroten vid Ekvägen. Den var 16,4 m lång och 6,2 m bred. Byggnadsåret var ca 1800. Byggherren, Gustav Jonsson, hade erfarenhet av timmerhus, särskilt i Burträsk, men var nu tillverkare av trädetaljer till Volvo-Umeverken.

Vid sidan härav byggdes samtidigt ett regelhus efter ritningar av ingenjör Rune Emanuelsson i hans egenskap av byggherre av bostadshus för eget bruk. Huset planerades utan fixa tvärgående mellanväggar, men det avpassades efter en parstugas längd- och breddproportioner, 15,4 m långt och 7,0 m brett, och försågs med halv övervåning (figur 12.3). Mitt på den främre långfasaden mot gatan sattes en dörr med klädsel av horisontella bräder, och på var sida om dörren placerades två tvåluftsfönster med mittpost och tre rutor i var luft på lika avstånd till hörnen. Rätt över dessa sattes inte fullt tredjedelen så höga fönster i övervåningen men så högt upp under taksprånget, att det inte går att öppna dem helt. På den bakre långfasaden placerades däremot fönstren utan fullständig symmetri. På gavelfasaderna anordnades fönstren med symmetri.

År 1969 byggdes också ett regelhus i kvarteret Moroten vid Ekvägen efter ritningar av arkitekt Bo Gustafson vid Thurffjells arkitektkontor ab, Umeå. Det proportionerades till 16,5 m långt och 7,0 m brett och försågs med halv övervåning. Här användes enluftsfönster med fyra rutor i bottenvåningen. Rätt över dessa sattes tredjedelen så höga fönster i övervåningen. En dörr med ett smalt fönster vid ena sidan av karmen placerades nästan helt ut mot ena hörnet på den främre långfasaden.

Samtidigt byggdes ett hus i kvarteret Moroten efter ritningar av den ovan nämnde Birger Enqvist. Det gjordes mer kompakt, 11,0 m långt och 7,9 m brett, och uppfördes med hel övervåning (figur 12.4). Med avseende på exteriören mot gatan anbringades en pardörr med ramverk och en glasöppning och två fyllningar i vart blad och tvåluftsfönster med mittpost och tre rutor i var luft i bottenvåningen. Rätt över dessa sattes något över två tredjedelar så höga fönster med två rutor i var luft i övervåningen. Ett burspråk byggdes ut mot trädgården, över vilket anordnades en altan i övervåningen.

År 1969 och 1972 byggdes ytterligare fyra lösvirkeshus och år 1969 tre kapvirkeshus, alla med inredningsbar vind. Regelhus ab, Hudiksvall, upprättade ritningar efter utkast av byggherrarna och levererade virke till de tre sistnämnda.

Figur 12.2. Böle 5:6. Lantgård vid Byvägen. Mangårdsbyggnaden är en längsindelad bredare parstuga med halv övervåning, uppförd 1889. Foto 1978.

Figur 12.3. Böle. Kvarteret Kålroten 1. Regelhus, uppfört med byggnadslov 1969 enligt ritningar av ingenjör Rune Emanuelsson, byggherre av bostadshus för eget bruk. Foto 1976.

På dessa sju hus proportionerades längd- och breddmåtten till 15,9 m - 13,2 m och 8,6 m - 7,4 m (figur 12.5). På fem hus anordnades inte endast, men med en viss ambition, fönster av en typ och storlek: tvåluftsfönster med mittpost och två eller tre rutor i var luft. På två andra hus sattes spröjsfria fönster: tvåluftsfönster med mittpost eller enluftsfönster med en vädringslucka vid ena sidan av karmen. Därtill valdes fönster med lägre bröstning till vardagsrum.

Dessa sju hus byggdes med inredningsbar vind på samma gång som de försågs med sadeltak med en lutning av 30°. Långväggarna uppfördes emellertid inte till tillräcklig höjd för att ge plats åt små fönster som i en västerbottensgård.

År 1969 byggdes också ett monteringshus i ett plan från Gullringshus. För detta användes spröjsfria fönster: enluftsfönster eller asymmetriska tvåluftsfönster med en större luft och en mindre luft särskilt för vädring. Därtill sattes fyra jämbreda enluftsfönster med lägre bröstning direkt vid sidan av varandra till vardagsrum. Detta hus försågs med ett sadeltak av byggelement med en lutning av 27°.

På de elva förstnämnda husen kläddes fasaderna med lockbrädspanel och försågs med dörrromfattning och fönsteromfattningar. Det sistnämnda monteringshuset kläddes emellertid med stående smal spontad panel, som uppsattes utan fönsteromfattningar. På alla de tolv husen målades fasaderna med falu rödfärg eller annan färg med samma färgton, vartill dörr- och fönsteromfattningarna målades vita. Framför sex hus byggdes farstukvisitar. Vindskidorna målades svarta, såväl på husgavlarna som på kvistgavlarna. På alla husen täcktes taken med röda tegeltakpannor.

Byggnadslovsavdelningen mötte motstånd av sökanden i ett ärende. Sökanden på Böleå 5:35 ville först använda fasadtegel men lät sig övertygas att ta stående träpanel. Illustrationsplanen visade att huset skulle ligga framme vid den inre förgårdslinjen, men sökanden ville lägga huset längre in på tomten. Sökanden ville också lägga vardagsrummet och garaget som två sidobyggnader med plantak mot ena långsidan och ena gaveln på huvudbyggnaden. Den anlitade fackmannen stödde sökanden. Han ansåg att byggnadslovsavdelningen inte kunde avstyrka ansökan om byggnadslov. Sökanden fick också byggnadslov utan att göra några ändringar, eftersom byggnadslovsavdelningen trodde att de skulle få fel i högre instans, om de avstyrkte.

Till det andra området med åtta hus i en rad väster om Byvägen, där Umeå stad ägde marken, flyttades totalt tre parstugubyggnader. Därutöver uppfördes fyra nya regelhus, varav ett parhus, vilka alla mer eller mindre anpassades till en västerbottensgård.

I det undantagna området, vid den lilla kröken direkt väster om Byvägen, grupperades den åberopade mangårds-

Figur 12.4. Böle 5:36. Kvarteret Moroten. Regelhus, uppfört med byggnadslov 1969 enligt ritningar av förste stadsplaneingenjör Birger Enqvist, byggherre av bostadshus för eget bruk. Foto 1976.

Figur 12.5. Böle. Kvarteret Kålroten 9. Regelhus, uppfört med byggnadslov 1969 enligt ritningar av Regelhus ab, Hudiksvall. Foto 1976.

byggnaden i en klunga tillsammans med tre ordinära enplanshus, vilka alla kläddes med stående träpanel, som målades röd, och täcktes med röda takpannor.

12.4 Bevarande av en gammal lantgård

På gårdstomterna Böleå 5:4 och Böleå 5:6 står de olika byggnaderna fortfarande kvar. Vid inventeringen 1975 användes ladugårdsbyggnaden på Böleå 5:4 som förråd och garage av en grävmaskinsfirma, medan ladugårdsbyggnaden på Böleå 5:6 användes som förråd av försvaret. Tomtindelningen medger att två nya tomter avstyckas där dessa ladugårdsbyggnader ligger.

De tre byggnaderna på lantgården i kvarteret Potatisen (Böleå 5:6) ligger i rät vinkel mot varandra omkring en gårdsplan, som öppnar sig mot Byvägen. Mangårdsbyggnaden ligger 3,5 m från den inre förgårdslinjen och parallellt med Ekvägen. Låt hela den vackra gamla lantgården, som är synlig både från Byvägen och från Ekvägen, stå kvar och visa något av den ursprungliga dispositionen i Böle by (figur 12.2).

13.1 Bakgrund

I beskrivningen till stadsplanen för Stöcke införde stadsarkitektkontoret: "Intresse att uppföra enfamiljs-hus i anslutning till befintlig bebyggelse inom Stöcke har visats dels som förhandsförfrågningar hos byggnads-nämnden och dels som ansökningar om avstyckningar hos distriktlantmätaren."

Dessa förhandsförfrågningar och ansökningar kom från unga familjer. Det var antagligen så att mannen eller hustrun hade växt upp i Stöcke och kunde erhålla mark att bygga på av sina föräldrar.

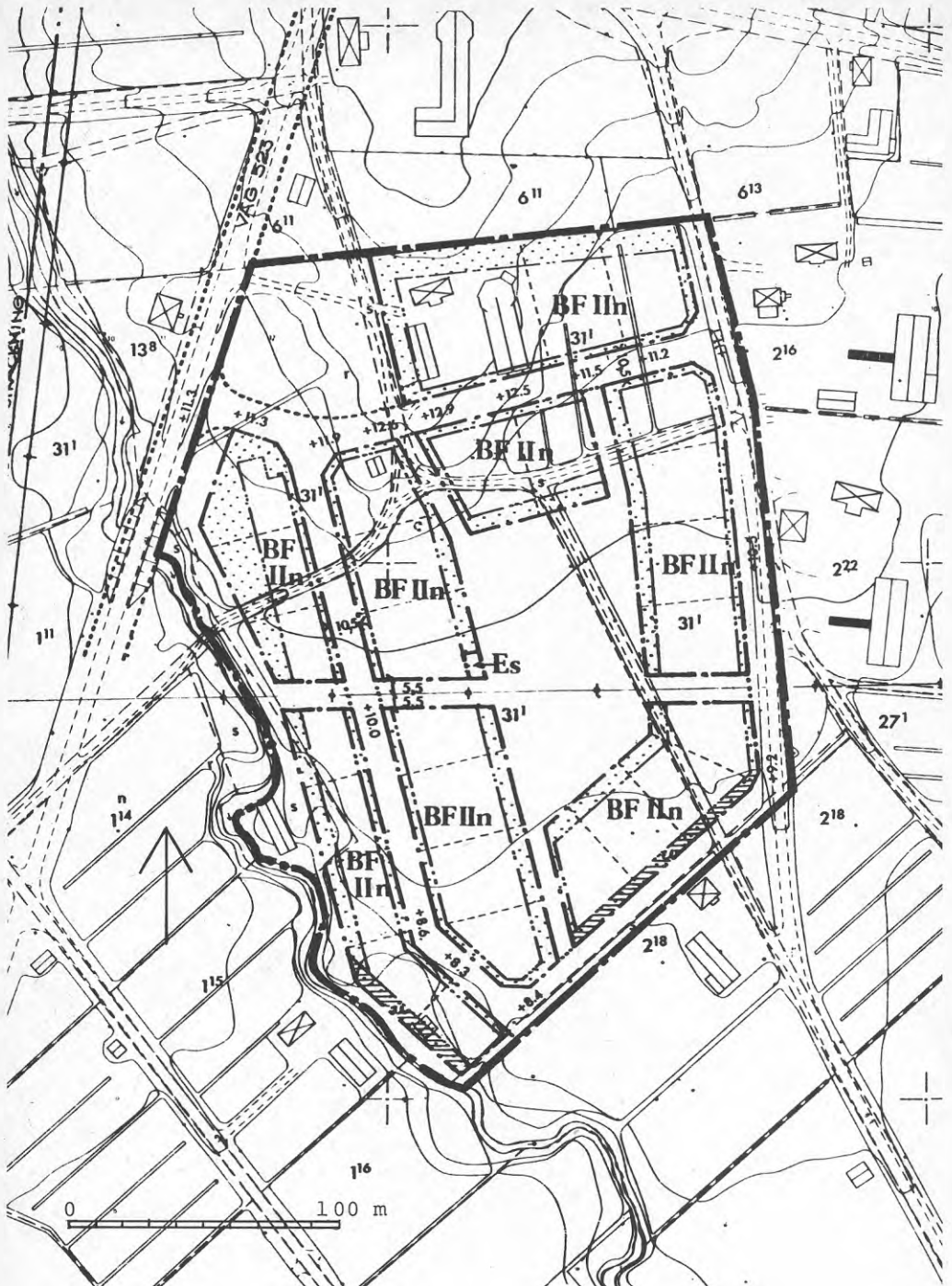
I utställningen Bygga på traditionen i Västerbotten 1967, plansch 7, visade stadsarkitektkontoret: "Kustlandskapets byar rider ofta på s.k. drumlins, de låga moränåsar, som höjer sig ett par meter över omgivande odlingar. En sådan by kan förtätas, ... där byns riktning och färg betonas." Bebyggelsen i Stöcke låg på en sådan höjdsträckning i nord-sydlig riktning.

Stadsarkitektkontoret försökte först samordna olika förhandsförfrågningar och ansökningar genom en planläggning som skulle innebära en förtätning av bebyggelsen, som låg omkring en genomfartsväg med åtminstone säsongvis kraftig genomfartstrafik. En tänkbar lösning, som skulle innebära en ny förbifartsväg väster om den befintliga bebyggelsen, gick inte att genomföra p.g.a. brist på anslag. En annan lösning skulle innebära en parallellgata för de nya tomtanslutningarna. I enlighet med denna lösning utarbetade stadsarkitektkontoret en dispositionsplan, som var färdig 1967. Emellertid var marken i området uppdelad på ett stort antal ägare, och dessa ansåg nu att de skulle få för litet utbyte av en detaljplan. Det skulle bli för mycket mark för allmänna platser (vägar och parker) och för litet byggnadsmark, ansåg de.

Den bästa lösningen bedömdes vara en enda väganslutning för den nya bebyggelsen, vilken borde planläggas så samlad som möjligt. Det ordnade sig så att Umeå stad köpte jordbruksfastigheten Stöcke 31:1 med undantag av själva gårdstomten i fastigheten "bestående av två äldre s.k. västerbottensgårdar och ladugårdsbyggnad". Fastigheten blev till salu genom ett dödsbo. Kapaciteten på den kommunala vatten- och avloppsanläggningen medgav en mindre ökning av till nätet ansluten bebyggelse, uppskattningsvis med 20 å 25 bostadslägenheter.

13.2 Förslag

Den inköpta jordbruksfastigheten låg i södra ändan av bebyggelsen i byn. Marken var plan. I väster gränsade området mot Bubäcken, i norr låg gårdstomten i stamfastigheten och i öster gränsade området mot en väg. I det i september 1967 upprättade byggnadsplaneförslaget

Figur 13.1. Byggnadsplan för del av fastigheten Stöcke 31:1 m.m. inom Umeå stad, upprättad 1967 av stadsarkitektkontoret, fastställd den 10.6.1969 av länsstyrelsen.

ingick en del av denna väg i en ny sammanhängande väg, som lades i en ring och anslöt till genomfartsvägen i nordväst. Omkring denna ringväg fördelades de nya tomterna med byggnadsmarken inklusive den befintliga gårdstomten. Förgården gjordes 3 m bred. Mitt i området utlades en park (bollplan och lekplats).

Områdesbeteckningen BF IIIn utsattes, vartill högsta tillåtna byggnadshöjden bestämdes till 6,0 m.

Den särskilt upprättade illustrationsplanen visade att bostadshuset och garagen skulle stå fritt och i rät vinkel mot varandra. Man lade husen vid den inre förgårdslinjen 3 m från gatan utom på den östra sidan av Kvistvägen, d.v.s. den västra delen av ringvägen, där man drog in husen på tomterna med en del av trädgårdarna framför sig mot väster (figur 13.2). Här i Stöcke siktade stadsarkitektkontoret endast på, att de nya volymerna skulle ha enkel rektangulär grundplan och sadeltak.

I beskrivningen införde stadsarkitektkontoret vidare: "Avsikten är att planområdets vägar, ledningar, lekplatser m.m. skall iordningsställas genom stadens försorg innan tomtplatsöverlåtelser sker, varefter områdets skötsel övertages av småhusägarna gemensamt."

"Attityden har tyvärr icke sällan varit avvisande till planläggning på landet, och detta kan bero på de detaljplaneregleringar som planer innebär och som av den enskilde ofta uppfattas som onödiga ingrepp i hans frihet. Planförfattaren har ansett att dessa önskemål borde prövas inom nu berörda planområde. Efter flera diskussioner inom stadsarkitektkontoret och med byggnadsnämnden och efter samråd med länsarkitekten har det dock framstått som erforderligt att reglera takvinkel och utvändig färgsättning samt, på nämndens begäran, även ytterväggsmaterial i bestämd färgton. Den byggande får däremot på samtliga tomtplatser frihet att själv bestämma om huset skall uppföras i en eller två våningar, vilket anses vara ovanligt i moderna detaljplanebestämmelser. Utvändig färgsättning samt fasadmateriäl, som icke kan fastställas i detaljplanen, kommer att regleras i de särskilda köpeavtal, som staden upprättar vid tomtplatsförsäljningarna. Effekten härav kommer alltså att bli begränsad i tiden, då byggnadslov ej krävs för t.ex. omfärgning inom byggnadsplaneområde."

"Försäljningsavtalen kommer att föreskriva att fasaderna skall vara av trä i faluröd ton samt att taklutning och form skall följa de särskilda föreskrifter, som byggnadsnämnden kommer att meddela. Dessa föreskrifter torde vara helt tillräckliga för att skapa ett intryck av gemenskap, även om enstaka avvikande inslag så småningom inträder."

Länsstyrelsen fastställde byggnadsplanen den 10 juni 1969.

13.2 Genomförande

Fastighetskontoret tog avstånd från att föreskriva att fasaderna skulle vara av trä i faluröd ton m.m. i försäljningsavtalen. Fastighetskontoret anser inte att det finns politisk förankring för de ambitioner som stadsarkitektkontoret har beträffande utformningen av den nya bebyggelsen på landsbygden. Byggnadsnämndens politiker har visserligen mer känsla för bebyggelsebilden än "normalpolitiker", men de får inte något gensvar från allmänheten.

Inför fördelningen av tomtplatser 1972 föreslog stadsarkitektkontoret att byggnadsnämnden skulle meddela: "Takformen bör kunna begränsas till sadeltak med en lutning av 5:12 eller ca 23° samt 38°, vilket är en takutformning med landskapets byggnadstradition. Garage- och förrådsbyggnader bör givetvis också följa dessa föreskrifter."

Planområdet innefattade 27 nya tomtplatser. Under åren 1972-1975 uppförde de olika tomtägarna enplanshus och enplanshus med inredningsbar vind. Inte någon uppförde ett tvåplanshus, fastän bestämmelsen om våningsantal även gav rum för sådana.

Enligt byggnadslovhandlingarna var tretton hus lösverkeshus. Till fyra av dessa upprättade byggherrarna av bostadshus för eget bruk själva ritningar. Ritningarna till de övriga är signerade av andra personer än byggherrarna, till tre hus av byggnadsingenjör Roy Andersson, inte till något av en högskoleutbildad arkitekt.

Sex hus var kapvirkeshus. Regelhus ab, Hudiksvall, upprättade ritningar och levererade virke till fem hus. För ett hus svarade Skogsägarehus, Örnköldsviks skogsägareförening.

Åtta hus var monteringshus. Mo och Domsjö ab (Modohus), Örnköldsvik, levererade byggelement till tre hus och Umeå prefabricering ab (Prefabhus), Sävar, till två hus. Tre andra hus kom från Gullringshus, Nyckelhus ab, Uppsala, och Skidstahus ab, Ullånger.

För en del hus lades grunden direkt på marken, medan andra hus försågs med källare. I husraden varierar således hushöjden med sockelhöjden. Taken gavs en lutning av 23° på enplanshus och 38° på enplanshus med inredningsbar vind. I husraden förekommer således två olika takvinklar.

Bostadshuset lades med ingången mot vägen. Garagen lades i rät vinkel häremot med garageporten mot vägen. Bostadshuset och garagen sammanlänkades av en 1 m - 2 m lång liten byggnad, vilket var ett avsteg från intentionen i illustrationsplanen. Det ser hopkört ut med sadeltaket på garaget nedanför gaveln på bostadshuset.

För en del hus valdes tvåluftsfönster med mittpost och två rutor i var luft, och för andra hus användes spröjsfria enluftsfönster, i förekommande fall med en väd-

Figur 13.2. Stöcke. Västra delen av den i byggnadsplanen utlagda ringvägen, Kvistvägen, med nya småhus på båda sidor. Foto 1976.

Figur 13.3. Stöcke. Gångväg längsmed Bubäcken. Foto 1976.

ringslucka vid ena sidan av karmen. Både på de förra och de senare placerades två eller tre fönster direkt vid sidan av varandra med endast smala regler som stöd emellan. På de senare anordnades också fyra fönster med lägre bröstning på samma sätt.

För Prefabhus användes en dörr med ett smalt fönster vid ena sidan av karmen och tvåluftsfönster med mittpost och två rutor i var luft. Taket byggdes med ramverkstakstol. På gavelröstena uppsattes liggande panel, medan fasaderna därunder kläddes med lockbrädspanel. Fönsteromfattningarnan gjordes 10 cm breda (figur 13.4).

För Modohus användes ett bredare och ett smalare enluftsfönster, vilka grupperades på olika sätt på fasaderna. Taket byggdes av en ramverkstakstol, på vilken underramen fick skjuta ut över vägglivet och bilda en horisontell förkroppning under takfoten. Taket byggdes inte ut med gavelsprång. På gavelröstena uppsattes stående spontad panel, medan fasaderna därunder kläddes med lockbrädspanel. Fönsteromfattningarna gjordes endast 6 cm breda (figur 13.5).

Framför flera hus byggdes farstukvistar. En del farstukvistar försågs antingen med ett lågt sadeltak, som rymdes under taksprånget på huset, eller med ett högt sadeltak, som byggdes mot takfallet på huset. På dessa hus lades bron och trappan mitt framför dörren. Pelare, ledstång och understång med infästa, i mönster utsågade spjälor målades som regel vita. Andra farstukvistar försågs med plantak. För ett hus byggdes bron till en del in under taket på huset. På dessa farstukvistar lades bron och trappan längsmed fasaden. Pelare av enkla regler m.m. laserades bruna eller målades röda.

Samtliga hus i planområdet kläddes med stående träpanel, som målades i faluröd ton.

Byggnadslovsavdelningen mötte motstånd av sökanden i två ärenden.

Sökanden på Stöcke 31:26 ville ha svarta vågiga Onduline-plattor som taktäckning. Byggnadslovsavdelningen fann att de kunde avstyrka färgen, däremot inte materialet. Därför beslutade byggnadslovsavdelningen att acceptera Onduline-plattor under förutsättning att dessa var röda, trots att de ansåg att materialet skulle ha form av takpannor.

Sökanden ville också ha garaget som en sidobyggnad med plantak direkt mot ena husgaveln. Efter fräna "diskussioner" på byggnadslovsavdelningen gick dock sökanden slutligen med på att ha garaget fristående med sadeltak och en liten länkbyggnad till bostadshuset.

Sökanden på Stöcke 31:7 angav svarta takpannor i sin ansökan om byggnadslov. Granskaren av ärendet observerade inte detta, det var strax före semestern, och tillstyrkte byggnadslov. När granskaren sedan, efter semestern, upptäckte misstaget, tog han kontakt med sökan-

Figur 13.4. Stöcke 31:25. Regelhus, uppfört med byggnadslov 1974 enligt typritning, typhus C-147s Magda, av Björn Hedvall genom Umeå prefabricering ab, Sävar. Foto 1976.

Figur 13.5. Stöcke 31:19. Regelhus, uppfört med byggnadslov 1972 enligt typritning, Modohus typ 515 R T 70, av arkitekt SAR Carl-Ivar Ringmar, Stockholm, genom Modocell ab, Domsjö trähusfabrik, Örnsköldsvik. Foto 1976.

den, som gick med på att använda röda takpannor. Sedan överklagade sökanden både i länsstyrelsen och i kammarrätten. Kammarrätten gav sökanden rätt, eftersom ärendet inte hade behandlats formellt riktigt. Byggnadslovet med svarta i stället för i beskrivningen angivna röda takpannor skulle först ha återkallats.

14 BYGGNADSPLAN I TAVELSJÖ 1972

14.1 Bakgrund

Under mitten av 1960-talet minskade befolkningen i Tavel sjö påtagligt till följd av utflyttningen från orten. Det var risk för att de två affärerna måste upphöra o.s.v. För att hindra att utvecklingen inte skulle leda till en fullständig utarmning för Tavel sjö-bygden utsåg bystämman en kommitté, som skulle försöka vända utvecklingen. Sammankallande var hemmansägare Gottfrid Johanson-Holmberg. Denna kommitté vände sig nu till Umeå stad för att få till stånd en byggnadsplan för permanent bostadsbebyggelse.

14.2 Förslag

Efter beslut i stadsfullmäktige i mars 1966 fick stadsarkitektkontoret i uppdrag att upprätta ett förslag till utvidgning av den tidigare år 1958 fastställda byggnadsplanen för Tavel sjö kyrkby med permanent bostadsbebyggelse i Centrum och fritidsbebyggelse vid Näset. Förslaget ställdes sedan ut under hösten 1968. Efter skriftlig framställning från elva invånare i Tavel sjö förklarade sig stadsfullmäktige i februari 1970 inte ha något att erinra mot att byggnadsnämnden ändrade byggnadsplaneförslaget från fritidsbebyggelse till permanent bostadsbebyggelse vid Näset.

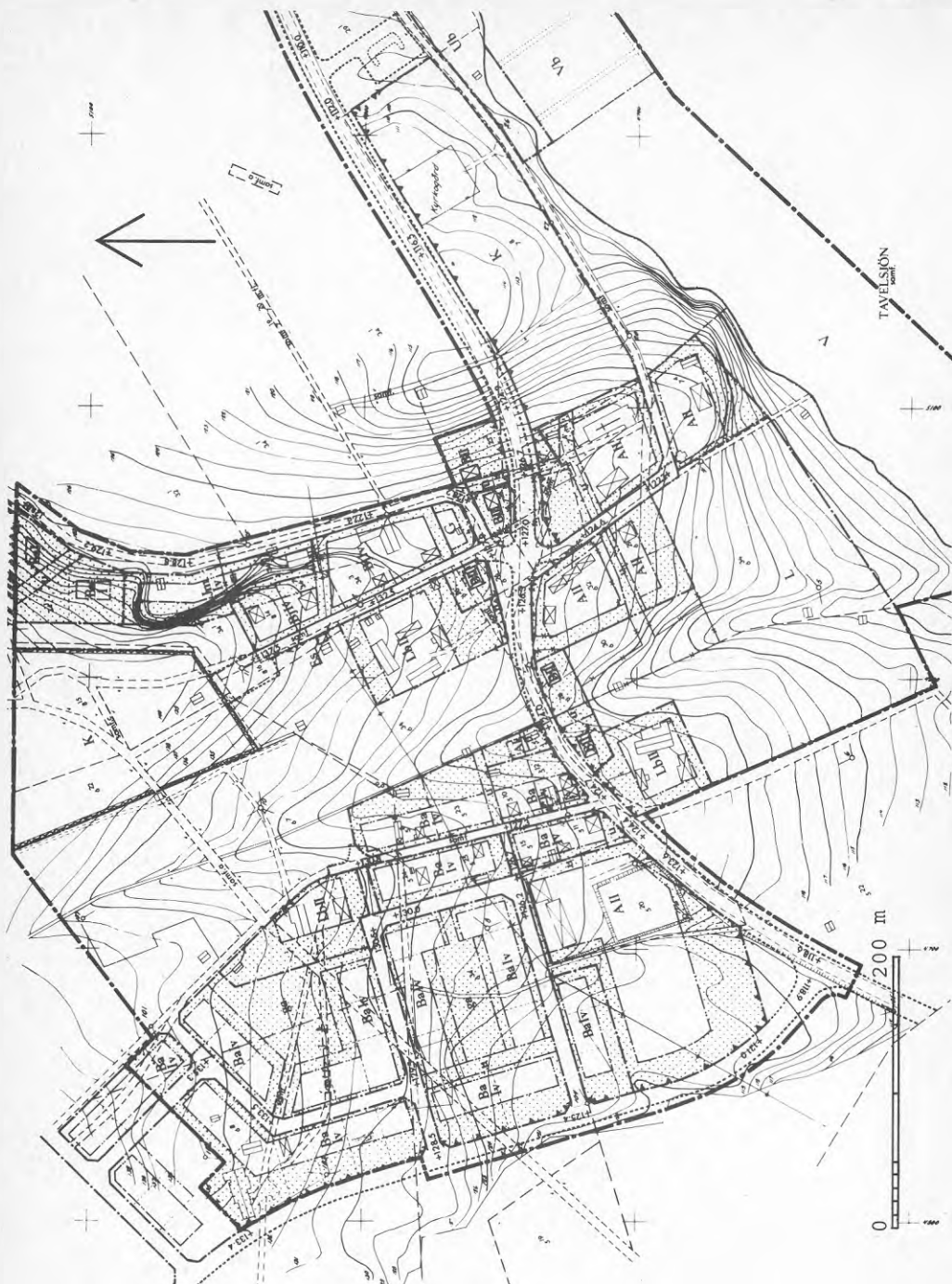
Länsarkitekten ifrågasatte behovet och lämpligheten av att låta utveckla den mycket begränsade permanentbebyggelsen vid Näset. Det reviderade byggnadsplaneförslaget omfattade emellertid cirka 35 småhus i Centrum och cirka 40 småhus vid Näset.

Drätselkammaren föranstaltade att utbyggnaden av områdena skulle ske genom exploateringsavtal.

I utställningen Bygga på traditionen i Västerbotten 1967, plansch 5 och 6, visade stadsarkitektkontoret: "Västerbottensbyn ... ligger ofta så högt på en sluttning att den undgår dimma och fukt - det så kallade lidläget. Men inte högre än att den har skogen i ryggen. Den kikar ut ur värmen i skogsbrynet över dalen och sjön. Utsikten har man glädje av hela året, badet blott några korta sommarmånader ..."

"En sådan by kan ... kompletteras med fritidshus eller ytterligare permanenthus. Västerbottens läns museum har i sin inventering 1965 över värdefull bebyggelse i Umeå föreslagit en sådan lösning. Men de nya husen måste anpassas noggrant i fråga om färg, form och volym."

I beskrivningen till byggnadsplanen för Tavel sjö infördes: "Planområdet uppvisar en blandning av gammal och ny bebyggelse av skiftande kvalitet. Den nya bostadsbebyggelsen på jordbruksfastigheter är ibland dåligt inpassad i den äldre bebyggelsen av västerbottenstyp avseende läge, form, fasadmaterial och färgsättning."

S. 104-105: Figur 14.1a-b. Ändrad och utvidgad byggnadsplan för Tavelsjö kyrkby m.m. i Umeå kommun, upprättad 1967 av stadsarkitektkontoret, reviderad 1970 och 1971, fastställd den 3.3.1972 av länsstyrelsen. a. Centrum.

"Stadsarkitektkontoret har i illustrationsplanen velat visa karaktären hos den bebyggelse som kontoret anser vara lämplig för de vackert belägna och väl exponerade bebyggelsegrupperna, nämligen enkla, slanka byggnader i stående träpanel avfärgade i falu rödfärg och med röda tegeltak, detta gäller även uthusen."

Illustrationsplanen hade också en perspektivritning över den föreslagna bebyggelsen vid Näset och typritningar av ett enplanshus med inredningsbar vind och ett tvåplanshus från utställningen Bygga på traditionen i Västerbotten 1967.

I de nya områdena för bostadsändamål utsattes beteckningen Ba Iv, vartill högsta tillåtna byggnadshöjden bestämdes till 6,0 m. Brukningscentra utlades som områden för jordbruksändamål med beteckningen Lb II.

Den västra delen av planområdet, Centrum, låg högt på en sluttning med utsikt mot söder över sjön. Det inre fattade dels den år 1958 fastställda byggnadsplanen med kyrka, församlingshem m.m., dels den ena utvidgade delen, som sträckte sig upp mot skogen norr om länsvägen genom Tavelnsjö kyrkby.

I den utvidgade delen bestod bebyggelsen dels av en skola, byggd som en länga i två våningar med gult fasadtegel, dels av en handelsbod, byggd i vinkel med ett bostadshus (figur 7.1), och sex egnahem. Dessa senare låg vid en väg med björkar och andra träd på båda sidor (björkallé), som i rät linje ledde upp från länsvägen till en lantgård. Här var mangårdsbyggnaden en parstuga, som hade byggts till i vinkel. Avskilt härifrån, längst upp mot skogen, låg ytterligare en lantgård, som inte längre var i drift. Även där var mangårdsbyggnaden en parstuga. Det vinkelbyggda huset med handelsboden och de två mangårdsbyggnaderna hade alla halv övervåning.

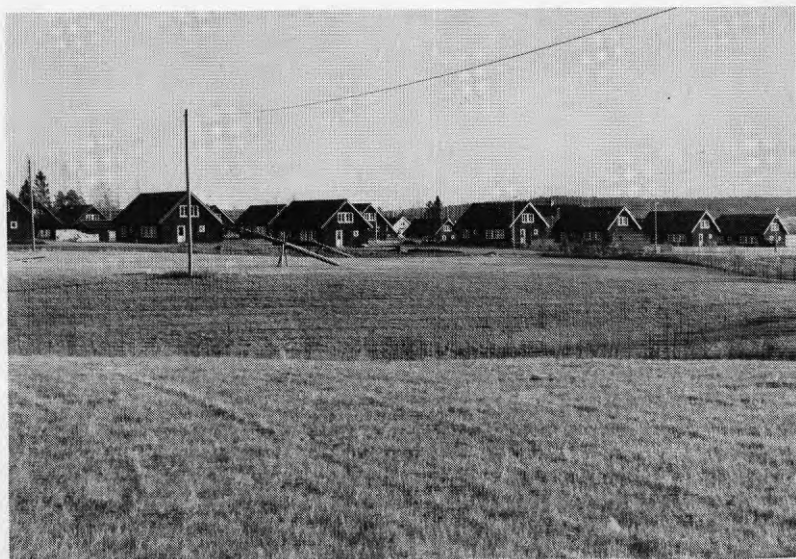
Den för nybebyggelse avsedda arealen låg norr om skolan och väster om vägen med björkar och andra träd på båda sidor. Den sluttande terrängen bestod till största delen av åker. De nya småhustomterna fördelades å ena sidan omkring ett vägnät, som i huvudsak utlades parallellt och i rät vinkel i förhållande till den ovannämnda vägen med björkar och andra träd (figur 14.2, 14.3). Å andra sidan grupperades de omkring två områden med gemensamhetsanläggningar (bollplan och lekplats).

Den östra utvidgade delen av planområdet, Näset, innefattade länsvägen genom Tavelnsjö kyrkby och länsvägen genom Östra Tavelnsjö samt det tresidiga området söder om korsningen mellan dessa vägar, vilket sträckte sig ned till strandlinjen mot sjön. Bebyggelsen bestod av tre mangårdsbyggnader och därmed sammanhörande åbyggnader och av sex egnahem, vilka låg på avsatser i den sluttande terrängen öster om den till nybebyggelse avsedda arealen, som till största delen bestod av åker.

De nya småhustomterna fördelades omkring en väg, som löpte genom den befintliga bebyggelsen, så förgrenade

Figur 14.2. Tavelsjö. Centrum. Nya grupphus, uppförda 1973-1974 av ABV-Vägförbättringar i Umeå, vid den i byggnadsplanen utlagda vägen, sett från norr med utsikt över Tavelsjön. Foto 1976.

Figur 14.3. Tavelsjö. Centrum. De nya grupphusen sedda från väster. Foto 1976.

sig i en ring mitt i området och slutligen åter förenade sig i väster, så att den låg i en konkav båge i förhållande till strandlinjen (figur 14.4). I det segmentformiga området mellan nybebyggelsen och stranden lades en park (bollplan och lekplats). Den gamla, grusade vägen, som löpte längsmed stranden mellan Näset och Centrum, bibehölls för gång- och cykeltråkik (figur 14.5).

Länsstyrelsen fastställde byggnadsplanen den 3 mars 1972. I oktober samma år upprättade stadsarkitektkontoret ett förslag till ändring av området i Centrum i byggnadsplanen. Den utvidgade delen i Centrum kvarstod emellertid som förut. Länsstyrelsen fastställde ändringen den 28 september 1973.

14.3 Genomförande

14.3.1 Centrum

Först hade Rolf Emilsson, innehavare av TavelSJöhus ab, bearbetat markägarna och träffat avtal med dessa att få köpa mark i händelse av byggnadsplan. Han ingick sedan ett exploateringsavtal med Umeå kommun, men eftersom han inte fick någon finansiär sålde han marken till ABV-Vägförbättringar ab i Umeå. ABV förband sig att anlägga vägar och parker och att färdigställa de nya fastigheterna med avseende på statliga bostadslån.

ABV anlät arkitekt Uno Nygren, Umeå. Av skisser på olika planlösningar och hus valde ABV ut ett enda typhus för hela området. Det var ett enplanshus med inredningsbar vind med ordinär planlösning. Eftersom man skulle lösa kostnaderna med bostadslån, skulle det bli för dyrt att förse huset med källare och balkong. Huset fick längd-, bredd- och höjdmåtten 12,8 m x 8,2 m x 3,4 m och taklutningen 40°. Fasaderna kläddes med lockbrädspanel, som målades med falu rödfärg, och taket täcktes med röda, vågiga eternitplattor. Vidare sattes tvåluftsfönster med mittpost och två rutor i var luft. Tre helt sammanskjutna tvåluftsfönster sattes till vardagsrum, och ett treluftsfönster av samma typ sattes till kök. Små kvadratiska fönster sattes till badrum m.m. Dörren målades gul.

Den genomsnittliga tomtarealen var 1 049 m². Garaget ställdes i rät vinkel mot och helt fritt från gaveln på bostadshuset, vilket ger ett öppet samspel mellan volymerna.

Produktionen gällde 30 hus och pågick åren 1973-1974. 24 hus fördelades genom tomtkön i Umeå kommun, övriga 6 till anställda vid ABV. Försäljningspriset blev 125 250 kr för hus med oinredd vind och 142 250 kr för hus med inredd vind. Därtill kom det genomsnittliga tomtpriset 36 728 kr (den 27.12.1973).

14.3.2 Näset

Den för nybebyggelse avsedda arealen ingick i tre olika jordbruksfastigheter. Umeå kommun avsåg först att köpa

Figur 14.4. Tavelnsjö. Näset. Nya grupphus, uppförda 1972-1973 av Byggnadsfirman Olaus Forsberg & Co. kb, Umeå, vid den i byggnadsplanen utlagda vägen. Foto 1976.

Figur 14.5. Tavelnsjö. Näset. De nya grupphusen och den för gång- och cykeltrafik bibehållna vägen längsmed stranden. Foto 1975.

marken för att fördela var och en av tomterna till olika enskilda, som skulle uppföra de nya byggnaderna med hjälp av snickare på orten. Markägarna accepterade emellertid inte kommunens pris. I stället köpte Byggnadsfirman Olaus Forsberg & Co. kb marken och förband sig genom ett exploateringsavtal att anlägga vägar och parker och färdigställa de nya fastigheterna med avseende på statliga bostadslån.

I samarbete med arkitekt Torkel Sjöström försökte byggmästare Olaus Forsberg finna hustyper som passade i den något sluttande terrängen. Det blev ett enplanshus med inredningsbar vind och ett tvåplanshus. Båda planerades med ett genomgående vardagsrum vid ena gaveln. Enplanshuset med inredningsbar vind fick längd-, bredd- och höjdmåtten 13,0 m x 8,0 m x 3,4 m och taklutningen 39° (figur 14.6). Sluttningshuset fick längd-, bredd- och höjdmåtten 12,1 m x 7,0 m x 5,6 m och taklutningen 23° (figur 14.7). Fasaderna kläddes med lockbrädspanel, som drogs ända ned runt om hela sluttningshuset, och målades med falu rödfärg. Taket täcktes med svarta, vågiga eternitplattor. Dörren försågs med ett smalt fönster över karmen och laserades mörkbrun. Vidare sattes två-lufts-fönster med mittpost och två rutor i var luft.

Enplanshuset med inredningsbar vind byggdes ut med blindknutar av ytterväggar och två tvärgående mellanväggar. På ena långfasaden mot vägen sattes ett litet kvadratisk fönster vid ena sidan av dörren på det mittersta fasadpartiet. På vart och ett av de två yttre fasadpartierna anordnades däremot ett fönster med symmetri. Mitt på ena gaveln anordnades två parfönsterdörrar rätt över varandra tillsammans med en balkong, på vilken järnkonstruktionen täcktes av stående brädor.

Sluttningshuset komponerades i huvudsak som tvåplanshuset på illustrationsplanen. På ritningen på illustrationsplanen hade dock takkonstruktionen sänkts över övervåningen för att anpassas till den halva övervåningen i en västerbottensgård. På ena lågfasaden mot vägen sattes fyra fönster i övervåningen rätt över dörr och tre fönster i sluttningsvåningen. Mitt på ena gaveln samordnades en fönsterdörr mellan två jämbreda fönsterluffer med en balkong.

Enplanshusen med inredningsbar vind och sluttningshusen grupperades var för sig i rader, de förra framför de senare, så att man skulle ha utsikt över sjön från båda.

Den genomsnittliga tomtarealen är 838 m². Garagen ställdes framme vid den inre förgårdslinjen fritt från bostadshusen, som lades längre in på tomterna. Härigenom skymdes bostadshusen av garagen längs med vägen.

Produktionen gällde 46 hus och pågick åren 1972-1973. Den började alltså ett år tidigare än i Centrum. 31 hus fördelades genom tomtkön i Umeå kommun, 15 genom exploatören, de senare 15 främst till familjer med anknytning till Tavelnsjö.

Figur 14.6. Tavelsjö. Näset. Regelhus, enplanshus med inredningsbar vind, uppfört med bostadslån och byggnadslov 1972 enligt ritningar av arkitekt SAR Torkel Sjöström, Umeå. Foto 1978.

Figur 14.7. Tavelsjö. Näset. Regelhus, sluttningshus, uppfört med bostadslån och byggnadslov 1972 enligt ritningar av arkitekt SAR Torkel Sjöström, Umeå. Foto 1978.

Det genomsnittliga försäljningspriset blev 163 000 kr för enplanshuset med inredningsbar vind och 158 000 kr för sluttningshuset (Clayhills et al. 1974:6).

14.4 Resultat

I området i Centrum sammanfaller den nya och den vid planläggningen befintliga bebyggelsen i riktning. Detta förhållande bidrar till en viss kontinuitet i området. De nya typhusen bildar tillsammans en större grupp, men de hakar också på där de vid planläggningen befintliga husen ligger i mindre grupper som två lantgårdar och som sex egnahem vid en väg med björkar och andra träd på båda sidor.

I området vid Näset ligger den vid planläggningen befintliga bebyggelsen mer disparat än i Centrum. Häremot ligger de nya typhusen liksom låsta i sin egen figur. Ett ganska stort vitt hus, som står relativt högt på en avsats i terrängen, syns ej så förenligt med en rad av nya typhus, som ormar sig fram mot långsidan på det.

14.5 Ändamålsenlighet

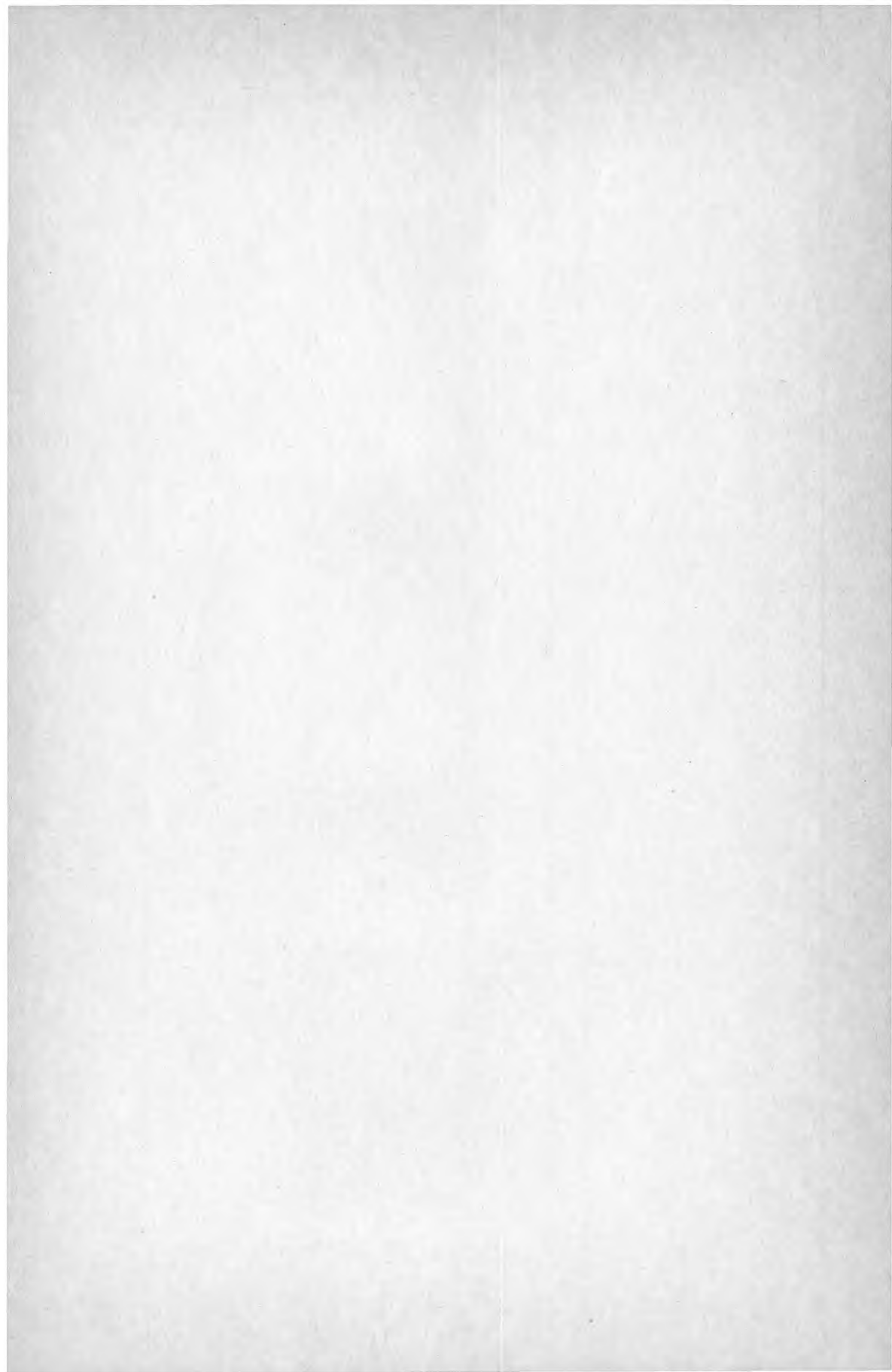
På ett brukningscentrum i en jordbruksfastighet i Centrum (Tavelsjö 6:7) låg gödselstaden 25 m från en lekpark (1975). I det närmaste huset, 50 m från gödselstaden, uppgav man sig dock inte vara störd av grannskapet. En annan jordbruksfastighet i Centrum (Tavelsjö 5:16) hade sitt brukningscentrum strax söder om genomfartsvägen. Ägaren hade fått statligt stöd genom lantbruksnämnden och utökade successivt driften. Han fick byggnadslov 1975 för en tillbyggnad av sin ladugård, men han skulle antagligen inte få bygga till ytterligare av hänsyn till det nya bostadsområdet norr om genomfartsvägen.

REFERENSER

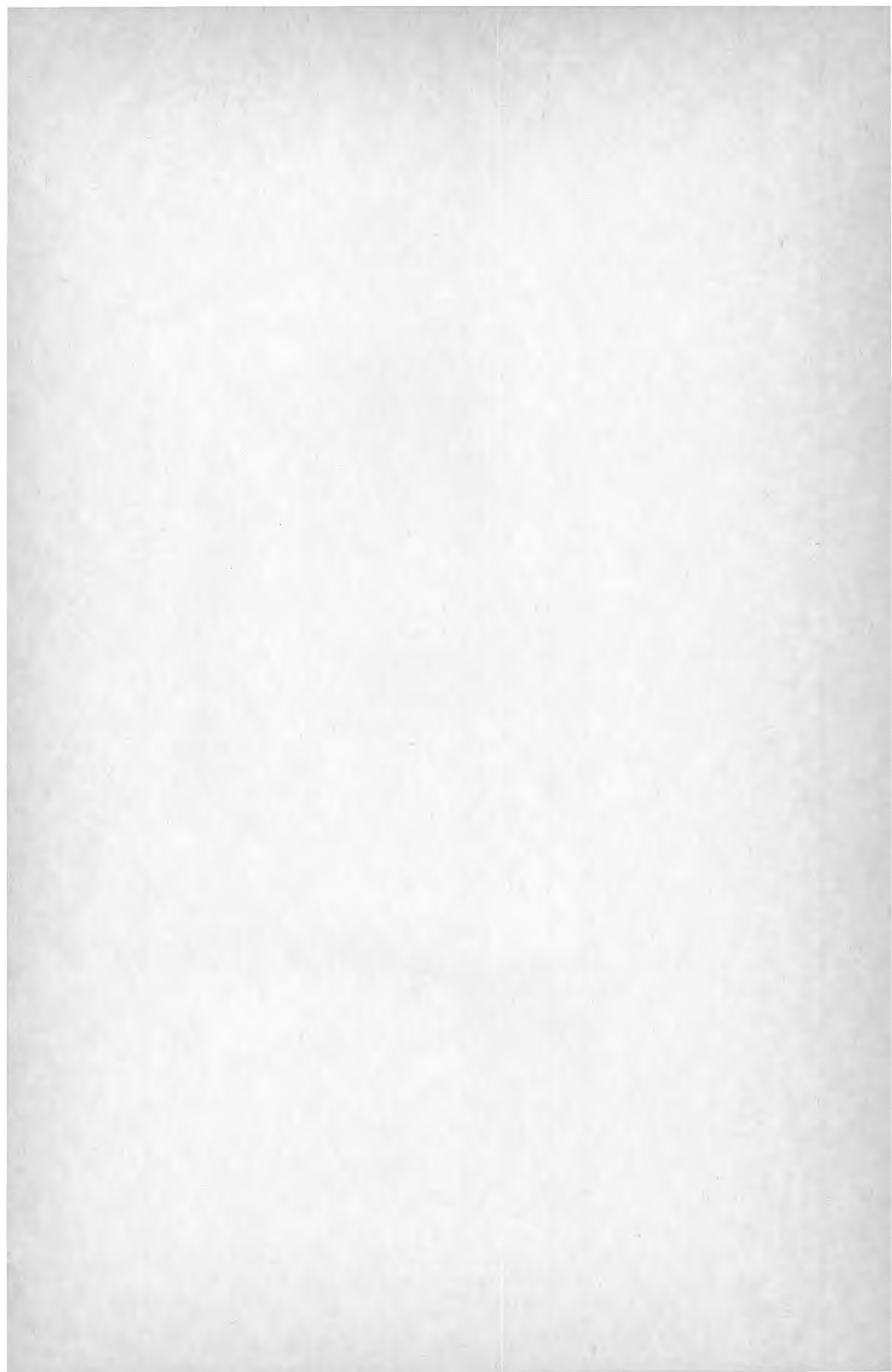
- Burman, S., 1975, "Plan å plan - ja har ju hela gårdsplan". (Svenska arkitekters riksförbund.) *At Arkitekt-tidningen*, 15, p. 7-8. Stockholm.
- Bjerking, S.-E., 1974, *Ombyggnad. Hur bostadshusen byggdes 1880-1940.* (Statens råd för byggnadsforskning.) Rapport 32, 295 s. Stockholm.
- Clayhills, H. & Beckman, U., 1974, *Nya grupphus i en gammal kyrkby - här firar vi jul i Tavelsjö. Allt i hemmet*, 12, dec., p. 4-13.
- Erixon, S., 1947, *Svensk byggnadskultur.* (Institutet för folklivsforskning.) 826 s. Stockholm.
- Fahlgren, K., 1970, *Umeå sockens historia.* Red. K. Fahlgren. (Drätselkammaren.) 534 s. Umeå.
- Handler, A. B., 1970, *Systems approach to architecture.* (American Elsevier Publishing Company, Inc.) 184 pp. New York.
- Lidström, B., 1952 o. 1953, *Några synpunkter på den äldre bostadsbebyggelsen i Västerbotten. I o. II.* *Tidskrift för Västerbottens läns Hushållningssällskap och Skogsvårdsstyrelse*, 5, årg. 1952, p. 124-127, o. 2, årg. 1953, p. 41-47,
- Lidström, B., 1956, *Riva ner eller bygga om? Hem i Sverige.* *Organ för Stiftelsen Hem i Sverige*, 2, mars, årg. 49, p. 48-51. Stockholm.
- Ljungman, S. & Stjernquist, P., 1968, *Den rättsliga kontrollen över mark och vatten.* (Institutet för rättsvetenskaplig forskning.) 4 rev. uppl. 202 s. Stockholm.
- Lundberg, E., 1940, *Svensk byggnadstradition. Riksantikvarieämbetets och statens historiska museums utställningar, 1: Svensk byggnadstradition i bilder*, p. 17-25. Stockholm.
- Nordström, O., 1962, *Svensk glasindustri 1550-1960.* (Meddelanden från Lunds universitets geografiska institution.) *Avhandlingar*, 41, 176 s. Lund.
- Svartengren, E., 1934, *Svenska officersboställen i Västerbotten.* 119 s. Torsby.
- Svensson, G., 1975, *Bygg inte sönder byarna. Västerbottens-Kuriren*, juni 26, p. 4. Umeå.
- Umeå generalplan 1966. Upprättad av länsarkitektkontoret i Umeå och Västerbottenskommunernas arkitekt- och byggnadskontor - VAB, 263 s. Umeå.
- Westin, G., 1952, *Om gammalt och nytt i västerbottnisk bebyggelse. Västerbotten 1952. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok*, årg. 33, p. 123-141. Umeå.

Viollet-le-Duc, M., 1864, Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle, VII. 519 pp. Paris.

Ågren, P.-U., 1969, Västerbottensgården i tradition och nutid. Västerbotten 1969. Västerbottens läns hembygdsförenings årsskrift, 3, årg. 50, p. 121-142. Umeå.

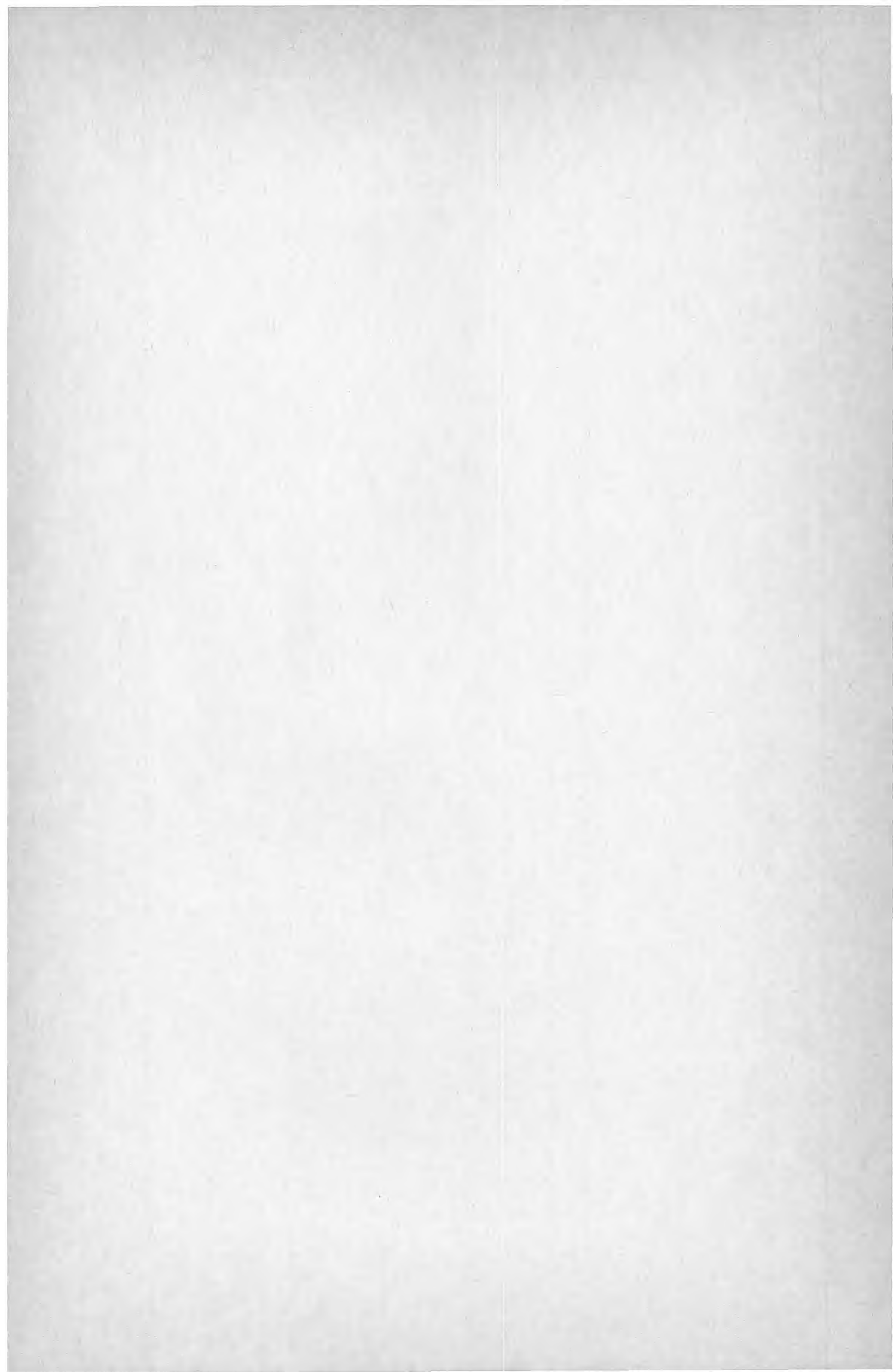

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag
750463-4 från Statens råd för byggnadsforskning
till Kungl. Konsthögskolan, Stockholm.**

R25: 1984

ISBN 91-540-4081-7

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Art.nr: 6704025

**Abonnemangsgrupp:
Y. Byggnadsfunktion**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst, Box 7853
103 99 Stockholm**

Cirkapris: 40 kr exkl moms